

ХӨДӨЛМӨР, НИЙГМИЙН
ХАМГААЛЛЫН ЯАМ

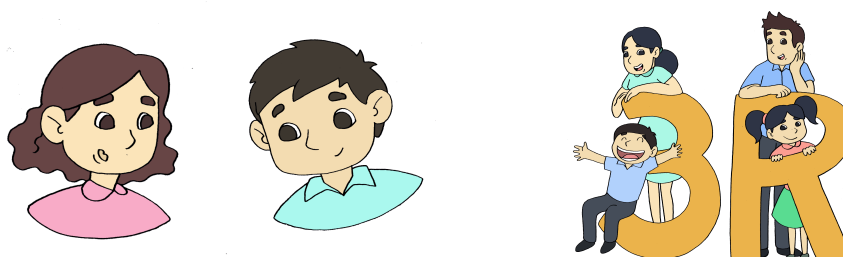
ЗАСГИЙН ГАЗРЫН ХЭРЭГЖҮҮЛЭГЧ АГЕНТЛАГ
ГЭР БҮЛ, ХҮҮХЭД, ЗАЛУУЧУУДЫН
ХӨГЖЛИЙН ГАЗАР

Олон Улсын
Хөдөлмөрийн
Байгууллага

Европын Холбоо
санхүүжүүлэв

АМЬДРАХ УХААНЫ СУРГАЛТ

Хүүхэд, залуучууд, гэр бүлийн
эрх, үүрэг, оролцоо

Модуль 10. Ухаалаг шилжин суурьшигч, ухаалаг ажил хайгч

Бусакорн Суриясарн, Нелиэн Хаспелз, Розалинда Терхорст

ХӨДӨЛМӨР, НИЙГМИЙН
ХАМГААЛЛЫН ЯАМ

ЗАСГИЙН ГАЗРЫН ХЭРЭГЖҮҮЛЭГЧ АГЕНТЛАГ
ГЭР БҮЛ, ХҮҮХЭД, ЗАЛУУЧУУДЫН
ХӨГЖЛИЙН ГАЗАР

Олон Улсын
Хөдөлмөрийн
Байгууллага

Европын Холбоо
санхүүжүүлэв

АМЬДРАХ УХААНЫ СУРГАЛТ

Хүүхэд, залуучууд, гэр бүлийн
эрх үүрэг, оролцоо

Модуль 10. Ухаалаг шилжин суурьшигч, ухаалаг ажил хайгч

Бусакорн Суриясарн, Нелиэн Хаспелз, Розалинда Терхорст

Зохиогчийн эрх © Олон Улсын Хөдөлмөрийн Байгууллага 2020
Анхны хэвлэл 2020

Олон улсын хөдөлмөрийн товчооны хэвлэл нийтлэл нь Зохиогчийн эрхийн тухай түгээмэл конвенцын 2 дугаар Протоколд заасны дагуу зохиогчийн эрх эдэлнэ. Гэвч эх сурвалжийг нь дурдсан тохиолдолд зөвшөөрөл авалгүйгээр тэдгээрээс иш татан ашиглаж болно. Дахин хэвлэх буюу орчуулах эрхийг авахын тулд ОУХТ-ны Хэвлэл нийтлэлийн албанд (Эрх, зөвшөөрөл) ILO Publications, International Labour Office, CH-1211 Geneva 22, Switzerland гэсэн хаягаар, эсвэл rights@ilo.org гэсэн цахим шуудангаар хандана уу. Олон улсын хөдөлмөрийн товчоо ийм хүсэлтийг таатай хүлээн авах болно.

Хуулбарлах эрхийн байгууллагуудад бүртгэлтэй номын сан, байгууллага болон бусад хэрэглэгчид тэдэнд олгогдсон зөвшөөрлийн дагуу номыг олшруулж болно. Танай улсад буй хуулбарлах эрхийн байгууллагын талаар www.ifrro.org хаягаар мэдээлэл авна уу.

Амьдрах ухааны сургалтын багц: Хүүхэд, залуучууд, гэр бүлийн эрх, үүрэг, оролцоо, Олон Улсын Хөдөлмөрийн Товчоо, БНХАУ, Монгол Улсыг хариуцсан товчоо — Бээжин: ОУХБ, 2020

ISBN:978-92-2-0325605 (хэвлэмэл) ISBN:978-92-2-0325612 (web pdf)

Мөн Англи хэлээр: 3-R Trainers' Kit: Rights, Responsibilities and Representation for Children, Youth and Families. ISBN:978-92-2-0325599 (web pdf), Ulaanbaatar, 2020

МЭДЭГДЭЛ: 2020 ОНЫ ШИНЭЧИЛСЭН ХЭВЛЭЛ (МОНГОЛ, АНГЛИ ХУВИЛБАР)

Энэхүү сургалтын багцыг Европын Холбооны санхүүжилтээр хэрэгжүүлж буй "Олон улсын хөдөлмөрийн хэм хэмжээний нийцэл, тайлагналтын үндэсний чадавхыг бэхжүүлэх замаар Европын Холбооны Хөнгөлөлтийн ерөнхий систем(GSP+)-д Монгол Улсын статусыг тогтвортой хадгалах нь төслийн II үе шат(MNG/17/50/EUR)"-ны хүрээнд зөвлөх Бусакорн Суриясарн, Х.Өлзийтунгалаг нар Засгийн газрын хэрэгжүүлэгч агентлаг Гэр бүл, хүүхэд, залуучуудын хөгжлийн газартай хамтран боловсруулав.

Энэхүү сургалтын багцын үндсэн мэдээллийг дараах эх үүсвэрээс авч, Монгол Улсын нөхцөлд нийцүүлэн боловсруулав: Empowerment for Children, Youth and Families: 3-R Trainers' Kit on Rights, Responsibilities and Representation, ISBN: 92-2-117849-8 (print), 92-2-117850-1 (web pdf), 92-2-117851-X (CD-ROM), Bangkok (2006) болон the 2017 edition, ISBN 978-92-2-130249-0 (print); 978-92-2-130250-6 (web pdf).

Уг сургалтын багцыг Европын Холбооны санхүүгийн дэмжлэгтэйгээр гаргав. Сургалтын багцад тусгагдсан үзэл бодол нь Европын Холбооны албан ёсны байр суурийг илэрхийлэхгүй болно.

НҮБ-ын практикт нийцүүлэн гаргадаг ОУХБ-ын хэвлэл нийтлэлд ашиглагдсан тодорхойлолт, тусгагдсан материалууд нь Олон улсын хөдөлмөрийн товчооны зүгээс аливаа улс орон, бүс, газар нутаг, эрх барих байгууллагын эрх зүйн байдал, эсвэл тэдгээрийн хил хязгаар тогтоохтой холбоотой ямарваа үзэл бодол илэрхийлээгүй болно.

Зохиогчтой өгүүлэл, судалгаа, бусад нийтлэлд илэрхийлэгдсэн үзэл бодлын талаарх хариуцлагыг гагцхүү зохиогч хүлээх бөгөөд Олон улсын хөдөлмөрийн товчооноос хэвлэн нийтэлсэн нь тэдгээрт илэрхийлсэн үзэл бодлыг хүлээн зөвшөөрсөн хэрэг биш юм.

Байгууллагуудын болон арилжааны зориулалттай бүтээгдэхүүний нэр, үйл явцын талаар дурдсан нь Олон улсын хөдөлмөрийн товчооны зүгээс тэдгээрийг сайшааж байгааг илэрхийлэхгүй бөгөөд тодорхой байгууллагын нэр, арилжааны зориулалттай бүтээгдэхүүн, үйл явцыг дурдаагүй нь ч тэдгээрийг үгүйсгэсэн асуудал биш болно.

ОУХБ-ын хэвлэл, цахим бүтээгдэхүүний талаарх мэдээллийг www.ilo.org/publns хаягаар авах боломжтой.

Уг сургалтын багцын агуулга, түүнд илэрхийлэгдсэн үзэл бодлыг зохиогчид өөрсдөө хариуцах бөгөөд Олон улсын хөдөлмөрийн байгууллагын албан ёсны байр суурийг илэрхийлэхгүй болно.

Хавтасны болон дотор зургийг Ай Си Си Ди ХХК зурав.

Хэвлэлийн эх, график дизайныг Соёмбо принтинг ХХК-д бэлтгэж, Монгол Улсад хэвлэв.

ӨМНӨХ ҮГ

Сүүлийн 10 жилд Монгол Улсын Засгийн газраас Хүүхдийн хөдөлмөрийн тэвчишгүй хэлбэрийн тухай Олон улсын хөдөлмөрийн байгууллага(ОУХБ)-ын 1999 оны 182 дугаар конвенц болон Албадан хөдөлмөрийн тухай 1930 оны 29 дүгээр конвенцыг хэрэгжүүлэх чиглэлд олон тодорхой арга хэмжээг авч хэрэгжүүлсэн билээ. Энэхүү хүчин чармайлт нь “Тогтвортой хөгжлийг хангах хөтөлбөр 2030”-ын хүрээнд дэвшүүлсэн 2030 он гэхэд албадан хөдөлмөр, орчин үеийн боолчлол, хүн худалдаалах гэмт хэргийг, 2025 он гэхэд хүүхдийн хөдөлмөрийн бүх хэлбэрийг устгах зорилтуудтай бүрэн нийцэж байгаа юм.

Тогтвортой хөгжлийн эдгээр зорилтыг хэрэгжүүлэхийн тулд өнөөгийн нөхцөл дэх хүүхдийн болон албадан хөдөлмөрийн талаарх ойлголтыг дээшлүүлэх шаардлага зайлшгүй байгааг холбогдох талууд онцолж байна. Хүүхдийн хөдөлмөр, албадан хөдөлмөр болон бусад хэлбэрийн хүчирхийлэлд өртөж болзошгүй хүүхэд, залуучууд, гэр бүлтэй ажиллах чиг үүрэг бүхий төрийн болон иргэний нийгмийн байгууллагуудын хувьд ийм хэрэгцээ шаардлага бүр чухлаар тавигдаж байгаа юм.

“Амьдрах ухааны сургалт: Хүүхэд, залуучууд, гэр бүлийн эрх, үүрэг, оролцоо” сэдэвт сургагч багшид зориулсан сургалтын энэхүү багц нь энэ чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулдаг төрийн болон төрийн бус байгууллагууд, оролцогч талуудын чадавхыг бэхжүүлэх зорилготой. ОУХБ-аас анх 2006 онд боловсруулан гаргасан уг сургалтын багц гарын авлага олон оронд амжилттай хэрэглэгдэж байгаагийн дотор Монгол Улсад ОУХБ-АЙПЕК хөтөлбөрийн хүрээнд 2007 оноос хэрэглэж эхэлсэн юм. Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын яам, Засгийн газрын хэрэгжүүлэгч агентлаг Гэр бүл, хүүхэд, залуучуудын хөгжлийн газар (ГБХЗХГ) энэхүү сургалтын багц гарын авлагыг төрийн болон төрийн бус байгууллагуудын чадавхыг бэхжүүлэхэд хамгийн тохиромжтой, ач холбогдолтой хэмээн үзэж, Монголын нөхцөлд нийцүүлэн боловсруулахаар шийдвэрлэсэн билээ.

ОУХБ-аас Европын Холбооны дэмжлэгтэйгээр хэрэгжүүлж буй төслийн¹ хүрээнд уг багц гарын авлагыг ийнхүү шинэчлэн боловсруулж, агуулгыг үндэсний сургагч багш нараар хэлэлцүүлэн баталгаажууллаа. Энэхүү сургалтын багцыг олон хүн ашиглаж, хамгийн хэрэгцээтэй зорилтот бүлэгтээ хүрч үр өгөөжөө өгнө гэж найдаж байна. Энэ цаг үед нүүрлээд буй КОВИД-19 цар тахал эмзэг бүлгийн, ялангуяа хүүхдийн аж байдалд хар сүүдрээ тусгаж, шинэ эрсдэл үүсгэж байна. Үүнээс үүдээд ирэх жилүүдэд эдийн засагт гарч болзошгүй таагүй өөрчлөлтийн нөхцөлд дэлхий даяар засгийн газар, төрийн байгууллагууд, хувийн хэвшил, үйлдвэрчний эвлэлүүд болон иргэний нийгмийн байгууллагууд 2025 он гэхэд хүүхдийн хөдөлмөрийн бүх хэлбэрийг, 2030 он гэхэд албадан хөдөлмөр, орчин үеийн боолчлол, хүн худалдаалах гэмт хэргийг устгах зорилтуудыг хэрэгжүүлэх тун амаргүй сорилттой тулгарч байна. Энэхүү үйлсэд уг сургалтын багц бага ч болов хувь нэмрээ оруулна гэж найдаж байна.

Энэхүү багц гарын авлагыг шинэчлэн боловсруулж гаргах боломжийг бүрдүүлж, санхүүгийн харамгүй туслалцаа үзүүлсэн Европын Холбоонд ОУХБ, ГБХЗХГ гүн талархлаа илэрхийлье. Тогтвортой хөгжлийн хөтөлбөрийн хэнийг ч орхигдуулахгүй хамтдаа хөгжих зарчмыг хэрэгжүүлэхэд тус дөхөм болж, хүн амын эмзэг бүлгийг дэмжих чиглэлд бидний хамтын ажиллагаа үргэлжилнэ гэж найдаж байна.

Мижидсүрэнгийн Энх-Амар
Засгийн газрын хэрэгжүүлэгч агентлаг
Гэр бүл, хүүхэд, залуучуудын
хөгжлийн газрын дарга

Клэйр Куртье-Мюлдэр
ОУХБ-ын БНХАУ, Монгол Улсыг
хариуцсан товчооны захирал

¹ Төслийн бүтэн нэр: “Олон улсын хөдөлмөрийн хэм хэмжээний нийцэл, тайлагналтын үндэсний чадавхыг бэхжүүлэх замаар Европын Холбооны Хөнгөлөлтийн ерөнхий систем(GSP+)-д Монгол Улсын статусыг тогтвортой хадгалах нь төслийн II үе шат” (MNG/17/50/EUR)

АГУУЛГА

Өмнөх үг	iii
Талархал	vii
Модулийн агуулга	1
Сэдэв 10.1 Ухаалаг шилжин суурьшигч	3
Дасгал 10.1.1 Та шилжин суурьшихад бэлэн үү?	5
CX 10.1.1 А: “Шилжин суурьших шийдвэр гаргахын өмнө” сорил	8
CX 10.1.1 Б: Сорилын онооны хүснэгт	10
CX 10.1.1 В: Амжилттай шилжин суурьшихад мөнгөө ухаалгаар зохицуулах аргууд	11
Дасгал 10.1.2 “Могой ба шат” тоглоом	12
CX 10.1.2 А: “Могой ба шат” тоглоомын хөлөг	15
Нэмэлт мэдээлэл: Шилжин суурьшихтай холбоотой эрсдэлүүд	16
Дасгал 10.1.3 Хүн худалдаалах гэмт хэргийн аюул	17
CX 10.1.3 А: Хүн худалдаалах гэмт хэргийн нийтлэг жишээ	20
Нэмэлт мэдээлэл: Хүн худалдаалах гэмт хэргийн үндсэн баримтууд	22
Дасгал 10.1.4 Шидэт түлхүүртэй миний аялал	31
CX 10.1.4 А: “Шидэт түлхүүртэй миний аялал” тоглоом: Сургагч багшийн бэлтгэл	36
CX 10.1.4 Б: “Шидэт түлхүүртэй миний аялал” тоглоом: Хөрөнгө	39
CX 10.1.4 В: “Шидэт түлхүүртэй миний аялал” тоглоом: Хөрөнгө эзэмших эрхийн бичиг	40
CX 10.1.4 Г: “Шидэт түлхүүртэй миний аялал” тоглоомын Хөлөг	41
CX 10.1.4 Д: “Шидэт түлхүүртэй миний аялал” тоглоомын Дүрэм	42
CX 10.1.4 Е: “Шидэт түлхүүртэй миний аялал” тоглоом: Нөхцөлт байдлын карт	44
CX 10.1.4 Ё: “Шидэт түлхүүртэй миний аялал” тоглоом: Асуултын карт	52
CX 10.1.4 Ж: Багаар ажиллах зааварчилгаа: Хэрхэн аюулгүй шилжин суурьших вэ?	59
Нэмэлт мэдээлэл: Аюулгүй шилжин суурьших	60

Сэдэв 10.2	Ухаалаг ажил хайгч	67
Дасгал 10.2.1	Миний мөрөөдлийн ажил	68
	СХ 10.2.1 А: Ажлын сонголтууд	71
	СХ 10.2.1 Б: Миний мөрөөдлийн ажил	72
Дасгал 10.2.2	Хөдөлмөрийн зах зээл	73
	СХ 10.2.2 А: Ажлын карт	78
	СХ 10.2.2 Б: Ажлын сонголтыг үнэлэх хуудас	80
Дасгал 10.2.3	Товч намтар бичих	81
	СХ 10.2.3 А: Товч намтрын загвар	84
	СХ 10.2.3 Б: Товч намтар бичих дадлага	85
Дасгал 10.2.4	Ажилд орох өргөдөл бичих	86
	СХ 10.2.4 А: Ажилд орох өргөдлийн маягт	89
Дасгал 10.2.5	Ажлын ярилцлага	90
	СХ 10.2.5 А: Ажлын ярилцлагад ороход зориулсан зөвлөгөө	93
Унших материал		95

ТАЛАРХАЛ

Монгол Улсын нөхцөлд нийцүүлэн боловсруулсан энэхүү багц гарын авлага нь ГБХЗХГ, ОУХБ-ын хамтын ажиллагаа, тууштай хүчин чармайлтын үр дүн юм.

Энэхүү ажилд олон улсын зөвлөх Бусакорн Суриясарн мэргэжил, арга зүйн зөвлөгөө өгч үнэтэй хувь нэмэр оруулсныг талархан тэмдэглэж байна.

Мөн ГБХЗХГ-аас байгуулсан сургалтын багцыг шинэчлэн боловсруулах ажлын хэсгийн дараах гишүүдэд талархлаа илэрхийлье. Үүнд:

- Пүрэвсүрэнгийн Алгирмаа (Модуль 4, 9, 10)
- Гомбын Ариунчимэг (Модуль 11)
- Жанцандоржийн Азжаргал (Модуль 2, 4, 9)
- Батсүхийн Батсайхан (Модуль 1, 3)
- Цанлигийн Баттуяа (Модуль 4)
- Сосорбурамын Болорцэцэг (Модуль 10, 11)
- Шархүүгийн Галбадрах (Модуль 6, 7)
- ЛГБТ Төв (Модуль 6)
- Баянбаатарын Оюундарь (Модуль 5, 8)
- Борбандийн Санжид (Модуль 3)
- Хуажингийн Өлзийтунгалаг (Сургагч багшийн гарын авлага).

Түүнчлэн энэхүү ажлыг санаачлан эхлүүлж, дэмжсэн ГБХЗХГ-ын дарга асан Очирбатын Алтансүхэд талархаж байна. Сургалтын багцыг үндэсний нөхцөлд тохируулан боловсруулахад шаардагдах мэдээллээр хангаж, монгол орчуулгыг хянан дэлгэрэнгүй санал, зөвлөмж өгч хувь нэмрээ оруулахын зэрэгцээ уг ажлыг уялдуулан зохицуулах үүрэг гүйцэтгэсэн ГБХЗХГ-ын Гэр бүл, хүүхэд хамгааллын бодлогын хэрэгжилт хариуцсан ахлах мэргэжилтэн Жанцандоржийн Азжаргал, Монгол Улсын Боловсролын Их Сургуулийн Нийгмийн ажлын тэнхимийн ахлах багш Хуажингийн Өлзийтунгалаг нарт талархлаа илэрхийлье. Мөн орчуулагчаар ажилласан Ванжилын Бэрцэцэг, Баттулгын Нармандах, монгол хэлээрх хувилбарыг хянан тохиолдуулсан Балчиндоржийн Туяа нарт талархаж байна.

ОУХБ-ын зүгээс уг ажилд Амгалангийн Лхагвадэмбэрэл, Баярсайханы Баярцэцэг, Бээжин дэх товчооны Париссара Льюкийт, Бангкок дахь Зохистой хөдөлмөрийг дэмжих багийн Хөдөлмөрийн хүрээний суурь зарчим ба эрхийн асуудал хариуцсан ахлах мэргэжилтэн Барати Флюг нар хөтөлбөрийн, захиргааны болон мэргэжил, арга зүйн дэмжлэг үзүүлж ажилласан болно.

МОДУЛЬ 10. УХААЛАГ ШИЛЖИН СУУРЬШИГЧ, УХААЛАГ АЖИЛ ХАЙГЧ

Модулийн ерөнхий агуулга

Энэхүү модуль нь залуучууд болон насанд хүрэгчдэд аюулгүй шилжин суурьших болон ажил хайх талаар практик мэдлэг олгон, шаардагдах хэрэгслийг таниулах зорилготой юм. Эхний сэдэвт шилжин суурьшихын ач тусыг хэрхэн хүртэх, аюулгүй шилжин суурьших, хүн худалдаалах гэмт хэргийн эрсдэлээс хэрхэн сэргийлж болохыг тайлбарлана. Дараагийн сэдэв нь ажилд орох зорилго тавих, ажил хайхаас эхлэн ажилд орох өргөдөл өгөх, ярилцлагад бэлдэх хүртэл ажилд ороход хэрэг болох мэдээлэл, зөвлөгөөг багтаасан болно.

Энэхүү модуль дараах 2 сэдвээс бүрдэнэ:

Сэдэв 10.1 Ухаалаг шилжин суурьшигч

Сэдэв 10.2 Ухаалаг ажил хайгч

Сэдэв 10.1. Ухаалаг шилжин суурьшигч		Зорилго	Хугацаа
Дасгал 10.1.1 Та шилжин суурьшихад бэлэн үү?	- Аюулгүй шилжин суурьшилт болон мөнгөний ухаалаг хэрэглээний талаар хэр мэдлэгтэйг нь тодруулах - Амьдралын болон шилжин суурьшсан зорилгодоо хүрэхийн тулд мөнгөө хэрхэн ухаалгаар зохицуулдаг аргыг нь тодруулах	50 минут	
Дасгал 10.1.2 “Могой ба шат” тоглоом	Шилжин суурьшиж ажиллах янз бүрийн хувилбар, ашиг тус болон эрсдэлийг судлах	60 минут	
Дасгал 10.1.3 Хүн худалдаалах гэмт хэргийн аюул	- Хүн худалдаалах гэмт хэргийн болзошгүй аюулыг ойлгох - Хүн худалдаалах гэмт хэрэг үйлдэгчид, тэдний аргыг таних, хэрхэн хариу үзүүлэхэд суралцах	75-90 минут	
Дасгал 10.1.4 Шидэт түлхүүртэй миний аялал	- Шилжин суурьшихтай холбоотой янз бүрийн нөхцөлд асуудлыг шийдвэрлэх чадварыг хөгжүүлэх - Аюулгүй шилжин суурьших бэлтгэлээ хангахад суралцах	2 хэсэгтэй: 90-120 минут; 60-90 минут	
Сэдэв 10.2. Ухаалаг ажил хайгч		Зорилго	Хугацаа
Дасгал 10.2.1 Миний мөрөөдлийн ажил	- Хөдөлмөр эрхлэх зорилгоо тодорхойлох - Ажил хайж байх үедээ мэдээлэлд суурилсан шийдвэр гаргаж сурах	60 минут	
Дасгал 10.2.2 Хөдөлмөрийн зах зээл	- Орон нутгийн хөдөлмөрийн зах зээл дээр байгаа эрэгтэй, эмэгтэй хүмүүст тохирох ажлын байрыг судлах - Ажил хайх эрсдэлгүй, үр дүнтэй арга замыг олж мэдэх, мэдээлэлд суурилсан шийдвэр гаргаж сурах	125-150 минут	
Дасгал 10.2.3 Товч намтар бичих	Товч намтар бичиж сурах	60 минут	

Дасгал 10.2.4 Ажилд орох өргөдөл бичих	Ажилд орох өргөдөл бичих дадлага хийх	60 минут
Дасгал 10.2.5 Ажлын ярилцлага	Ажлын ярилцлагад бэлдэхэд суралцаж, ярилцлагад орох дадлага хийх	60-90 минут
Нийт хугацаа: 11 цаг 40 минут – 13 цаг 45 минут		

Сэдэв 10.1 Ухаалаг шилжин суурьшигч

Агуулга

Энэхүү сэдэв нь хөдөлмөр эрхлэх зорилгоор шилжин суурьших, түүнд бэлдэх, нутгаасаа гарахаас эхлээд зорьсон газраа хүрсний дараа яах ёстой тухай танилцуулна. Сэдвийн дасгалууд нь шилжин суурьшиж ажиллахын давуу тал болон эрсдэлүүд, мөн хүн худалдаалах гэмт хэргийн аюулын талаарх ойлголтыг өгч, аюулгүй шилжин суурьшихад туслах мэдээллээр хангахад чиглэсэн тул шилжин суурьшихаар ирж байгаа болон явж байгаа хүмүүсийн хэн хэнд нь чухал ач холбогдолтой юм.

Үндсэн мэдээлэл

- Ажил хайж шилжин суурьших нь тухайн хүн болон гэр бүлийнх нь хувьд сайхан боломж авчирдаг ч шийдвэр гаргахаасаа өмнө үүнээс улбаатай учирч болох эрсдэлүүдийг сайтар тооцоолох хэрэгтэй.
- Мөнгө санхүүгээ ухаалгаар зохицуулж сурах нь амжилттай шилжин суурьших боломжийг нэмэгдүүлдэг.
- Хүн худалдаалах гэмт хэргийн золиос болох эрсдэл хүн бүрд байдаг ч үүнд хүүхэд, эмэгтэйчүүд, залуучууд өртөх магадлал илүү өндөр.
- Хүн худалдаалах гэмт хэрэг үйлдэгчид нь ихэвчлэн таны сайн мэддэг, таньдаг хүмүүс байдаг. Бүр таны найз, хамаатан, эсвэл тантай гэрлэхээр санал тавьж байсан хүн ч байж болно.
- Эрсдэлгүй, аюул багатай шилжин суурьшихын тулд хууль журмын дагуу бүхнийг бэлдэж, явахаасаа өмнө аль болох хангалттай, бодит мэдээлэл авсан байх хэрэгтэй.
- Шилжин суурьших аль ч үе шатад ямар нэгэн асуудал тулгарахад хэнд, хаана, хэрхэн хандаж, ямар тусламж хүсэхээ сайтар мэдэж байх хэрэгтэй.

Дасгал

10.1.1 Та шилжин суурьшихад бэлэн үү?

10.1.2 “Могой ба шат” тоглоом

10.1.3 Хүн худалдаалах гэмт хэргийн аюул

10.1.4 Шидэт түлхүүртэй миний аялал

Холбогдох сэдэв

2.1 Хүн бүр эрхтэй

5.4 Нийгмийн болон харилцааны ур чадварууд

8.1 Хүчирхийлэлд “Үгүй” гэж хэлэх нь

9.1 Мөнгөө зарцуулах нь

9.2 Амьдралын зорилгодоо хүрэхийн тулд төсөв гаргах

11.2 Хөдөлмөрлөх эрх

Сургагч багшид зориулсан зөвлөгөө

Шилжин суурьшихын давуутал, эрсдэлийг тайлбарлах, хүн худалдаалахтай холбоотой тулгардаг үндсэн асуудлууд болон эрсдэлийн талаар оролцогчдод ойлголт өгөх зорилготой хагас өдрийн сургалтад Дасгал 10.1.1 (Та шилжин суурьшихад бэлэн үү?), 10.1.2 (“Могой ба шат” тоглоом) болон 10.1.3 (Хүн худалдаалах гэмт хэргийн аюул)-ыг ашиглахад тохиромжтой. Хэрэв оролцогчид шилжин суурьшихаар төлөвлөж байгаа, эсвэл шилжин суурьшсан бөгөөд ажил амьдралаа сайжруулахыг хүсэж байгаа бол Дасгал 10.1.4 (Шидэт түлхүүртэй миний аялал)-ийг хийлгэснээр асуудлыг шийдвэрлэх арга барилтай танилцаж (1-р хэсэг), улмаар шилжин суурьшилтын талаар бусдадаа зөвлөгөө өгөхөд суралцана (2-р хэсэг).

Дасгал 10.1.1 Та шилжин суурьшихад бэлэн үү?²

Зорилго

- Аюулгүй шилжин суурьшилт болон мөнгөний ухаалаг хэрэглээний талаар хэр мэдлэгтэйг нь тодруулах
- Амьдралын болон шилжин суурьшсан зорилгодоо хүрэхийн тулд мөнгөө хэрхэн ухаалгаар зохицуулдаг аргыг нь тодруулах

Зорилтот бүлэг

Хүүхэд, залуучууд, насанд хүрэгчид

Хугацаа

50 минут

Суудал зохион байгуулалт

Шалан дээр, эсвэл ширээ тойрон сууна.

Ашиглах материал

Самбарын цаас, самбарын үзэг, цаасан скоч

Сургалтын хэрэглэгдэхүүн

10.1.1 А: “Шилжин суурьших шийдвэр гаргахын өмнө” сорил

10.1.1 Б: Сорилын онооны хүснэгт

10.1.1 В: Амжилттай шилжин суурьшихад мөнгөө ухаалгаар зохицуулах аргууд

Сургагч багшид зориулсан зөвлөгөө

Энэхүү дасгалыг Мөнгийг ухаалаг зарцуулах тухай Модуль 9-д үзсэн сэдвийг багцлан дүгнэх, оролцогчдын олж авсан мэдлэгийг шалгах зорилгоор ажиллуулж болно.

² Эх сурвалж: *Money and Migration: Smart Guide for Migrant Workers*, ILO: Bangkok, 2011.

Сургалт зохион байгуулах алхмууд

1. “Шилжин суурьших шийдвэр гаргахын өмнө” сорил – 20 минут
2. Сорилын оноог тооцох – 15 минут
3. Амжилттай шилжин суурьшихад мөнгөө ухаалгаар зохицуулах аргуудыг тодруулах – 15 минут

Бэлтгэл

Нийт гурван “Сургалтын хэрэглэгдэхүүн”-ээ оролцогч бүрийн тоогоор хувилж, олшруулна.

Алхам 1. “Шилжин суурьших шийдвэр гаргахын өмнө” сорил – 20 минут

Энэ сорилоор оролцогчид амьдралын болон шилжин суурьшсан зорилгодоо хүрэхэд нь туслах мөнгөний ухаалаг зарцуулалт болон аюулгүй шилжин суурьшилтын тухай хэр ойлголттой байгаагаа олж мэднэ гэдгийг хэлнэ.

Хөдөлмөр эрхлэх зорилгоор шилжин суурьшсан зарим хүн их мөнгөтэй болж, зорилгоо биелүүлж чаддаг боловч ийм аз хүн бүрд тохиодоггүй гэдгийг тайлбарлана. Энэхүү сорил нь хөдөлмөр эрхлэх зорилгоор амжилттай шилжин суурьших боломжоо олж мэдэхэд оролцогчдод тусална.

Сургалтын хэрэглэгдэхүүн 10.1.1 А-д байгаа “Шилжин суурьших шийдвэр гаргахын өмнө” сорилын хуудсыг оролцогч бүрд тарааж, асуулт бүрийн 3 хариултын аль нэгийг дугуйлахыг хүснэ. Асуулт бүрд зөвхөн нэг хариулт сонгохыг анхааруулна. Сорилын асуултад хариулах хугацаа 5-10 минут. Хэрэв оролцогчдын бичиг үсгийн чадвар муу бол асуулт болон хариултын сонголтуудыг нэг нэгээр нь уншиж өгөхийн тулд арай илүү цаг гаргаж болно.

Алхам 2. Сорилын оноог тооцох – 15 минут

Оролцогчид бэлэн болмогц Сургалтын хэрэглэгдэхүүн 10.1.1 Б-д буй онооны хуудсыг тараан өгч, өөрсдийн нийт оноог тооцож гаргахыг даалгана. Оноогоо гаргамагц оноондоо тохирсон нүүрний хувирлыг хуудсан дээрээ зурахыг хүснэ. (☹: 0-10; 😐: 11-20; 😊: 21-30).

Хэн уйтгартай, хувиралгүй болон баяртай царайны эзэн болсныг асууж гараа өргөхийг хүснэ. Сорилынхоо үр дүнг оролцогчидтой дараах байдлаар дүгнэн ярилцана:

- Уйтгартай ☹ царайтай хүмүүс шилжин суурьшсанаар амжилт гаргах магадлал бага байна. Мөнгөө ухаалгаар зарцуулах, шилжин суурьшихын тулд аюулгүй байдлаа хангах мэдлэг хангалтгүйн улмаас асуудалд өртөх эрсдэл их байна. Амжилтад хүрэх боломжоо нэмэгдүүлэхийн тулд мөнгөө хэрхэн ухаалгаар зарцуулах, мөн шилжин суурьшихын тулд аюулгүй байдлын ямар арга хэмжээ авах ёстой талаар илүү сайн суралцах хэрэгтэй.
- Хувиралгүй 😐 царай гаргасан хүмүүс зөв шийдвэр гаргах, зарим аюул эрсдэлээс зайлсхийхэд нь туслах аюулгүй шилжин суурьшилт болон мөнгөний ухаалаг хэрэглээний талаар зарим мэдлэгтэй юм байна. Гэхдээ амжилттай шилжин суурьшихын тулд өөрийн мэдлэг, чадварыг улам сайжруулах шаардлагатай.
- Баяртай 😊 царай гаргасан хүмүүст баяр хүргээрэй. Тэд мөнгөө ухаалгаар зарцуулах болон аюулгүй шилжин суурьших талаар хангалттай зүйл мэддэг юм байна. Одоо харин мэдлэгээ бодит амьдралд хэрэгжүүлж, гэр бүл, найз нөхөдтэйгээ хуваалцах хэрэгтэй.

Алхам 3. Амжилттай шилжин суурьшихад мөнгөө ухаалгаар зохицуулах аргуудыг тодруулах – 15 минут

Хэлэлцүүлгийг санаа цуглуулах дасгалаар эхлүүлнэ.

- Хөдөлмөр эрхлэх зорилгоор шилжин суурьших хүнд мөнгөө ухаалгаар зарцуулах арга санал болгохыг оролцогчдоос хүснэ.
- Гаргасан санааг самбарын цаасан дээр, эсвэл самбарт жагсаан бичнэ.

10 минутын дараа оролцогчдын санааг нэгтгэж, Сургалтын хэрэглэгдэхүүн 10.1.1 В-д дурдсан аргуудаас дутуу байгааг нь самбарт гүйцээж бичнэ.

Дараах гол санааг онцолж дасгалаа дүгнэнэ:

- Шилжин суурьших шийд гаргахаасаа өмнө холбогдох зардал, үр ашгийн тооцоог хийж, энэ нь зөв алхам мөн эсэхийг сайтар нягтлан үзэх хэрэгтэй.
- Сайн бэлтгэл нь амжилтад хүрэх үндэс болдог. Танд санал болгоод байгаа ажил болон ажлын нөхцөлийн талаар аль болох дэлгэрэнгүй мэдээлэл олж авахыг хичээгээрэй. Хэтэрхий сайхан амлалт худал байх нь ч бий.
- Гэрээнд гарын үсэг зурахдаа гэрээний хувийг заавал авч найдвартай газар хадгалаарай. (15-аас доош насны хүүхдүүд гэрээ байгуулах эрхгүй бөгөөд 15 нас хүрсэн хүн эцэг эх, асран хамгаалагч буюу төрийн байгууллагын зөвшөөрөлтэйгөөр хөдөлмөрийн гэрээ байгуулж болно).
- Ажил олгогч, агент, эсвэл хөрш зэрэг таньдаг хэн нэгэн танаас хүссэн ч та өөрөө ойлгохгүй байгаа баримт бичигт гарын үсэг хэзээ ч бүү зур.
- Зорилгоо санаж, орлого, зарлагаа хянах хэрэгтэй.
- Мөнгөө хэмнэж, ухаалгаар зарцуулж, өөртөө болон онцгой байдлын үед хэрэглэх хадгаламжтай байх хэрэгтэй.
- Мөнгийг ухаалаг зарцуулах нь амжилттай шилжин суурьших боломжийг нэмэгдүүлдэг.

Сургагч багшид зориулсан зөвлөгөө

Зорилтот бүлэгт тохирсон гэж үзвэл сургагч багш ажилд зуучлах, авах харилцаанд шударга байдлыг хангах ерөнхий зарчим болон хөдөлмөрийн зохистой гэрээнд юу тусгагдсан байх ёстой талаар оролцогчдод мэдээлэл өгч болно. Дасгал 10.1.4 (Шидэт түлхүүртэй миний аялал)-ийн аюулгүй шилжин суурьшихтай холбоотой нэмэлт мэдээллийг үзнэ үү.

Сургалтын хэрэглэгдэхүүн 10.1.1 А: “Шилжин суурьших шийдвэр гаргахын өмнө” сорил

1. Хэрэв аав чинь чамайг хот явж ажиллах санал гаргавал чи:

- а) Зөвшөөрнө. Учир нь чи хэзээ ч аавынхаа үгнээс гардаггүй.
- б) Зөвшөөрөхгүй. Сургуульдаа сурахыг хүсэж байна.
- в) Магадгүй. Эхлээд гэр бүлээрээ энэ талаар зөвлөлдөх хэрэгтэй.

2. Шилжин суурьшихад чинь хэдий хэр зардал гарахыг чи мэдэж байна уу?

- а) Тийм. Хэдий хэмжээний зардал гарахыг би мэдэж байна.
- б) Үгүй. Энэ надад чухал биш.
- в) Үгүй. Би бусдаас энэ тухай асууж, мэдээлэл цуглуулж байгаа.

3. Хэрэв чи хөдөлмөр эрхлэх зорилгоор шилжин суурьших гэж байгаа бол яг ямар нөхцөлд, ямар ажил эрхлэх гэж байгаагаа мэдэх нь чухал уу?

- а) Мэдээж, аль болох илүү их, дэлгэрэнгүй мэдээлэл авахгүй бол нөхцөл байдал яаж ч эргэж мэднэ.
- б) Үгүй. Очиж үзэхээс өмнө ямар байхыг нь мэдэх боломжгүй.
- в) Тийм гэж бодож байна, гэхдээ яаж судлах талаар сайн мэдэхгүй байна.

4. Ажилд зуучилсны төлбөрийг хэн төлөх ёстойг мэдэж байна уу?

- а) Ажил хайж байгаа хүн болов уу гэж бодож байна.
- б) Мэдэхгүй. Мэдэхийг хүсэж байна.
- в) Ажил олгогч.

5. Хэрэв хөдөлмөрийн гэрээнд гарын үсэг зурвал түүнийгээ яах ёстой вэ?

- а) Ажил олгогчдоо буцааж өгнө.
- б) Нэг хувийг нь авч, найдвартай газар хадгална.
- в) Нэг хувийг нь авч, аав ээждээ өгнө.

6. Дараах аргын аль нь мөнгө хэмнэхэд тохиромжтой вэ?

- а) Гэртээ, гудсан дор нуух
- б) Зардлаа танаж, банканд хадгаламж нээх.
- в) Хэрэгтэй үедээ найзаасаа мөнгө зээлэх.

7. Ажилд зуучлагч, эсвэл ажил олгогч чинь нэг их чухал биш, ёс төдий хэмээн нэгэн бичиг баримтад гарын үсэг зуруулахыг хүсэв. Яг юун тухай бичиг болохыг мэдэхгүй тохиолдолд гарын үсгээ зурах уу?

- а) Мэдээж. Яагаад үгүй гэж?
- б) Гарын үсэг зурахгүй байх ёстой юм шиг байна. Гэхдээ яаж “үгүй” гэж хэлэх билээ?
- в) Үгүй. Учрыг нь ойлгоогүй тохиолдолд ямар ч бичиг баримтад гарын үсэг зурж болохгүй.

8. Хотод ажиллаж байх үедээ цалингаасаа хэдийг нь гэртээ явуулах вэ?

- а) Бүгдийг

б) Хангалттай ихийг явуулах боловч өөрийнхөө зорилгодоо нийцүүлэн өөртөө зохих хэсгийг үлдээнэ.

в) Эцэг, эхийнхээ шаардсан хэмжээгээр

9. Гэнэтийн зүйлд зориулсан хадгаламжид хэр их мөнгө хийх хэрэгтэй вэ?

а) Гурван сарын цалинтай тэнцүү

б) Аль болох ихийг

в) Надад тийм зүйл хэрэггүй.

10. Хэрэв мөнгө зээлсэн бол яах вэ?

а) Аль болох хурдан төлж дуусгана.

б) Боломжтой үедээ хэсэгчлэн төлсөөр байгаад дуусгана.

в) Аль болох төлөхгүй удаана.

Сургалтын хэрэглэгдэхүүн 10.1.1 Б: Сорилын онооны хүснэгт

Асуулт 1	Асуулт 2	Асуулт 3	Асуулт 4	Асуулт 5
A = 0	A = 3	A = 3	A = 0	A = 0
B = 3	B = 0	B = 0	B = 1	B = 3
B = 3	B = 2	B = 1	B = 3	B = 1
Асуулт 6	Асуулт 7	Асуулт 8	Асуулт 9	Асуулт 10
A = 1	A = 0	A = 0	A = 3	A = 3
B = 3	B = 1	B = 3	B = 1	B = 3
B = 0	B = 3	B = 0	B = 0	B = 0

Оноо = 0 – 10 Үсрэхээсээ өмнө сайн хар!

Аюулгүй шилжин суурьших, мөнгөө ухаалгаар зарцуулах талаар та тун бага ойлголттой юм байна. Шийд гаргахаасаа өмнө энэ талаарх мэдлэгээ улам сайжруулах хэрэгтэй. Үгүй бол байнга мөнгөний асуудалтай хэвээр байж, хүнд хууртагдах, эрүүл мэнддээ хохиролтой ажил хийхийг зөвшөөрөх хүртэл эрсдэл учирсаар байх болно. Ажилд авах нөхцөлүүд, шилжин суурьшихтай холбоотой зардал, эрсдэлээс хэрхэн сэргийлж, аюулгүй байдлаа хэрхэн хангах талаар илүү мэдлэгтэй болсныхоо дараа шилжин суурьших эсэхээ шийдээрэй.

Мөнгөө хэмнэж, зорилгодоо хүрэх боломж чинь: 😞

Оноо = 11 – 20 Сайжирч байна!

Мөнгөө ухаалгаар зарцуулах, аюулгүй шилжин суурьших талаар зарим мэдлэгтэй юм байна. Сайн байна! Эхлэлээ зөв тавьж байна. Ухаалаг зөв шийдвэр гаргахад тань туслах зарим чухал зүйлийг мэдэж байна. Гэвч шилжин суурьших тухай шийд гаргахаасаа өмнө улам илүү амжилтад хүрэхийн тулд энэ талын мэдлэгээ дээшлүүлэхэд илүүдэхгүй.

Мөнгөө хэмнэж, зорилгодоо хүрэх боломж чинь: 😊

Оноо = 21 – 30 Чи бол супер од!

Мөнгөө ухаалгаар зарцуулах, аюулгүй шилжин суурьших талаар хангалттай мэдлэгтэй юм байна. Эхлэлээ сайн тавьж байгаа юм байна. Одоо харин мэдлэгээ амьдралд хэрэгжүүлж, найз нөхөд, гэр бүлийнхэнтэйгээ хуваалцаж, тэдэнд ч бас туслах хэрэгтэй.

Мөнгөө хэмнэж, зорилгодоо хүрэх боломж чинь: 😊

Сургалтын хэрэглэгдэхүүн 10.1.1 В: Амжилттай шилжин суурьшихад мөнгөө ухаалгаар зохицуулах аргууд

1. Шилжин суурьшихын давуу тал болон түүнтэй холбогдон гарах зардлын талаар бодож ярилцаад шийдээрэй.
2. Зорилгоо тодорхойлоорой.
3. Төлөхөөсөө өмнө нийт зардал хэд болохыг асуугаарай.
4. Зорилгоо байнга санаж, мөнгөө ухаалгаар зарцуулаарай.
5. Төсөв хөтөлж сур. Орлогоо тооцож, юунд зарцуулахаа урьдчилан төлөвлөөрэй.
6. Мөнгөний урсгалаа байнга хянаж бай. Зардал чинь орлогоосоо давахгүй байхад анхаараарай.
7. Зорилгодоо хүрэхийн тулд мөнгөө хуримтлуулаарай.
8. Мөнгөн гуйвуулга хийхдээ ухаалаг ханд. Гэрийнхэндээ мөнгө явуулахдаа өөртөө мөнгө зарцуулах ёстойгоо бүү мартаарай.
9. Өөрийгөө хамгаал – Гэнэтийн тохиолдолд хэрэглэх мөнгөн хадгаламж үүсгээрэй.
10. Мөнгөө ухаалгаар зохицуулж сурах нь амжилттай шилжин суурьших боломжийг нэмэгдүүлдэг.

Дасгал 10.1.2 “Могой ба шат” тоглоом

Зорилго

Шилжин суурьшиж ажиллах янз бүрийн хувилбар, ашиг тус болон эрсдэлийг судлах

Зорилтот бүлэг

Хүүхэд, залуучууд, насанд хүрэгчид

Хугацаа

60-70 минут

Суудал зохион байгуулалт

Тойргоор газар буюу ширээ тойрон сууна

Ашиглах материал

Баг бүрд:

- “Могой ба шат” тоглоомын хөлөг (Сургалтын хэрэглэгдэхүүн 10.1.2 А)
- 1 шоо
- 5-6 өнгийн товч буюу түүнтэй ижил зүйл (тоглогч бүрд 1 ширхгийг) өгнө.

Сургалтын хэрэглэгдэхүүн

10.1.2 А: “Могой ба шат” тоглоомын хөлөг

Нэмэлт мэдээлэл: Шилжин суурьшихтай холбоотой эрсдэлүүд

Сургалт зохион байгуулах алхмууд

1. Тоглоом тоглох – 30 минут
2. Тоглоомын талаар сэтгэгдэл, туршлагаа хуваалцах – 25 минут
3. Дүгнэлт – 5 минут

Алхам 1. Тоглоом тоглох – 30-35 минут

Сургалтын хэрэглэгдэхүүн 10.1.2 А-гийн дагуу жижиг багаар “Могой ба шат” тоглоомыг тоглосноор шилжин суурьшиж ажиллахын ашиг тус болон эрсдэлийн талаар мэдлэгтэй болно гэдгийг оролцогчдод тайлбарлана. Оролцогчдыг тус бүр 5-6 хүний бүрэлдэхүүнтэй багуудад хуваана.

Багуудад хуваахаасаа өмнө тоглоомын дүрмийг тайлбарлана:

- Тоглогч бүр нэг ширхэг товч аваад ЭХЛЭХ гэсэн нүдэнд өөрийн товчоо тавина.
- Тоглох дарааллыг тогтооно. Тухайн багийн хамгийн залуу хүнийг Тоглогч 1-ээр тодорхойлж, хамгийн ахмад тоглогчийг сүүлийн тоглогч болгоно (хамгийн залуугаас хамгийн ахмад настай оролцогч руу дараална).
- Тоглогч 1 шоогоо хаяж, буусан тоогоор тоглоомын хөлөг дээрх өөрийн товчийг нүүлгэнэ (жишээ нь шооны 3 гэсэн тоо буусан бол 3 нүүдэл хийнэ). Дараа нь Тоглогч 2 шоогоо хаяж нүүлгэнэ. Энэ мэтчилэн тоглогч бүр өөрийн товчоор нүүнэ. Тоглогчид ээлж дараалан шоо хаян, нүүдэл хийнэ.
- Хэрэв аль нэг тоглогч могойн толгой байгаа нүдэнд буувал могойны сүүл байгаа нүд рүү ухрах болно (могойд залгиулна). Тэр тоглогчийн дараагийн ээлж болоход могойн сүүл байгаа нүднээс эхлэн нүүнэ.
- Хэрэв тоглогч шатны эхлэл байгаа нүдэнд буувал шатаар авиран шатны дээд талд бууж, дараагийн ээлж болоход тэр нүднээс эхлэн нүүнэ.
- Хэрэв тоглогч могойн сүүл, эсвэл шатны оройд буувал тэндээ үлдэж дараагийн ээлж болоход үргэлжлүүлэн нүүдлээ хийнэ.
- Хамгийн сүүлчийн нүд буюу барианд түрүүлж хүрэх нь (60-р нүд) энэ тоглоомын зорилго юм.
- Багийн наад зах нь нэг гишүүн барианд хүрсэн үед тоглоомыг дуусгаж болно.
- Барианд хүрсэн оролцогч тоглоомоос гарч, бусад нь үргэлжлүүлэн тоглож болно.

Баг тус бүрд хэрэглэгдэхүүний багц өгч, оролцогчдыг 25-30 минут тоглуулна. 2-р алхамд өөрсдийн түүхийг ярихад нь туслах зорилгоор оролцогч бүрийг өөрсдийн туршлагыг тогтоох, эсвэл цаасан дээр бичиж тэмдэглэхийг сануулаарай. Тоглоомыг бүгд тоглож дуусгах хүртэл, эсвэл 30 минут тоглуулна.

Алхам 2. Тоглоомын талаар сэтгэгдэл, туршлага хуваалцах – 25-30 минут

Тоглоом дууссаны дараа хамгийн сайн тоглосон 2-3 оролцогч болон муу тоглосон 2-3 оролцогчийг урин азтай, азгүй тэр шилжин суурьшигчдыг өөрсдийн шилжин суурьшсан түүхийг хуваалцахыг хүснэ. Хэрэв оролцогч шилжин суурьшсан туршлагатай бол бодит амьдралд ийм түүх хэр олон тохиодгийг асууна. Амьдралын бодит түүхээ харилцан хуваалцах хугацаа өгөөрэй.

Шилжин суурьшиж ажиллахын давуу болон сул талын тухай оролцогчдоос санаа цуглуулж, самбарт 2 баганаар жагсаан бичнэ. Оролцогчдоор шилжин суурьшиж ажиллахын давуу тал болон эрсдэлийг дээрх тоглоомоос гадна бодит амьдралын туршлагад үндэслэн бичүүлнэ. Шилжин суурьшихын давуу тал болон эрсдэлийн жишээг дор харуулав:

Давуу тал	Эрсдэл
Жишээ: - Ажлын байрны өргөн боломж - Гэр бүлдээ дэмжлэг болох илүү орлого олох - Илүү чанартай өндөр боловсрол - Адал явдал: гадаад ертөнцийг харах, гадаадад аялах боломж - Шинэ ур чадвар эзэмших боломж - Шинэ хүмүүстэй танилцах боломж - Бизнесийн боломж - Илүү аюулгүй орчинд амьдрах боломж - Амьдралаа шинээр эхлэх боломж - ...	Жишээ: - Зүй бус ажил зуучлагч байгууллагад залилуулах, нөлөө бүхий хүн авлига нэхэх - Амласан ажил, эсвэл тохиролцсон цалингаа өгөхгүй байх - Хууртагдаж бохир, хэцүү, аюултай ажилд орох - Хууль бусаар хил давуулах буюу хүн худалдаалах гэмт хэрэгт өртөх - Мэдээлэл авах боломж хомс, хэл мэдэхгүйн улмаас тусламж хүсэж чадахгүй байх - ...

Нэмэлт мэдээлэл: Шилжин суурьшихтай холбоотой эрсдэлүүд хэсгээс дэлгэрэнгүй мэдээлэл аваарай.

Алхам 3. Дүгнэлт – 5 минут

Дараах асуудлыг онцолж энэ дасгалыг дүгнэнэ:

- Хөдөлмөр эрхлэх зорилгоор шилжин суурьшихад гэр бүл, амьдралд илүү боломжууд гарч болох ч мөн болзошгүй эрсдэлүүд байдаг.
- Шилжин суурьших үйл явц, ажиллаж амьдрах гэж байгаа газрынхаа талаар сайн судалж, хууль ёсны дагуу аюулгүй шилжин суурьшихыг зорьж бэлдэх хэрээр үр ашиг нь нэмэгдэнэ.

Сургалтын хэрэглэгдэхүүн 10.1.2 А: Могой ба шат тоглоомын хөлөг

Зааварчилгаа: Энэхүү хөлөгт тоглоом нь 5-6 хүнтэй багаар тоглоход тохиромжтой. Шоо болон 5-6 жижиг хүү, эсвэл товч зэргийг баг бүрд хуваарилж өгнө.

Олон Улсын
Хөдөлмөрийн
Байгууллага

“Могой ба шат” тоглоомын хөлөг

60 найдтайгад хамт хуцсаа баруулах бизнес эхлүүлэв	59 бизнесмэн ажигтайгад болж шинэ байр баруулав	58 бизнесээ өргөжүүлэв	57 мүү зээтэй тул мөнгөө аллав	56 бизнесэштэй байгаа тул тазар хуулиах авав	54 орлоо төлөө 	53 бизнесийн байдал хэцүү ч сайжирлаа	52 дэргэдтэй зэргэлдсэн шүүх хураах явж цамцгаа авав шинэ бизнес эхлэв	51 дэргэдтэй зэргэлдсэн шүүх хураах явж цамцгаа авав шинэ бизнес эхлэв
41 найдтайгад хамт хуцсаа баруулах бизнес эхлүүлэв	42	43 агсай эхний сургууль явж мэдлэгээ дээшлүүлэв	44 ХХВ-ын хөлөөр авнаа мэдээ	45 санхүүгийн асуудал туларлаа	47 	48 өмчийн тусав	49 шинэ бизнес эрхлэв хагалттай мөнгө цулгарсан байна	50
40 том зоогийн газарт ажлаа орлоо	39 гэр бүл салалт 	38	37 гэрээний дагуу цалин авалгүй тул дэргэдтэй шүүхээр зэргэлдсэн ажлаагаа гарлаа	36 	34 үйлсвэрт ажлаа орж нэг нутгийн найзуудтайгаа уулзлаа	33 баригтын компанид хүчнэ хүчир ажлаа хийсэн тул ажлаас гарав	32	31 дэргэдтэй зэргэлдсэн ажлаагаа гарав
21	22 таатайдаа явах заримдаа төлөхийн тулд том зээл авлаа	23	24 карооке бадарна ажлаа орлоо	25 хуртаталдаа вх мөнгөө аллав	27 хууль бусаар хил нэвтэрсэн тул бариглаж алсдаан нутаг буцаав	28 тотвортой ажигтайгад болж мөнгө хагалж эхлэв	29	30 гэрээг жаргал- тай байна
20 хотод баян аймгт гэрийн үймэлжнээр ажиллахаар боллоо	19 хотод баян аймгт гэрийн үймэлжнээр ажиллахаар боллоо	18 таатайдаа сайн ажигтайгад болохдаа туслах сайн залуутай танилцаа	17 	16 ажлаа олоогүй тул хөдөө рүүгээ буцлаа	14 жижиг зонд буцлаа ажлаа орлоо	13	12 хотод сайн ажлаа орлуунд гэж найрсаг эмэгтэй алдав	11 иүү цалинтай ажлаа хайв
1 Гараа	2	3 ар гэр явуу тул гэртээ үс болохоор сургуулиас гарлаа	4 өнгөрсөн жил бага сургуулиас сурсан	5 	7	8 бүрэн бүс лунд боловсрол эзэмшлээ	9 найзуудтайгаа хамт ажлаа хайлаар алуурт рүү явлаа	10 алуурт гоймгийн дэлгүүрт ажлаа орлоо

Нэмэлт мэдээлэл: Шилжин суурьшихтай холбоотой эрсдэлүүд

Шилжин суурьших үе шат	Учирч болох эрсдэл
Ажилд орох болон нүүхээс өмнө	- Хууль бус зуучлал, хүн худалдаалах гэмт хэргийн золиос болох - Хөдөлмөр эрхлэх нөхцөл, болзлуудыг мэдэхгүй байх - Зорьсон газар руу чинь явуулахгүй байх - Тохиромжгүй, өндөр үнэтэй сургалтын хөтөлбөрт хамрагдах - Ажилд оруулах болон бичиг баримт хөөцөлдөхөд хэт өндөр хөлс авах - Зуучлагч байгууллага болон зуучлагчдад мэхлэгдэх, хэт өндөр үнээр зуучлуулах - Явахаас нь өмнө урт хугацаанд хүлээлгэх, хорьж саатуулах - Хуурамч, хууль бус бичиг баримт өгөх
Аяллын үеэр	- Үнэтэй тээврийн зардлыг төлөхийн тулд их хэмжээний өр тавих - Өндөр хүүтэй зээл болон холбогдох бусад зардал төлөх - Хууль бусаар хил нэвтрүүлэх, хууль бусаар тээвэрлэх, хүн худалдаалах гэмт хэрэгт өртөх - Дамжин өнгөрөх үед дарамт, хүчирхийлэлд өртөх - Хуурамч өр төлбөрт орох
Зорьж очсон газартаа ажиллаж, амьдрах үед	- Гарын үсэг зурах жинхэнэ гэрээний оронд өөр гэрээ өгөх - Амласнаас өөр ажил хийлгэх зэрэг гэрээний зөрчил гарах - Ажил олгогч, зуучлагч нь үнэмлэх, гадаад паспорт зэрэг чухал бичиг баримтыг хураах - Цалинг хугацаа хожимдуулах, суутгал хийх, цалин огт өгөхгүй байх - Ажиллах нөхцөл шаардлага хангаагүй, аюултай - Бие махбодын, сэтгэл санааны болон бэлгийн дарамт хүчирхийлэл - Тусламж хүсэх буюу үйлчилгээ авах талаар мэдээлэл байхгүй, хандах боломжгүй байх - Элчин сайдын яам байхгүй, эсвэл элчин сайдын яамнаас шаардлага хангах үйлчилгээ үзүүлж чадахгүй байх - Албан ёсны баримт бичиггүй байх (зөвшөөрөлгүй оршин суух) - Хүүхэд нь эрх зүйн статусгүй байх - Нутгийн иргэдийн таагүй хандлага, дарамт - Өөр улс/муж руу хууль бусаар хил нэвтрүүлэх/худалдаалагдах
Гэрээ цуцлах	- Шалтгаангүйгээр буюу хууль бусаар халагдах - Хууль бусаар хил нэвтэрснээс болж цагаачлалын цагдаад баригдах, албадан гаргах - Гэртээ буцахаас өмнө байрлах газаргүй байх - Баривчлагдан саатуулагдсан үед эрүүл мэнд, нийгмийн болон шаардлагатай бусад үйлчилгээгээр хангагдахгүй байх - Гомдол гаргах, хохирлоо барагдуулах боломжгүй байх
Эргэн ирэх, дасан зохицох	- Нутагтаа ирэхэд нь аливаа үйлчилгээнд хэт их хөлс авах, хууран мэхлэх (нисэх онгоцны буудал, автобус, галт тэрэгний буудал дээр буцаж ирж байгаа хүмүүсийг залилах гэж оролдох) - Ажил олдохгүй байх, орлогогүй байх - Их хэмжээний өрөнд орж дампуурах - Гэртээ мөнгөгүй эргэж ирсэн бол ичиж зовох. Удаан хугацаагаар байхгүй байгаад ирэхэд гэр бүл, орчиндоо дасан зохицоход хэцүү байх, ялангуяа дарамт, хүчирхийлэлд өртөж хохирсон буюу тааруу ажил хийж байгаад ирсэн хүмүүсийн хувьд илүү хүнд тусах. - Амьжиргааны өөр боломж олдохгүй цөхөрсний улмаас дахин хүн худалдаалах гэмт хэргийн золиос болох аюул.

Эх сурвалж: An Information Guide on Preventing Discrimination, Exploitation and Abuse of Women Migrant Workers by GENPROM (ILO: Geneva, 2003), Booklet 1 Introduction: Why the focus on women international migrant workers, Box 1.2 Vulnerabilities at different stages of the migration process, p. 21..

Дасгал 10.1.3 Хүн худалдаалах гэмт хэргийн аюул

Зорилго

- Хүн худалдаалах гэмт хэргийн болзошгүй аюулыг ойлгох
- Хүн худалдаалах гэмт хэрэг үйлдэгчид, тэдний аргыг таних, хэрхэн хариу үзүүлэхэд суралцах

Зорилтот бүлэг

Хүүхэд, залуучууд, насанд хүрэгчид

Хугацаа

75-90 минут

Суудал зохион байгуулалт

Дүрд тоглож болохоор зайтай орчинд тойргоор газар суух, эсвэл ширээ тойрон сууна.

Ашиглах материал

- Самбарын цаас, самбарын үзэг
- Хайч

Сургалтын хэрэглэгдэхүүн

10.1.3 А: Хүн худалдаалах гэмт хэргийн нийтлэг жишээ

Нэмэлт мэдээлэл: Хүн худалдаалах гэмт хэргийн үндсэн баримтууд

Сургалт зохион байгуулах алхмууд

1. Хүн худалдаалах гэмт хэргийн нийтлэг жишээ – 30-45 минут
2. Хүн худалдаалах гэмт хэргийн жишээг ярилцах – 30 минут
3. Дүгнэлт: Хүн (хүүхэд) худалдаалах гэмт хэрэг, түүний аюул – 10-15 минут

Сургагч багшид зориулсан зөвлөгөө

Сургагч багш Хувилбар А, Хувилбар Б-гийн аль нэгийг сонгох, эсвэл дараах байдлаар хоёр алхмыг нэгтгэж болно:

- Хувилбар А-г хураангуйлж, Сургалтын хэрэглэгдэхүүн 10.1.3 А-д буй нийтлэг жишээгээр дүрд тоглуулах.
- Хувилбар А дахь жишээний заримыг сонгох буюу бүгдээр нь дүрд тоглуулах.

Алхам 1. Хүн худалдаалах гэмт хэргийн нийтлэг жишээ – 30-45 минут

Хувилбар А (30 минут): Энэ дасгал нь шилжин суурьших явцад учирч болох аюулыг тодорхойлох, хүн худалдаалах гэмт хэрэг үйлдэгчдийн заль мэхэнд орохоос сэргийлэхэд туслах зорилготойг оролцогчдод тайлбарлана. Шилжин суурьших үед тохиолдсон таагүй явдлуудын талаар уншсан, сонссон, эсвэл өөрөө туулсан зүйлийнхээ тухай хоорондоо ярилцахыг хүсээрэй. Оролцогчдыг сонин сэтгүүл, интернэтээс уншсан, радиогоор сонссон, телевизээр харсан, бодит амьдралд тохиолдсон зүйлүүдийн талаар яриулж, самбарт сэдэв, эсвэл тухайн түүхийн түлхүүр үгийг жагсаан бичнэ. Хэлэлцүүлгийн үеэр яригдсан түүхүүдэд гарсан хүний наймааны арга мэхийг онцолж ярилцана.

Хувилбар Б (45 минут): Энэ дасгал нь шилжин суурьших явцад учирч болох аюулыг тодорхойлох, хүн худалдаалах гэмт хэрэгтнүүдийн заль мэхэнд орохоос сэргийлэхэд нь туслах зорилготойг оролцогчдод тайлбарлана. Оролцогчдыг 6-7 хүнтэй багуудад хуваана. Сургалтын хэрэглэгдэхүүн 10.1.3. А-д буй хүн худалдаалах гэмт хэргийн нийтлэг жишээнүүдийг хайчлан авч баг бүрд нэг түүх хуваарилж, дүрд тоглох (бүтээлч бусад үзүүлбэр) бэлтгэл ажилд 20 минутын хугацаа өгнө. Оролцогчид өгөгдсөн жишээг амьдралын туршлагаар баяжуулж болно.

Нэг баг 5-аас илүүгүй минутад дүрийн тоглолтоо хийнэ.

Алхам 2. Хүн худалдаалах гэмт хэргийн жишээн дээр ярилцах – 30 минут

Бодит амьдралын буюу жишээнд өгөгдсөн түүхийн талаар хэлэлцэнэ. Дараах асуултуудыг ашиглан түүхүүдийг нэг нэгээр нь ярилцана:

- Жишээн дээрх түүхэнд юу болсон бэ?
- Тэр хүн (хүмүүс) яагаад гэрээсээ явахаар шийдсэн бэ, шалтгаан нь юу байв?
- Энэ нь хүн худалдаалах гэмт хэрэг байсан уу? Яагаад?
- Хүн худалдаалсан гэмт хэрэгтнүүд хэн байсан бэ?
- Тэд ямар арга хэрэглэсэн бэ?
- Ийм байдалд орсон хүн юу хийж чадах байсан бэ? Хүн худалдаалах гэмт хэрэгт өртөхөөс сэргийлж юу хийж болох байсан бэ?
- Энэ түүхээс та ямар сургамж авав ?

Жишээнүүдийг хэлэлцэж дуусаад дараах асуултын дагуу санаа цуглуулаарай:

- Энэ түүхүүдээс ямар сургамж авч болох вэ?
- Шилжин суурьшигчид ямар төрлийн арга мэхэнд орохгүй байхыг анхаарах хэрэгтэй вэ?
- Хүн худалдаалах болон албан ёсоор шилжин суурьшихын ялгаа нь юу вэ?

Оролцогчид албан ёсоор шилжин суурьших, хүн худалдаалах гэсэн ойлголтын ялгааг мэдэж авах нь чухал болохыг анхаараарай. Мөн зорилтот бүлгийн боловсролын түвшин, сонирхол зэргээс хамааран шилжин суурьших, хууль бусаар хил давуулах, хүн худалдаалах гэсэн ойлголтуудын ялгааг ярилцах эсэхээ сургагч багш шийдэж болох ба хүүхэд худалдаалах гэмт хэрэг, Монгол Улсад хүн худалдаалах гэмт хэрэгтэй тэмцэх хууль эрх зүйн зохицуулалт, өнөөгийн нөхцөл байдлын талаарх мэдээллийг бүлгээр ярилцахад нь зориулж оролцогчдод өгнө (“Нэмэлт мэдээлэл: Хүн худалдаалах гэмт хэргийн үндсэн баримтууд”-ыг үзнэ үү).

Алхам 3. Дүгнэлт: Хүн (хүүхэд) худалдаалах гэмт хэрэг, түүний аюул – 10-15 минут

Хүн худалдаалах гэмт хэргийн тодорхойлолт, хүүхэд худалдаалах гэмт хэрэг хэрхэн үйлдэгддэг, хүн худалдаалах гэмт хэрэг үйлдэгчдийн хэрэглэдэг нийтлэг арга, мэх, түүнээс хэрхэн урьдчилан сэргийлэх тухай ярилцаж дасгалыг дуусгана. Дараах асуудлыг онцлон авч үзнэ:

- “Хүн худалдаалах” гэж хүнийг мөлжих зорилгоор хүч хэрэглэх, хүч хэрэглэхээр заналхийлэх, залилах, хууран мэхлэх, эрх мэдлээ урвуулан ашиглах аргаар хүнийг элсүүлсэн, тээвэрлэсэн, нуун далдалсан, дамжуулсан, хүлээн авсан үйлдлийг хэлнэ.
- Дээр дурдсан аргуудын аль нэгийг л хэрэглэсэн бол тухайн хүн өөрөө зөвшөөрсөн эсэх нь хамаагүй.
- Дээр дурдсан аргуудыг хэрэглээгүй байсан ч олон улсын эрх зүйн хэм хэмжээний дагуу (18 нас хүрээгүй) хүүхдээс авсан зөвшөөрөл хүчингүй.
- Хүн худалдаалах гэмт хэрэг үйлдэгчид олон янзын заль, мэх хэрэглэдэг бөгөөд үнэмшилтэй түүх ч ярьж болно. Тэдгээр арга нь улам нарийссаар байна.
- Хүмүүс шилжин суурьших үед ямар эрсдэл хүлээж байгааг сайн мэддэг гэж боддог боловч эрсдэл, аюулыг бүрэн утгаар нь тооцоолоогүй байдаг.
- Хүн худалдаалах хэрэг нь хил дамнаж, эсвэл улс дотроо ч гарч болно.
- Хүн худалдаалах хэрэг нь (аяллын өмнө нь, аяллын үед, зорьсон газартаа ирсний дараа гээд) шилжин суурьших явцын аль ч үе шатанд тохиолдож болно.
- Насанд хүрэгчдээс гадна хүүхдүүд ч гэр бүлээ тэжээхийн тулд ажил хайн шилжин суурьших шаардлага гардаг тул хүн худалдаалах гэмт хэргийн золиос болох магадлал өндөртэй.
- Залуу эмэгтэйчүүд, хүүхэд, залуучууд хүн худалдаалах гэмт хэрэгт хамгийн их өртдөг боловч эрэгтэйчүүд ч мөн хохирогч болдог.
- Хүн худалдаалах гэмт хэргийн золиос болохоос сэргийлэхийн тулд шилжин суурьшиж буй хүмүүс дараах зүйлийг анхаарах хэрэгтэй. Үүнд:
 - Шилжин суурьших шийдвэр гаргахаасаа өмнө шилжин суурьших үйл явц болон очих газрынхаа талаар аль болох бодит мэдээлэлтэй болох
 - Хууль ёсоор аюулгүй шилжин суурьших үүднээс бүх бичиг баримтыг зохих ёсны дагуу бүрдүүлэх
 - Гэр бүлийнхэнтэйгээ холбоотой байх, асуудал гарвал туслах байгууллага, хүний холбоо барих хаягийг мэдэж байх
 - Ухаалаг байх. Өөр газар ажиллах ажлын санал үнэмшмээргүй сайхан сонсогдож болно. Хүн бүр сайн санаатай байдаггүй, ямар ч амлалт дангаараа хангалтгүй тул эхлээд бүх зүйлийг сайтар шалгах хэрэгтэй.

Сургалтын хэрэглэгдэхүүн 10.1.3 А: Хүн худалдаалах гэмт хэргийн нийтлэг жишээ

Зааварчилгаа: Жишээнүүдийг хайчилж баг тус бүрд тохирох жишээг өгнө.

-----✂-----
1. Нэгэн залуу гадаад паспорттой эрэгтэй хүүхдүүдийг мал маллуулах өндөр цалинтай ажилд авна гэсэн зар интернэтэд байршуулжээ.

-----✂-----
2. Хэдэн жил хотод ажилласан эмэгтэй нутагтаа эргэн иржээ. Түүний өмссөн дэгжин хувцас, зүүсэн том алтан ээмэг, зүүлт, үнэтэй цаг, сүүлийн үеийн загварын гар утас зэргийг харахад тэр маш сайн ажилласан бололтой. Тэрээр хотод хийж байсан ажлынхаа тухай ярихад нутгийн олон хүн түүнтэй адил хот явж, ажил хийж мөнгөтэй болох хэрэгтэй гэж бодно. Ажлын байрны тоо хязгаартай тул сонирхож буй залуу хүмүүс аль болох хурдан явах хэрэгтэй гэж эмэгтэй сануулна.

-----✂-----
3. Солонгост ажилд зуучлах агентлагийн ажилтан залуу хүмүүсийг Солонгос компанид ажилд авахаар хотод ирлээ. Тэрээр тэднийд ажилд орсноор залуу эмэгтэйчүүд солонгос эрчүүдтэй танилцаж, гэрлэх боломжтой гэж яриу. Мөн Солонгост амьдрахын ашиг тус, боломжийн талаар тайлбарлав. Солонгос эрчүүд нь хөдөлмөрч, гэр бүлдээ анхаардаг, хар тамхи, согтууруулах ундаа хэрэглэдэггүй гээд мөн тэд ах, эгч, дүү нараа Солонгос авч явж болно гэж яриу.

-----✂-----
4. Нэг залуу хотод ирж өндөр хөгжилтэй оронд бие бялдрын хөгжил сайтай залуучуудыг ажилд оруулна гэж хэлжээ. Сонирхсон хүмүүс ажлын байраа баталгаажуулахын тулд барьцаа болгож мөнгө байршуулах ёстой. Паспорт, ажиллах зөвшөөрөл, виз, сертификатууд болон эрүүл мэндийн үзлэгийн хуудас зэрэг шаардлагатай бүх бичиг баримтыг бүрдүүлэх ажлыг зуучилж буй агентлаг хариуцна гээд олон хүн энэ ажилд орохын тулд мөнгө байршуулаад байгаа гэв.

-----✂-----
5. Нэгэн ядуу гэр бүл 10 настай хүүгээ хот руу цайны газар ажиллуулахаар явуулах болов. Цайны газрын эзэн хүүгийн гэр бүлд 6 сарын цалинг нь урьдчилж өгөөд явсан байна. 2 сар ажилласных нь дараа эцэг эх нь ирж, өвөөгийнх нь бие муудсан тул хүүгээ авч явах хэрэгтэй боллоо гэжээ. Гэвч үнэндээ тэд хүүгээ өөр цайны газар үлдээгээд 6 сарын цалинг нь урьдчилан авч, буцсан байна.

-----✂-----
6. Гадаадын баян айлд хүүхэд асрагч, гэрийн үйлчлэгч хийхээр “Х” гэгч 16 настай охин нэгэн хүнтэй тохиролцов. Тэр гэр бүл үнэхээр баян. Ямар ч асуудалгүй зорьсон газартаа ирсэн боловч удалгүй “Х” гэрийн ажлаас гадна гэрийн эзэнд иллэг болон бусад үйлчилгээ үзүүлэх ёстойг мэджээ. Охин тийм зүйл хийхийг үзэн ядаж, бохир мэт санагдсан боловч түүнд ямар ч сонголт байхгүй байлаа. “Х” гэрээс гарах эрхгүй бөгөөд гэрийн эзэгтэй түүнд дургүйгээр барахгүй зоддог болжээ.

-----✂-----

-----✂-----
7. “Ү” гэдэг нэртэй 12 настай хүү найзуудынхаа хамт үйлдвэрт ажиллахаар иржээ. Түүний гэрийнхэн уг үйлдвэрт ажилд ороорой гэж явуулсан байна. Хэдийгээр хүү үйлдвэрийн ойролцоо эзний гаргаж өгсөн өрөөнд найзуудтайгаа үнэгүй амьдарч байсан ч 6 сарын турш цалин авсангүй. “Ү” болон түүний найзууд цалингийн тухай асуухад энэ үйлдвэрийг ашиглалтад оруулах гэж маш их хөрөнгө мөнгө зарцуулсан тул өрнөөс гартал ажиллаж бай гэж дарга нь хэлдэг байв. Тэр үйлдвэрийн эзэн хэдэн төгрөгийн өртэй байсныг “Ү” огт мэдэхгүй байлаа. Дарга нь тэднийг өдөр бүр 10-12 цаг, заримдаа 14-16 цагийн турш ч ажиллуулна. Тэдэнд тоглох буюу амрах зав ч, газар ч огт байхгүй. “Ү” болон түүний найзуудын адил олон хүүхэд тэнд ажилладаг бөгөөд гадагшаа гарах эрхгүй байв. “Ү” гэр бүлээ маш их санаж, одоо байгаа байдалдаа сэтгэл зовж байлаа.

-----✂-----
8. Эмэгтэй “З” өндөр хөгжилтэй хөрш орны залуутай гэрлэсэн. Шинэ нөхөр нь түүний паспорт болон бусад бичиг баримтыг бүрдүүлэх асуудлыг зохицуулж, эмэгтэй нөхрийнхөө нутаг руу нүүжээ. Тэд нүүж ирээд 7 хоногийн дараа нөхөр нь өөр хот руу нүүх болсон гэдгээ хэллээ. Шинэ хотод ирсний дараагаар “З” амьдрахын тулд ажил хийх ёстой болсноо мэджээ. Тэрээр нөхрийнхөө нутаг руу нүүхээсээ өмнө хэлсэн ёсоор нь ажил хийхгүй гэрийн эзэгтэй болно гэж боджээ. Харин түүний нөхөр шөнийн клубын эзэнтэй уулзуулж, зөөгчөөр ажиллуулахаар болжээ. “З” зөөгч хийхээс гадна өөр зүйл хийх эсэхэд санаа зовж байна. Тэр шөнийн клубд ажиллахыг хүсэхгүй байгаа ч тэр яаж ч чадахгүй. Түүний паспортыг нөхөр нь аваад өгөхгүй байгаа.

-----✂-----
9. “О” ээж, аав, ах, дүү нартайгаа хамт сумын төвд амьдардаг. Тэр аавдаа гудамжинд хоол зарахад нь тусалдаг байв. Суралцах сонирхолгүйгээсээ болж 14 настайдаа сургуулиа орхижээ. Тэрээр мөнгөтэй баян хүнтэй таарч гэрлэнэ гэж мөрөөддөг байв. Нэг өдөр зэргэлдээ сумын нэгэн царайлаг залуутай танилцаж, түүнд дурлажээ. 2 сарын турш үерхсэний дараа найз залуу нь хот руу хамт явахыг санал болгов. “О” гэрээсээ явахаар шийдэв. Хотод ирсний дараа найз залуу нь ажилгүй болохыг “О” мэдэв. Хосууд хямд байр хөлслөн аз жаргалтай амьдарч байлаа. Харин нэг өдөр найз залуу нь бусад эрчүүдтэй унтаж, түрээс төлөх мөнгө олохыг түүнээс шаарджээ.

-----✂-----
10. Том хотод амьдардаг чинээлэг залуу хос хүүтэй болохыг ихэд хүсдэг байв. Тэд 6 настай охинтой учир дараагийн хүүхдээ хүү байгаасай гэж хүсэж байлаа. Харамсалтай нь анхны хүүхдээ төрүүлсний дараа эхнэр нь 3 удаа маш хүндрэлтэй жирэмсэлж хүүхдээ төрүүлж чадаагүй. Дахин жирэмсэлбэл амь насанд нь аюултай болохыг эмч сануулсан байна. Харин энэ үеэр хөдөө амьдардаг охин, хүү хоёртой өөр нэгэн хосын 2 настай хүү хулгайлагджээ. Удалгүй чинээлэг залуу хос 2 настай эрүүл хөөрхөн хүү үрчилж авсан бөгөөд үүний тулд их хэмжээний мөнгө төлжээ.

-----✂-----
11. “А” нь ачаа тээврийн жолооч хийдэг. Тэр Хятад улс руу ачаа тээвэрлэдэг. Тэр маш олон цагаар жолоо барьж, 24 цагаас ч илүү хугацаагаар унтахгүй явах үе байдаг. Тэр Монголын хилээр гарсныхаа дараагаар машинтайгаа хаашаа ч явахгүйгээр хүлээх ёстой. Ажил олгогч нь түүнийг машинтай ачаа бараагаа авч явахаас сэргийлж паспортыг нь хурааж авдаг. Тэр ачаа бараагаа буулгахыг олон цагаар, заримдаа хэдэн өдрөөр ч хүлээдэг. Тэр цалингаа авахдаа хасагдсаныг нь мэдэж ажил олгогчоосоо асуухад жолоо бариагүй, хүлээлгийн цагийг оруулахгүй тооцсон гэж хэлжээ. Ачаа буулгахгүй удаж байгаа нь түүний буруу биш бөгөөд тэр өөрөө хүлээлгийн цагийг зохицуулах боломжгүй тул ингэж цалин хасах нь маш шударга бус гэж “А” бодож байгаа. Ингэж их хүлээдгээс болж тэр цаг хугацаа төдийгүй орлогоо ч алдаж байна. Яг мэхлэгдэж байгаа мэт санагддаг ч түүнд өөр сонголт бараг байхгүй.

Нэмэлт мэдээлэл: Хүн худалдаалах гэмт хэргийн үндсэн баримтууд

1. Хүн худалдаалах гэмт хэрэг: Тодорхойлолт

Палермогийн протокол(2000)³-д тусгагдсан дараах тодорхойлолт нь хамгийн өргөн хүрээнд хүлээн зөвшөөрөгдөн хэрэглэгдэж байна:

- “Хүн худалдаалах” гэдэг нь хүнийг мөлжих зорилгоор хүч хэрэглэхээр **заналхийлэх, хүч хэрэглэх**, эсхүл хүчирхийллийн бусад хэлбэрийг ашиглах, хулгайлах, залилах, **хууран мэхлэх, эрх мэдлээ урвуулан ашиглах** буюу эмзэг байдлыг нь далимдуулах, түүнчлэн өөр хүнийг хяналтдаа байлгаж буй этгээдийн зөвшөөрлийг авахын тулд төлбөр төлөх, хахуульдах зэрэг аргаар хүнийг элсүүлсэн, тээвэрлэсэн, дамжуулсан, нуун далдалсан буюу хүлээн авсан үйлдлийг хэлнэ.
Мөлжих гэдэгт наад зах нь “бусдыг биеийг нь үнэлүүлэн мөлжих, бэлгийн мөлжлөгийн бусад хэлбэрүүд, албадан хөдөлмөр буюу үйлчилгээ, боолчлол, боолчлолтой төстэй үйл ажиллагаа, хамжлагын албат болгох буюу эд эрхтнийг нь авах” зэргийг ойлгоно.
- Эрх мэдлээ урвуулан ашигласан болон дээр дурдсан бусад аргуудын аль нэгийг ашигласан байх тохиолдолд хүн худалдаалах хэргийн **хохилогч өөрийг нь мөлжих гэж байгааг зөвшөөрснийг** хэрэгсэхгүй.
- Дээр дурдсан **аргуудыг хэрэглээгүй байсан** ч мөлжих зорилгоор **хүүхдийг** элсүүлсэн, тээвэрлэсэн, дамжуулсан, нуун далдалсан буюу хүлээж авсан үйлдлийг “хүн худалдаалсан” гэж үзнэ.
- 18 нас хүрээгүй** хүнийг “хүүхэд” гэнэ.

Энгийнээр хэлбэл энэ нь хүн өөрөө зөвшөөрсөн эсэхээс нь үл хамааран түүнийг ямар нэг ажил эрхлүүлэх зорилгоор албадан буюу хүч хэрэглэх, хүч хэрэглэхээр заналхийлэх, эсвэл хууран мэхлэх замаар өөр газар аваачихыг хориглоно гэсэн үг. Жишээ нь, хүнийг хотод маш бага цалин, эсвэл зөвхөн хоол өгч гадагш гаргалгүй үйлдвэрт ажиллуулах, гадаад оронд гэрийн үйлчлэгчээр албадан ажиллуулах, хүүхэд, эмэгтэйчүүдийг баар, янхны газар хүчээр биеийг нь үнэлүүлэх гэх мэт. Олон хохирогч эхэндээ өөрийн хүслээр буюу төөрөгдөж сайн дураараа явдаг ч шилжин суурьших явцад хүчинд автагдаж хүн худалдаалах гэмт хэргийн золиос болдгийг анхаараарай.

2. Хүүхэд худалдаалах гэмт хэрэг: Тодорхойлолт

Дээр дурдсан Палермогийн протоколын тодорхойлолтод нийцүүлэн “хүүхэд худалдаалах” гэдгийг хүүхдийг мөлжлөгийн зорилгоор элсүүлсэн, тээвэрлэсэн, шилжүүлсэн, нуун далдалсан буюу хүлээн авсан үйлдэл хэмээн тодорхойлсон нь өргөн хүрээнд хүлээн зөвшөөрөгдсөн байна. ОУХБ уг тодорхойлолтыг дараах байдлаар нарийвчлан задалж, хүүхэд худалдаалах болон мөлжих гэсэн ойлголтуудыг тодорхой болгож хэрэглэдэг⁴.

³ Үндэстэн дамнасан зохион байгуулалттай гэмт хэргийн эсрэг конвенц (мөн Палермогийн протокол гэж нэрлэдэг), түүний нэмэлт болох Хүн, ялангуяа эмэгтэйчүүд, хүүхэд худалдаалахаас урьдчилан сэргийлэх, таслан зогсоох, шийтгэх тухай протокол (Хүн худалдаалах асуудлаарх протокол), 2000

⁴ Энэ хэсгийн 2, 3-т дурдсан хүүхэд худалдаалах гэмт хэрэгтэй холбоотой мэдээллийг дараах эх сурвалжаас авав: *Training Manual to Fight Trafficking in Children for Labour, Sexual and Other Forms of Exploitation* by ILO, International Programme on the Elimination of Child Labour (IPEC) (ILO: Geneva, 2009), pp. 14-18.

Хүүхэд худалдаалах гэмт хэрэг: Хүүхдийн хөдөлмөрийг устгахад чиглэсэн үйл ажиллагаанд ашигладаг тодорхойлолтууд

- **Хүүхэд** - 18 нас хүрээгүй хүн
- Гуравдагч этгээд буюу бүлэг этгээд хүч хэрэглэх буюу хэрэглэлгүйгээр хүүхдийг **элсүүлсэн, тээвэрлэсэн, шилжүүлсэн, нуун далдалсан буюу хүлээн авсан 'үйлдэл'**
- Хууль сахиулах, байцаан шийтгэх ажиллагааны хувьд **зөөвөрлөх** нь хүн худалдаалах гэмт хэргийн бүрдэл хэсэг биш байж болно. Гэхдээ хүн худалдаалах гэмт хэрэг ямар нэг хэмжээгээр улс дотроо буюу хил дамнан зөөвөрлөсөн шинжийг агуулдагаараа ОУХБ-ын 182-р конвенцын 3-р зүйлийн (a)-д заасан боолчлолын бусад хэлбэр болон боолчлолтой төстэй үйл ажиллагаанаас ялгардаг. Тиймээс гэр бүлээсээ хол буй хохирогчдыг шаардлагатай туслалцаа дэмжлэг авах нөхцөлийг бүрдүүлэх нь чухал.
- **Мөлжлөг** гэдэг нь:
 - а) боолчлолын бүх хэлбэр буюу өрийн төлөөс, хамжлагын албат болгох зэрэг боолчлолтой төстэй үйл ажиллагаа, түүнчлэн хүчээр буюу албадан хөдөлмөрлүүлэх, түүний дотор зэвсэгт мөргөлдөөнд ашиглах зорилгоор хүүхдийг хүчээр буюу албадан элсүүлэх (182-р конвенцын 3(a));
 - б) хүүхдийг биеэ үнэлэх, садар самуун сурталчилгааны үйлдвэрлэл буюу садар самуун үзүүлбэрт ашиглах, зуучлах, санал болгох (182-р конвенцын 3(b));
 - в) олон улсын холбогдох гэрээнд тодорхойлсноор хүүхдийг мансууруулах бодис үйлдвэрлэх, хил дамжуулан худалдах зэрэг хууль бус үйл ажиллагаанд ашиглах, зуучлах, санал болгох (182-р конвенцын 3(c));
 - г) ажлын шинж чанар, түүнийг гүйцэтгэх нөхцөл нь хүүхдийн эрүүл мэнд, аюулгүй байдал, ёс суртахуунд хор нөлөө үзүүлэх ажил (182-р конвенцын 3(d), 138-р конвенцын 3-р зүйл);
 - д) хөдөлмөрийн насны доод хязгаарт хүрээгүй хүүхдээр ажил хийлгэх (138-р конвенцын 2 ба 7-р зүйл)
- Насанд хүрсэн асран хамгаалагчтай яваагаас бусад хүүхдийг элсүүлэх болон зөөвөрлөх шатанд **хүч хэрэглэхээр заналхийлэх, хүч хэрэглэх, эсхүл хүчирхийллийн бусад хэлбэрийг ашиглах, хулгайлах, залилах, хууран мэхлэх, эрх мэдлээ урвуулан ашиглах буюу эмзэг байдлыг нь далимдуулах** аргыг хэрэглээгүй байсан ч тухайн хүүхэд хүн худалдаалах хэрэгт өртсөн байх магадлал өндөр байдаг.

3. Ажиллах хүчний шилжилт хөдөлгөөн, мөлжлөг ба хүүхэд худалдаалах гэмт хэрэг

Хүүхэд худалдаалах хэрэг мөлжлөгийн зорилгоор хүүхдийг нэг газраас нөгөө рүү улс дотроо буюу хил дамнуулан зөөвөрлөх байдлаар үйлдэгддэг бөгөөд мөлжлөг нь янз бүрийн хэлбэрээр илэрдэг. Хүүхэд худалдаалах хэргийн ийнхүү зөөвөрлөх үйлдэл нь хүүхдийг мөлжиж ашиг олох зорилгыг агуулдагаараа хүүхэд өөрөө хөдөлмөр эрхлэхээр шилжин суурьших үзэгдлээс ялгардаг. Гэр орон, дассан орчноос нь хол, аюулгүй байдлыг нь хангах, тусламж дэмжлэг авах боломжгүй өөр газар аваачих нь хүүхдийг бусдаас тусгаарлаж, бусдын арга зальд амархан автах эрсдэл, эмзэг байдлыг нэмэгдүүлдэг тул хүүхэд худалдаалах гэмт хэрэг хамгийн жигшүүртэй бөгөөд хүний эрхийг хамгийн ноцтой зөрчиж байгаа хэлбэр болдог.

Мөлжлөг бол хүүхэд худалдаалах гэмт хэргийн салшгүй нэгэн бүрдэл хэсэг юм. Өөрөөр хэлбэл хүн худалдаалах хэрэг нь **мөлжих** зорилгоор **зөөвөрлөх** гэсэн үндсэн хоёр хэсгээс бүрддэг. Хэрэв ямар нэгэн мөлжлөгийн зорилгогүй зөвхөн зөөвөрлөх үйлдэл байвал хүн худалдаалах гэмт хэрэг гэж тооцогдохгүй. Мөн зөөвөрлөх үйлдэлгүйгээр зөвхөн мөлжлөг байвал хүн худалдаалах гэмт хэрэг гэж үзэхгүй.

4. Хүн худалдаалах, хууль бусаар хил нэвтрүүлэх болон шилжин суурьшихын ялгаа

Хууль ёсоор **шилжин суурьших** гэдэг нь хүмүүс сайн дураараа тодорхой зорилготойгоор нэг газраас нөгөө рүү явах шийдвэр гаргахыг хэлнэ. Хуулийн дагуу шилжин суурьших нь хүмүүсийн сонголт, мэдлэг, эдийн засгийн боломжтой холбоотой байдаг бол хүн худалдаалах, хууль бусаар хил нэвтрүүлэх хэргүүд нь ихэнхдээ хамгаалалтгүй, ямар нэг байдлаар хүчирхийлэл, мөлжлөгт өртсөн хүмүүсийг хууль бусаар зөөвөрлөх үйлдэл байдаг. Гэхдээ хүн худалдаалах нь хууль бусаар хил давуулах болон бусад төрлийн хууль бус шилжилт хөдөлгөөнөөс ялгаатай. **Хүн худалдаалах гэж мөлжлөгийн зорилгоор албадах, хүч хэрэглэх, хууран мэхлэхийг** хэлдэг бол, хууль бусаар хил давуулахад албадлага, мөлжлөгийн аль нь ч ороогүй байж болно. Хууль бусаар хил нэвтэрч байгаа хүн өөрийг нь хууль бусаар хил давуулж байгаа хүндээ их хэмжээний мөнгө төлсөн байдаг учир ядуу хүн байдаггүй. Харин эсрэгээрээ хүний наймаанд өртсөн хүн ихэнхдээ хамгийн ядуу, гадуурхагдсан гэр бүл, нийгмийн бүлгээс гаралтай байдаг.

5. Хүн худалдаалах гэмт хэрэг/Шилжин суурьшихад нөлөөлдөг хүчин зүйлс

Хүмүүс хүн худалдаалах гэмт хэрэгт өртөхөд нөлөөлдөг хэд хэдэн хүчин зүйл байдаг:

Хамгийн нийтлэг түлхэх хүчин зүйлс:

- Гэр бүлийн ядуурал
- Хөдөлмөр эрхлэх боломж хайх
- Хэрэглээ нэмэгдэх
- Гэр бүлийн зөрчил, гэр бүл салалт
- Байгалийн гамшиг, уур амьсгалын өөрчлөлтийн нөлөө, дайн
- Бичиг үсэг тайлагдаагүй, ойлголт, мэдлэггүй байдал
- Олон нийт, орон нутгийн дэмжих сүлжээ дутмаг
- Хүйс, хүйсийн баримжаа, бэлгийн чиг баримжаа, шашин шүтлэг, яс үндсээр нь ялгаварлан гадуурхах үзэл
- Боловсрол, сургалт дахь жендэрийн тэгш бус байдал
- Аль нэг хүйсийг онцолсон шилжилт хөдөлгөөний бодлого

Хамгийн нийтлэг татах хүчин зүйл:

- Мөлжлөгийн шинжтэй хямд хөдөлмөрийн эрэлт
- Тээвэр, холбооны үйлчилгээний хүртээмж нэмэгдэж, ашиглахад хялбар болсон
- Албан бус эдийн засаг, зохицуулалтгүй хөдөлмөрийн зах зээлийн тэлэлт
- Янхны газар залуу охид, хөвгүүдийн эрэлт ихсэх
- Хүн худалдаалах гэмт хэргийн эрсдэл бага, ашиг өндөр
- Хуулийн хэрэгжилт сул, төрийн байгууллагууд авлигад автсан

6. Хүн худалдаалах гэмт хэрэг үйлдэгчид

Хүн худалдаалах гэмт хэрэг үйлдэгчид нь ихэвчлэн хохирогчийн таньж мэддэг хүмүүс байдаг. Тэд хохирогчийн найз, хөрш, тэр бүү хэл хамаатан, гэр бүлийн гишүүн, шинээр танилцсан хайрт, эсвэл эхнэр/нөхөр зэрэг сайн мэддэг хүмүүс байх нь элбэг. Дараах хүмүүс хүний наймаачид байх нь нийтлэг тохиолддог:

- Үйлдвэрийн эзэн, дэлгүүр, эсвэл бизнес эрхлэгч, ажилд зуучлагчид
- Баар, янхны газрын эзэн
- Буцаж ирсэн цагаач ажилчин
- Тантай гэрлэнэ гэж амлаж буюу эргүүлж буй боловч мэдээлэл нь тодорхойгүй хүн
- Гадаад оронд маш түргэн хугацаанд мөнгөтэй болох ажил санал болгосон хүн

7. Хүн худалдаалах гэмт хэрэг үйлдэгчдийн заль мэх, арга

- Өндөр цалинтай ажил амлах
- Шинэ хайр дурлал, шинэ амьдрал амлах
- Аз жаргалтай гэрлэлт амлах
- Хамаатан садныдаа зочлохыг урих
- Чанартай, өндөр боловсрол амлах
- Сайн хоол хүнс, үнэт эдлэл амлах
- Айлган сүрдүүлэх
- Хулгайлах
- Мансууруулах

8. Хүүхэд худалдаалах гэмт хэрэг хэрхэн үйлдэгддэг вэ⁵

Хүүхэд худалдаалах гэмт хэрэг гол төлөв элсүүлэх үйлдлээр эхэлдэг. Хэн нэг хүн хүүхдийг элсүүлдэг, эсвэл зарим тохиолдолд ажил олохын тулд хэрхэн шилжих, илүү их боломжтой газар руу хэрхэн явах талаар мэдэхийн тулд хүүхэд өөрөө зуучлагчид хандах нь бий. Элсүүлж байгаа хүн нь өөрөө хүний наймааны сүлжээний нэг хэсэг бөгөөд хүүхэд ажиллуулдаг, эсвэл зуучилдаг байж болзошгүй.

Элсүүлэх үйлдэл олон янзаар явагддаг. Жишээ нь:

- Тухайн орон нутагт нь ажлын байр байхгүй байхад **гэр бүлийнхэн нь хүүхдийг ажил олж, гэр бүлдээ тус нэмэр бол хэмээн шахан дарамталдаг** байж болно. Гэр бүлийнхэн нь хүүхдэдээ ажил олж өгөх хэн нэгнээс тусламж хайх, эсвэл тэднийг хүнд нөхцөл байдалд байгааг мэдэх хэн нэг хүн тэдэнд хандах тохиолдол ч бий. Ийнхүү зуучилж байгаа хүмүүс нь эмзэг бүлгийн хүүхдүүдийг бусдад зуучлан элсүүлдэг тухайн орон нутгийн хүн, эсвэл өөрөө өмнө нь хүний наймааны хохирогч байгаад өөрийнхөө туулсан замаар бусад хүүхдийг оруулж мөнгө олох санаатай насанд хүрсэн хүн буюу хүүхэд байдаг.
- **Өөрсдийн ойр орчмынх нь, эсвэл нутгийнх нь хүмүүс** хүүхдүүдэд **хандаж**, манай нутаг усны хүмүүс тухайн очих газар нь байгаа гэх мэтээр итгүүлдэг. Ялангуяа охид өөрсдийг нь сонирхсон, сайхан зүйлс болох хайр дурлал, гэрлэлт, сайн ажил зэргийг амласан эрчүүдэд хууртах магадлал өндөр байдаг.
- Хөдөлмөр эрхлэх насанд хүрсэн зарим хүүхэд **гэрээ орхин, илүү сайхан ажил амьдрал хайн өөр тийш явахаар шийдэж**, очих газар нь сайхан ажил олж, унааны асуудлыг нь зохицуулж өгнө хэмээн амласан хүмүүст өөрсдөө ханддаг. Хэдийгээр хүүхэд өөрөө санал тавьсан ч шилжин суурьших явцад, эсвэл очсон хойноо хэн нэгэн гуравдагч этгээдийн мөлжлөгт өртвөл энэ нь хүүхэд худалдаалах гэмт хэрэгт тооцогдоно.

⁵ Training Manual to Fight Trafficking in Children for Labour, Sexual and Other Forms of Exploitation by ILO, International Programme on the Elimination of Child Labour (IPEC) (ILO: Geneva, 2009), Section 1.4 How child trafficking works. pp.27-30.

- Бага насны хүүхдүүдийг **эцэг эх, ах, эгч нарынх нь хамтаар** буюу гэр бүлээр нь илүү сайхан боломж амлан худалдаалах явдал гардаг. Заримдаа зорьсон газраа хүрэхээсээ ч өмнө гэр бүлийнхнээсээ тусгаарлагдаж, салж хагацдаг. Жишээ нь хохирогч болсон эмэгтэйд өөр хүний хүүхэд тэврүүлэн гудамжинд гуйлга гуйлгуулах явдал багагүй гардаг.
- Заримдаа **эрэгтэйчүүд, эмэгтэйчүүд, хүүхдүүд барьцаалагдаж буюу хулгайлагдаж, хүний наймааны хохирогч** болдог. Хулгайлагдаж буюу барьцаалагдсан хүүхдийг хил орчмын буюу мөргөлдөөний бүс нутагт **цэрэг болгох, зэвсэгт мөргөлдөөнд оролцуулах** тохиолдол гардаг. Гэхдээ энэ маягаар хүүхэд хулгайлах, барьцаалах явдал хүмүүсийн боддогтой харьцуулбал цөөн тохиолддог юм. Үнэндээ хүн худалдаалах гэмт хэрэг нь ихэнхдээ шилжин суурьших, ялангуяа ажиллах хүчний шилжилт хөдөлгөөний хэв маяг эвдэгдэж, хүн худалдаалах гэмт хэрэг үйлдэгчид энэхүү байдлыг ашиглан хүмүүсийн эмзэг байдал, хүсэл эрмэлзэл, заримдаа бүр цөхрөлийг далимдуулан мөлжих болсноос үүддэг.
- Зарим тодорхой нөхцөлд тухайн улсын дотоодод буюу хил дамжуулан **нярай хүүхэд худалдаалах гэмт хэрэг** гардаг. Хүүхдээ тэжээж чадахгүй буюу өсгөх хүсэлгүй айл, эцэг эхчүүдээс зуучлагчаар дамжуулан хүүхдийг нь худалдаж авдаг. Мөн зарим тохиолдолд өсвөр насны охид болон залуу бүсгүйчүүдэд амин зуулгын хангалттай мөнгө төлж захиалан хүүхэд төрүүлж авах нь ч байдаг. Иймэрхүү тохиолдолд зуучлагч нь гол төлөв хувь хүн буюу хуурамч үрчлэлтийн агентлагууд байдаг.

Хүүхэд худалдаалах гэмт хэргийн нэг бүрэлдэхүүн хэсэг нь зөөвөрлөх үйлдэл юм. Дотооддоо үйлдэгдэж байгаа хүн худалдаалах гэмт хэрэгт галт тэрэг, такси, автобус, хувийн тэрэг гэх мэт олон төрлийн тээврийн хэрэгсэл ашигладаг. Заримдаа хүмүүсийг явганаар авч явах нь ч бий. Улс хоорондын хил илүү нээлттэй байдаг газруудаар нутгийн иргэдийн сайн мэддэг жимээр явган буюу машинаар хил давах нь ч байна. Хэдийгээр энэ нь хялбар мэт санагдаж болох ч эзгүй уул, цөлөөр, эсвэл гол, мөрөн гатлах зэргээр аюул осол ихтэй газраар олон хоног явах эрсдэлтэй. Хүн худалдаалахад агаараар (онгоцоор) хил давуулдаг ч энэ тоо нь харьцангуй бага. Хүүхдүүдийн хувьд өөрсдийн өссөн дассан орчноосоо холдох тусам, ялангуяа хэлийг нь мэдэхгүй газар очмогц улам илүү эмзэг байдалд ордог.

Хүүхэд худалдаалах гэмт хэргийн гол зорилго нь хүүхдийг мөлжих хэлбэрээр ашиг олох юм. Хүн худалдаалах гэмт хэргийн золиос болсон хүүхдийг зорьсон газраа очмогц нь нас, хүйс, тухайн газрын хөдөлмөрийн зах зээлийн шинж, эзэмшсэн ур чадвар, эмзэг байдал зэргээс нь шалтгаалаад олон янзын хэлбэрээр мөлжиж болзошгүй.

9. Хүн худалдаалах гэмт хэрэг ба хөдөлмөрийн мөлжлөг

Хүүхэд, эмэгтэйчүүдийг гол төлөв арилжааны зорилготой бэлгийн мөлжлөгийн зорилгоор худалдаалдаг гэдэг ч хохирогч бүр биеэ үнэлэгч болдог гэсэн үг биш. Хүүхэд, эмэгтэйчүүд, эрэгтэйчүүд худалдаалагдаж эдийн засгийн олон янзын салбарт хөдөлмөрийн мөлжлөгт өртдөг. Үүнд:

- Хөдөө аж ахуй, газар тариалан
- Уул уурхай
- Барилга
- Загасны аж ахуй
- Төрөл бүрийн үйлдвэрүүд
- Зочлох үйлчилгээний салбар буюу зочид буудал, амралтын газрууд
- Албан бус эдийн засаг дахь жижиг худалдаа наймаа, зах, хоолны газар

Дээрхээс гадна хүн худалдаалах гэмт хэргийн хохирогч болсон хүүхэд, эмэгтэйчүүд дараах нөхцөлд ордог. Үүнд:

- Гэрийн үйлчилгээнд ажиллах
- Баар, клуб зэрэг цэнгээний газрууд, эсвэл садар самуун сурталчилгааны үйлдвэрлэлд ашиглагдах
- Гудамжинд жижиглэн худалдаа, хоол хүнс хийх, зохион байгуулалттай гуйлга гуйх
- Массажны газар, эсвэл караоке бааранд ажиллах
- Албадлагад автаж гэрлэх.

10. Монгол дахь хүн худалдаалах гэмт хэргийн төлөв байдал⁶

Монгол Улс бол хүн худалдаалах гэмт хэргийн хохирогчдыг илгээгч болон дамжуулагч улс болоод байна. АНУ-ын Төрийн департаментаас гаргасан Хүн наймаалах асуудлын төлөв байдлын тухай 2019 оны тайланд дурдсанаар сүүлийн 5 жилийн хугацаанд хүн худалдаалах гэмт хэрэг үйлдэгчид Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт дотоод, гадаадын хохирогчдыг мөлжиж хохироосон байна. Монгол хохирогчдыг голдуу Улаанбаатар хот, аймгийн төвүүд рүү худалдахын зэрэгцээ хөдөлмөрийн болон бэлгийн мөлжлөгийн зорилгоор хилийн чанад руу ч гаргаж байна. Гэмт этгээдүүд хүний наймааны хохирогч болсон гадаад иргэдийг Монгол улсаар дамжуулан Орос, Хятад зэрэг улс руу наймаалдаг байж болзошгүй байна.

Монголд болон хилийн чанадад хөдөлмөрийн болон бэлгийн мөлжлөгийн зорилгоор хүн худалдаалсан хэргийн байдал: Монголын эрэгтэй, эмэгтэй хүмүүс болон хүүхдүүдийг албадан хөдөлмөрлүүлэхээр Хятад, Казахстан, Орос, Норвеги, Швед, Турк улсуудад, харин бэлгийн мөлжлөгт ашиглахаар Бельги, Герман, АНУ, Япон, Зүүн болон Зүүн өмнөд Азийн олон улс руу худалддаг байна. Монгол улсад уул уурхай хөгжихийн хэрээр хүн худалдаалах гэмт хэргийн эрсдэлийг нэмэгдүүлж, ачааны тэрэг барьдаг жолооч нар хөдөлмөрийн мөлжлөгт өртөх, охид, эмэгтэйчүүдийг ачааны машины зам дагуу бэлгийн мөлжлөгийн зорилгоор худалдах, уул уурхайд ажиллаж буй ажилчид урт хугацааны ээлжийн гарааны үеэр үр хүүхдээ гэртээ орхисноор тэд бэлгийн мөлжлөгт өртөх нөхцөл бүрдэж байна. Мөн бичил уурхайд хүүхдийг албадан хөдөлмөрлүүлэх явдал гарч байна.

Хөдөө орон нутгийн ба эдийн засгийн хувьд ядуу хорооллын хохирогч нар Улаанбаатар хотод, аймгийн төвүүдэд болон хилийн ойр орчим бэлгийн мөлжлөгт олноороо өртөж байна. Гэр бүлийн хүчирхийлэл нь олон хүнийг хөдөлмөр эрхлэлтийн аюултай сонголт хийхэд хүргэж, хүний наймааны хохирогч болгож, хүн худалдаалдаг гэмт этгээдүүдийн гарт ороход нь нөлөөлдөг түлхэх хүчин зүйл болж байна. Охид, эмэгтэйчүүдийг худалдаж, массажны газар, хууль бус эмсийн хүрээлэн, зочид буудал, баар, караоке клубт биеийг нь үнэлүүлдэг байна. Трансжендэр эмэгтэйчүүдийг албан салбарт хөдөлмөр эрхлүүлэхээс гадуурхдаг нийгмийн жигшил зэвүүцэл өргөн тархсаны улмаас тэд бэлгийн мөлжлөгийн зорилго бүхий хүний наймаанд өртөх өндөр эрсдэлтэй. Хүүхэдтэй бэлгийн харьцаанд орох сонирхлоор Монголд ирдэг жуулчдын секс жуулчлал улам нэмэгдсэн байж болзошгүй байна.

Уул уурхай тойрсон хүн худалдаалах гэмт хэрэг. Монгол Улсын өмнөд хэсэгт өрнөж буй уул уурхайн салбарын хөгжил дотоодын болон олон улсын шилжилт хөдөлгөөнийг эрчимжүүлж, ялангуяа Хятад-Монголын хилийн дагуу хүн худалдаалах гэмт хэргийн эрсдэлийг нэмэгдүүлж байна. Өмнөговь аймагт Хятадын хилээр нүүрс тээвэрлэж буй ачааны машины жолооч нарын паспортыг ажил олгогчид нь тээврийн хэрэгслийн барьцаа болгож хураан авч байгаа нь тэднийг хүн худалдаалах гэмт хэрэг болон хөдөлмөрийн мөлжлөгт өртөх хүчин зүйл болж байна.

⁶ 2019 оны Хүн наймаалах асуудлын төлөв байдлын тухай тайлан: Монгол Улс <https://mn.usembassy.gov/mn/our-relationship-mn/official-reports-mn/2019-trafficking-persons-report-mn/> (2019 оны 10 дугаар сарын 25-ны өдөр үзэв).

Эдгээр жолооч нар нойргүй олон цагаар ажиллах, хилээр нэвтрэхийг удаан хугацаагаар хүлээх, цалингаасаа үндэслэлгүй суутгуулах гэх мэтээр хохирдог байна. Охид, эмэгтэйчүүдийг уул уурхайн компаниудыг Хятадын хилтэй холбодог нүүрс тээвэрлэх зам дагуу болон Өвөр Монголын хил дагуух уул уурхайн жижиг тосгон, шөнийн цэнгээний газруудад биеийг нь үнэлүүлж байна.

Хүүхэд худалдаалах гэмт хэрэг. Хүүхдийг бэлгийн мөлжлөгийн зорилгоор худалдахаас гадна тэднийг хүчээр гуйлга гуйлгах, хулгай хийлгэх, хурдан морь унуулах, мал маллуулах, хогийн цэг дээр хог түүлгэх, барилга дээр ажиллуулах зэргээр хөдөлмөрийг нь мөлжих зорилгоор худалдаалах эрсдэлтэй байна. Зарим тохиолдолд гэр бүлийн гишүүдийн зүгээс хүүхдийг хүчээр хөдөлмөр эрхлүүлж бэлгийн мөлжлөгт оруулахад хамсаатан болж байна. Эцэг, эхийнхээ гарын үсэг зурж байгуулсан гэрээний дагуу хурдан морь унаж, уран нугараач хийж буй хүүхдүүд байна. Монгол охидыг гол төлөв Монгол, Туркт, мөн цөөн тоогоор Хонконг, Сингапурт албадан хөдөлмөр эрхлүүлж байна. Монгол хөвгүүд Хятад улсын хилийн боомт дээр хурдан морь унаач болон циркийн жүжигчнээр тодорхойгүй хугацаагаар ажиллаж, 6 сар тутам хүн дагуулж гэрт нь очуулах нөхцөлтэйгөөр ажиллуулдаг нь албадан хөдөлмөрийн болон бэлгийн мөлжлөгт өртөх өндөр эрсдэлд хүргэж байна.

Хүн худалдаалах гэмт хэргийн хохирогч болсон гадаад иргэд Монголд: Барилга, үйлдвэрлэл, хөдөө аж ахуй, ойн аж ахуй, загас агнуур, ан агнуур, бөөний болон жижиглэн худалдаа, авто засвар, уул уурхай зэрэг салбарт ажиллах гэрээтэй ирсэн Хойд Солонгос болон Хятад ажилчид хүн худалдаалах гэмт хэрэгт өртөх эрсдэлтэй байдаг. Тэдний заримыг хилээр орж ирмэгц гэрээг нь өөрчилж, цагаачлал, харьяатын албаны хууль дүрмийг зөрчсөн нэрийдлээр албадан эрхшээлдээ оруулах эрсдэл байна. Хойд Солонгосын ажилчид чөлөөтэй зорчих, ажлын байраа сонгох эрхгүйн дээр цалин хөлсийг нь шууд Засгийн газарт нь төлдөг байна. Ажиллуулж буй компаниуд нь тэднийг хүнд, хэцүү нөхцөлд ажиллуулж, амьдруулахын зэрэгцээ цалин хөлснийх нь өчүүхэн хувийг гар дээр нь олгодог. Албаны хүмүүсийн мэдээлж байгаагаар Хятадаас ирж буй Орос, Украин эмэгтэйчүүд визгүй, богино хугацаанд хил нэвтэрснээр бэлгийн мөлжлөгийн хохирогч болох магадлалтай байна.

Хүн худалдаалах гэмт хэргийн чиг хандлага. Охид, эмэгтэйчүүдийг Хятад, Солонгост гэрийн ажил хийлгэх, биеийг нь үнэлүүлэх, эсвэл Хятад болон Солонгос эрчүүдтэй арилжааны зуучлалаар гэр бүл болгох зорилгоор худалдаалах хэрэг гарч байна. Сүүлийн үед Хятад компаниуд монгол хөвгүүд, эрчүүдийг хөдөө аж ахуйн чиглэлээр хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээнээс доогуур цалин, цагаачлалын тодорхой буй статустайгаар ажиллуулах нь нэмэгдэж байна. Бичил зээл олгодог зарим Хятад байгууллагууд Монголчуудын паспортыг барьцаанд авдаг нь тэднийг цагаачлалын статустай холбоотой албадлагад өртөхөд хүргэдэг байна. Гэмт этгээдүүд зарим үед хар тамхи, олон нийтийн хуурамч сүлжээ, ажлын байрны цахим зар, англи хэлний хөтөлбөрүүд зэргийг ашиглан хохирогчдыг хууран мэхлэх замаар бэлгийн мөлжлөгт татан оруулдаг ажээ.

Хүн худалдаалах гэмт хэргийн эсрэг Монгол Улсын гаргаж буй хүчин чармайлт. Хүн наймаалах асуудлын төлөв байдлын тухай 2019 оны тайланд “Монгол Улсын Засгийн газар хүний наймааг таслан зогсооход тавигдах наад захын шаардлагыг бүрэн хангахгүй байгаа ч энэ талаар мэдэгдэхүйц чармайлт гаргаж байна” гэж дүгнээд зэрэглэлийг нь ахиулж 2-р шатлалд оруулсан байна. Тухайлбал, хүний наймааны гэмт хэргээс хохирогчдод үйлчилгээ үзүүлэхэд тодорхой хэмжээний санхүүжилт олгож эхэлсэн, илүү олон хохирогчдыг илрүүлж, хилийн чанадаас эх оронд нь авчирсан, шинэчлэн найруулсан Эрүүгийн хуульд гэмт этгээдэд ял шийтгэл оногдуулах тодорхой заалтуудыг оновчтой тусгасан, улмаар нийгмийн сүлжээгээр дамжуулан хүний наймааны зорилгоор бусдыг залилан мэхлэх явдлыг таслан зогсоох зорилготой хууль сахиулах шинэ кампанит ажлыг санаачилсан зэрэг ажлуудыг дурдаж болно. Гэвч хэд хэдэн гол асуудлын хүрээнд төрийн зүгээс хүний наймааг таслан зогсооход тавигдах наад захын шаардлагыг хангаагүй хэвээр байна. Эрх бүхий төрийн албан хаагч, байгууллагууд шинэ Эрүүгийн хуулийг хүчин төгөлдөр мөрдөж эхэлснээс хойш 2017 онд зохих ял шийтгэл оногдуулалгүй хэрэгсэхгүй

болгосон хүний наймааны гэмт хэргүүдийн алийг нь ч дахиж нээгээгүй бөгөөд зарим хууль сахиулах албан хаагчид хохирогчдод хүний наймааны хэргээс хохирсны улмаас үйлдэгдсэн гэмт хэрэгт ял шийтгэл оногдуулсан хэвээр байна.

11. Монгол Улс дахь хүн худалдаалах гэмт хэрэгтэй тэмцэх эрх зүйн зохицуулалт⁷

Монгол Улс Палермогийн протоколд 2008 онд нэгдсэнээс гадна Бүсийн хамтын ажиллагааг дэмжих Зүүн Азийн нийгэмлэгээс гаргасан “Хүүхэд, эмэгтэйчүүдийг биеийг нь үнэлүүлэх зорилгоор худалдах гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх, түүний эсрэг тэмцэх тухай конвенц”-д мөн нэгдсэн билээ.

Монгол Улсын хүн худалдаалах гэмт хэргийн эсрэг хууль эрх зүйн гол бичиг баримтууд:

- Эрүүгийн хууль (2007 онд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлт)
 - 13.1-р зүйлээр хөдөлмөрийн болон бэлгийн мөлжлөгийн зорилгоор хүн худалдаалахыг гэмт хэрэгт тооцдог болж, уг гэмт хэргийг насанд хүрсэн хүний эсрэг үйлдсэн бол 2-8 жилийн хорих ял, хүүхдийн эсрэг үйлдсэн бол 5-12 жилийн хорих ял шийтгэхээр заасан байна.
 - 12.3-р зүйлээр бэлгийн мөлжлөгийн зорилгоор хүн худалдаалах зарим хэлбэрүүдийг гэмт хэрэгт тооцдог болж, уг гэмт хэргийг 14-өөс дээш насны хүний эсрэг үйлдсэн бол 2-8 жилийн хорих ял, 14-өөс доош насны хүүхдийн эсрэг үйлдсэн бол 12-20 жилийн хорих ял шийтгэхээр заасан байна.
- Хүн худалдаалахтай тэмцэх тухай хууль (2012)
- Гэрч, хохирогчийг хамгаалах тухай хууль (2014)
- Хүн худалдаалахтай тэмцэх үндэсний хөтөлбөр (2017-2021)
- Ажиллах хүч гадаадад гаргах, гадаадаас ажиллах хүч, мэргэжилтэн авах тухай хууль (2001)
- Хятад болон Макао улстай хүн худалдаалах гэмт хэргийн эсрэг хамтран ажиллах санамж бичиг (2010).

Гэсэн хэдий ч одоо мөрдөгдөж буй хууль тогтоомжийг үр дүнтэй хэрэгжүүлж, хүн худалдаалах гэмт хэрэг үйлдэгчдийг шийтгэх, хохирогчдыг хамгаалах асуудал учир дутагдалтай байсаар байна. Хууль сахиулах байгууллагын алба хаагчид Эрүүгийн хуулийн хүн худалдаалах гэмт хэрэгтэй холбоотой заалтуудтай сайтар танилцаагүй байна. Зөвхөн эмэгтэйчүүд, охид хүний наймааны хохирогч болдог гэх ташаа ойлголт төрийн олон албан хаагчдын дунд байдгаас эрэгтэй хүн хохирогч болсон хэргийг 13.1, 12.3-р зүйлээр бараг зүйлчилдэггүй, харин илүү хөнгөн ялтай зүйл ангиар яллаж байна. Орон нутгийн прокурорын газрууд хүн худалдаалах гэмт хэргийг зүй зохистой шийдвэрлэхэд нэмэлт сургалт, нөөц бололцоо болон хүн хүч зайлшгүй шаардлагатай байгаа талаар мэдээлж байна.

Засгийн газар хүний наймааны хохирогчдыг хамгаалах хүчин чармайлтаа нэмэгдүүлж байгаа хэдий ч хохирогчдыг хамгаалах үйлчилгээг төрийн бус байгууллагууд голчлон үзүүлж байна. Хүйсийн тэгш эрхийн төв (ХТЭТ) ТББ-ын ажиллуулдаг хоёр хамгаалах байр нь улсын хэмжээнд хохирогчдод үйлчилдэг гол байгууллага бөгөөд нэг нь л эрэгтэй хохирогчдод үйлчилгээ үзүүлэх боломжтой. Засгийн газар ХТЭТ-д хамгаалах байрны үйл ажиллагааг өргөтгөх санхүүжилт олгосон байна.

⁷ 2019 оны Хүн наймаалах асуудлын төлөв байдлын тухай тайлан: Монгол Улс <https://mn.usembassy.gov/mn/our-relationship-mn/official-reports-mn/2019-trafficking-persons-report-mn/> (2019 оны 10 дугаар сарын 25-ны өдөр үзэв).

Хууль тогтоомжийн зарим заалт хохирогчийг үр дүнтэй хамгаалахад саад болж байна. Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 8.1-р зүйлд прокурор хүний наймаа үйлдсэн хэмээн буруутгагдсан этгээдийн эсрэг хэрэг үүсгэхээс нааш хохирогч хамгаалах үйлчилгээ авах боломжгүй гэсэн агуулга байсан нь зарим хохирогчдыг хамгаалах үйлчилгээ авах боломжийг хязгаарласан байна. Энэ асуудлыг шийдвэрлэх хүрээнд Гэрч, хохирогчийг хамгаалах тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийг боловсруулж байна.

Хүн худалдаалахтай тэмцэх тухай хуулийн 15-р зүйлд хохирогч нь хохирлын нөхөн төлбөрийг шаардах эрхтэй хэмээн заасан боловч Эрүүгийн хууль болон Иргэний хуулийн өөр хоорондоо нийцгүй байдал нь энэхүү заалтыг бүрэн дүүрэн хэрэгжих боломжийг хааж байгааг төрийн албан хаагчид болон ТББ-ын ажиглагчид санал нэгтгэйгээр онцлон тэмдэглэж байна.

Хүн худалдаалах гэмт хэргийн хохирогч нарт туслах үйлчилгээ ч мөн хангалтгүй байна. Гадаад харилцааны яам(ГХЯ)-ны Консулын газарт хилийн чанадад хүний наймааны хэрэгт өртсөн монгол иргэдэд туслах сан байгаа ч, үүнийг зөвхөн зохион байгуулалттай гэмт хэрэг, эсвэл “онц ноцтой гэмт хэргийн” хохирогчид зарцуулдаг байна. Монгол Улсад хүн худалдаалах хэргийн хохирогч болсон гадаадын иргэд тус улсын төрийн байгууллагууд буюу ТББ-аас тусламж авсан эсэх тухай бүртгэл алга байна.

12. Аюулгүй шилжин суурьшихын тулд та юу хийх боломжтой вэ?

Дасгал 10.1.4 дэх “Нэмэлт мэдээлэл: Аюулгүй шилжин суурьших”-г уншиж, шилжин суурьшихаар төлөвлөж байгаа хүмүүс хүн худалдаалах гэмт хэргийн золиос болохоос хэрхэн сэргийлэх талаарх зөвлөмжтэй танилцаарай.

Дасгал 10.1.4 Шидэт түлхүүртэй миний аялал

Зорилго

- Шилжин суурьшихтай холбоотой янз бүрийн нөхцөлд асуудлыг шийдвэрлэх чадварыг хөгжүүлэх
- Аюулгүй шилжин суурьших бэлтгэлээ хангахад суралцах

Зорилтот бүлэг

Шилжин суурьшигчдыг илгээж болон хүлээн авч байгаа орон нутгийн залуучууд, насанд хүрэгчид

Хугацаа

Эхний хэсэг - 90-120 минут

Хоёр дахь хэсэг – 60-90 минут

Суудал зохион байгуулалт

Алхаж болох зайтай тойргоор газар, эсвэл ширээ тойрон сууна.

Ашиглах материал

“Шидэт түлхүүртэй миний аялал” тоглоом тоглоход хэрэглэх хэрэглэгдэхүүнийг Сургалтын хэрэглэгдэхүүн А-д оруулсан.

Сургалтын хэрэглэгдэхүүн

10.1.4 А: Шидэт түлхүүртэй миний аялал тоглоом: Сургагч багшийн бэлтгэл

10.1.4 Б: Шидэт түлхүүртэй миний аялал тоглоом: Хөрөнгө

10.1.4 В: Шидэт түлхүүртэй миний аялал тоглоом: Хөрөнгө эзэмших эрхийн бичиг

10.1.4 Г: Шидэт түлхүүртэй миний аялал тоглоомын Хөлөг

10.1.4 Д: Шидэт түлхүүртэй миний аялал тоглоомын Дүрэм

10.1.4 Е: Шидэт түлхүүртэй миний аялал тоглоом: Нөхцөл байдлын карт

10.1.4 Ё: Шидэт түлхүүртэй миний аялал тоглоом: Асуултын карт

10.1.4 Ж: Багаар ажиллах зааварчилгаа: Хэрхэн аюулгүй шилжин суурьших вэ?

Нэмэлт мэдээлэл: Аюулгүй шилжин суурьших

Нэмэлт мэдээлэл: Хүн худалдаалах гэмт хэргийн үндсэн баримтууд (Дасгал. 10.1.3)

Сургалт зохион байгуулах алхмууд

Хэсэг 1: “Шидэт түлхүүртэй миний аялал” тоглоом

1. Тоглоомыг танилцуулж, бэлтгэлээ хангах – 10 минут
2. Тоглоом тоглох – 50-80 минут
3. Тоглоомын тухай ярилцаж, сургамжаа хуваалцах – 30 минут

Хэсэг 2: Хэрхэн аюулгүй шилжин суурьших вэ?

4. Шилжин суурьших явцын үе шатууд дахь эрсдэлүүд – 20-30 минут
5. Багийн ажил – 20-30 минут
6. Аюулгүй шилжин суурьшилтын гол ойлголтуудыг багцлах – 20-30 минут

Хэсэг 1: “Шидэт түлхүүртэй миний аялал” тоглоом

Бэлтгэл

1. Сургагч багшийн бэлтгэл болон тоглоомын дүрэмтэй танилцаарай (Сургалтын хэрэглэгдэхүүн 10.1.4 А болон Д).
2. Оролцогчдод зориулж хөрөнгө болон хөрөнгийн эрхийн бичгийг бэлдэнэ (Сургалтын хэрэглэгдэхүүн 10.1.4 Б болон В).
3. Оролцогчдын бичиг үсгийн мэдлэг, оролцогчдын тоо, сургалт явуулах өрөөний боломж зэргээс хамааран тоглоход тохиромжтой хувилбарыг сонгоно (хөлөгт тоглоом эсвэл нөхцөл байдлын карт). Дараа нь оролцогчдыг багуудад хувааж дарааллыг тогтооно (Сургалтын хэрэглэгдэхүүн 10.1.4 А).
4. Хөрөнгө зохицуулах банкны ажилтан болон асуултын картыг унших үүргийг сургагч багш нарт оноогоорой. Сургагч багшийн тоо хүрэлцэхгүй бөгөөд оролцогчид бичиг үсэгт тайлагдсан бол оролцогчид энэ дүрийг бүтээж болно.

Алхам 1. Тоглоомыг танилцуулж, бэлтгэлээ хангах – 10 минут

Оролцогчдод “Шидэт түлхүүртэй миний аялал” тоглоомын талаар товч танилцуулна. Энэ тоглоомд тэд шилжин суурьшиж буй хүний дүрд тоглоно гэдгийг тайлбарлана. Том хот, эсвэл өөр улсад аялахад маш олон асуудалтай тулгардаг. Иймд аяллын алхам бүрд оролцогчид өөрсдөө шийдвэр гаргах болно. Тэдний аялалд зориулж оролцогч бүрд тодорхой хэмжээний хөрөнгө хуваарилж өгнө.

Хөрөнгө болон шидэт түлхүүрийг хэрхэн ашиглах, тоглоомыг хэрхэн тоглох талаар багуудад тайлбарлана (Сургалтын хэрэглэгдэхүүн 10.1.4 Д).

Төлөвлөсөн ёсоор багуудыг хуваана. Хэрэв “Хөрөнгө зохицуулах банкны ажилтан” болон “Асуултын карт унших дүр”-ийг оролцогчдоос сонгосон бол дараах үүргийг хариуцахыг сануулна:

1. **Хөрөнгө зохицуулах банкны ажилтан** бол тоглоомын хөрөнгийг хариуцан дараах зүйлийг хийнэ:
 - Тоглоом эхлэхэд хөрөнгийн эрхийн бичигт үндэслэн тоглогчдод (эсвэл багуудад) хөрөнгө хуваарилна.
 - Тоглоомын явцад тоглогчид хөрөнгөө зарцуулах үед хөрөнгийг хурааж, орлого олох үед олгоно.

2. **Асуултын карт унших үүрэгтэй хүн** тоглоомын явцад оролцогч асуулт сонгох үед түүнд асуултыг хариултын 3 хувилбарын хамт уншиж өгнө.

Сургагч багшид зориулсан зөвлөгөө

Баг тус бүртэй ажиллах сургагч багш нар байвал тоглоомын дүрмийг жижиг багуудад тусад нь тайлбарлаж өгч болно. Цаг хэмнэх үүднээс хөрөнгө зохицуулах банкны ажилтан болон асуултын карт уншигч нарт тэдний үүргийг урьдчилан тайлбарлаж болно. Дүрмийг ямар ч байдлаар тайлбарласан байсан тоглогчид хэрхэн тоглохыг ойлгохоос нааш тоглоомын хэрэгслийг тараахгүй.

Алхам 2. Тоглоом тоглох – 50-80 минут

Багуудад тоглоомын хэрэглэгдэхүүнийг (Сургалтын хэрэглэгдэхүүн 10.1.4 Б-Ё) тараана. Тоглоом эхлэхээс өмнө тоглоомын хэрэглэгдэхүүнийг бэлдэх ёстой, жишээ нь хөрөнгө болон хөрөнгийн эрхийн бичгийг оролцогчдын тоогоор бэлтгэж тараана (Хөрөнгийг хэрхэн бэлдэх талаар нэмэлт мэдээлэл авахыг хүсвэл Сургалтын хэрэглэгдэхүүн 10.1.4 А.-г хараарай).

Баг тус бүрд хөрөнгө, хөрөнгийн эрхийн бичгийг банкны ажилтанд, бүх асуултыг асуулт тавих хүнд өгнө. Тоглогч бүр, эсвэл багийн төлөөлөгч хөрөнгийн эрхийн бичгийг банкны ажилтанд өгч хөрөнгөөр солино. Тоглогчид шодох, тоолох, шоо хаях зэргээр тоглох дарааллаа (хэн нэгдүгээрт, хоёрдугаарт тоглохоо) шийднэ. Оролцогч бүр хэрхэн тоглохыг ойлгосон байх хэрэгтэй. Үүний дараа тоглоомоо эхэлнэ.

Багуудаас нэг нь түрүүлж барианд хүрмэгц тоглоомыг дуусгана. Харин цаг хангалттай үлдвэл бусад тоглогчдыг барианд ортол нь тоглуулж болно.

Алхам 3. Тоглоомын тухай ярилцаж, сургамжаа хуваалцах – 30 минут

Оролцогчдоос тэдний өөрсдийн шилжин суурьших явцтай холбоотой түүхийг нь яриулж, тоглоомын талаар ярилцана. Ярилцлагыг чиглүүлэх зорилгоор дараах асуултыг ашиглаж болно:

- Аяллын үед ямар нөхцөл байдалтай тулгарч байв?
- Тэдгээр асуудлыг хэрхэн зохицуулсан бэ?
- Яагаад чухам тийм сонголт хийсэн бэ?
- Аль асуудал нь шийдвэрлэхэд илүү амар байсан бэ? Яагаад?
- Чиний хувьд аль асуудал хамгийн хэцүү байсан бэ? Яагаад?
- Ямар асуудал тулгарахад шидэт түлхүүрээ ашигласан бэ? Яагаад?
- Шидэт түлхүүр ашигласан асуудлууд бодит амьдралд тохиолдсон бол юу болох байсан бэ? Яагаад?
- Хэрвээ чамд дахин энэ аяллыг хийх завшаан тохиовол дараагийн удаа юуг өөрөөр хийх байсан бэ? Яагаад?

Хэлэлцүүлгийн үед нэг ижил асуудлыг өөр өөрөөр шийдсэн тоглогчдын саналыг сонсохыг хичээгээрэй. Оролцогчид ижил асуудал тулгарахад хэрхэн хүлээн авсан, яагаад ялгаатай шийдвэр гаргасан, өөр өөр төрлийн хариу үйлдэл нь аяллыг хэрхэн өөр чиглэлд хөтөлснийг ярилцахад нь дэмжиж өгөөрэй.

Тоглоомоос суралцсан зүйлсээ тодотгон ярилцаж хэлэлцүүлгийг төгсгөнө. Дараах сургамжууд байж болно:

- Шилжин суурьших нь амьдралд шинэ боломжуудыг олгодог ч эрсдэл, аюул дагуулж болзошгүй.
- Шилжин суурьшигчдад таатай болон таагүй үйл явдлын аль нь ч тохиож болно. Зарим тохиолдолд тэдний хяналтаас гадуур таагүй зүйл тохиолдож болзошгүй тул ийм тохиолдолд шилжин суурьшигч хаанаас, хэрхэн тусламж хүсэхээ мэддэг байх хэрэгтэй.
- Асуудлыг шийдвэрлэх янз бүрийн арга зам байдаг. Асуудал тулгарахад ямар хариу үйлдэл хийснээс шалтгаалаад өөр өөр үр дагавар гардаг.
- Зарим асуудал шийдвэрлэхэд хялбар байдаг ч урт хугацаанд сөрөг үр дагавар, муу явдал дагуулж болно. Мөн эсрэгээрээ ч байж болдог.
- Шилжин суурьшилт нь хууль ёсны дагуу байснаар (бичиг баримт нь хуулийн дагуу байх), мөн бэлтгэлээ сайн хангаж, төсөөлөл, хүлээлт нь бодитой байхаас хамаарч олон асуудлаас урьдчилан сэргийлж болно.

Аюулгүй шилжин суурьшихын тулд юуг анхаарч бэлдэх ёстой талаар санаа цуглуулна. Улмаар дараах асуудлыг багцлан энэ хичээлийг дуусгана:

- Шилжин суурьшихад шаардагдах аяллын болон ажиллах бүх бичиг баримтыг зөв бүрдүүлэх.
- Ажиллаж амьдрах газрынхаа талаар аль болох их мэдээлэл цуглуулах.
- Зөвхөн хууль ёсны, найдвартай эх сурвалжаас ирсэн ажлын саналыг хүлээн авах. Найзууд, хамаатан садан, хөршүүдийн өгч буй мэдээлэл үргэлж үнэн зөв байдаггүй гэдгийг санах, зарим тохиолдолд бүр итгэж болохгүй байж болно.
- Явахаасаа өмнө ямар нэгэн асуудал тулгарахад гэртээ буцах билет худалдаж авах хангалттай мөнгөтэй байх хэрэгтэй.
- Явахаасаа өмнө холбоотой байх, яаралтай үед тусламж хүсэх хүмүүсийн хаяг, утасны дугаар зэргийг зөв тэмдэглэж авах, очихдоо боломжтой бол хэн нэгнээр тосуулах.
- Аль ч тохиолдолд танихгүй хүнд бүү итгэ.
- Ойлгомжгүй, эсвэл эргэлзээтэй баримт дээр, ялангуяа хоосон цаасан дээр гарын үсэг зурж болохгүй.
- Нэвтрэх үнэмлэх, чухал бичиг баримтын эхийг заавал өөртөө байлгах хэрэгтэй. Бусдад хадгалуулахаар өгч болохгүй, шаардлагатай тохиолдолд бичиг баримтаа хувилж өгөх нь зүйтэй.
- Хүний хувьд, ажил эрхлэгчийн хувьд өөрийн эдлэх ёстой эрхээ мэддэг байх хэрэгтэй.
- Шаардлагатай үед төрийн болон төрийн бус холбогдох байгууллага, найз нөхөд, гэр бүлээсээ тусламж хүсэх хэрэгтэй.

Сургагч багшид зориулсан зөвлөгөө

Хэрэв цаг хүрэлцэхгүй бол Алхам 2 дахь дүгнэлтээр хичээлээ дуусгана. Хэрэв хангалттай цаг үлдсэн бол аюулгүй шилжин суурьшихад хэрхэн бэлдэх талаар багаараа хэлэлцэх боломж олгох Алхам 3-т шилжээрэй.

Хэсэг 2 – Хэрхэн аюулгүй шилжин суурьших вэ?

Алхам 4. Шилжин суурьших явцын үе шатууд дахь эрсдэлүүд – 20-30 минут

Шилжин суурьших явцад учирч болох эрсдэлийн талаар “Шидэт түлхүүртэй миний аялал” тоглоомоос гадна бодит амьдралд тохиолдсон явдлуудад үндэслэн ярилцаарай. Дасгал 10.1.2 дэх “Нэмэлт мэдээлэл: Шилжин суурьшихтай холбоотой эрсдэлүүд” дээрээс бэлдсэн тараах материалыг оролцогчдод тараана.

Шилжин суурьшилтын үе шатуудыг тайлбарлаж, үндсэн асуудлуудыг хэлэлцээрэй:

- **Явах бэлтгэл** (мэдээлэл цуглуулах, ажилд зуучлах байгууллагатай холбогдох, хууль ёсны дагуу бичиг баримт бүрдүүлэх, явахад бэлтгэх гэх мэт)
- **Явах ба аяллын үе** (аяллын зардал, аяллын аюулгүй байдал, дарамт хүчирхийлэл, хууль бусаар хил давуулах, хууль бус тээвэрлэлт, хүний наймаа гэх мэт)
- **Гадаад оронд шилжин суурьших** (ажилд зуучлах байгууллагаа сонгох, зохих баримт бичгийг авах, гэрээний зөрчил, байгууллага болон ажил олгогчид чухал баримт бичиг, паспорт зэргийг хурааж авах, цааш өөр газар худалдагдах, хууль бусаар хил давуулах гэх мэт)
- **Зорьсон газарт** (ажил хайх, ажиллах амьдрах орчин, ажилгүйдэл, ялгаварлан гадуурхалт, мөнгөн гуйвуулга болон хадгаламж гэх мэт)
- **Гэртээ эргэж ирэх** (буцах аялал, хадгаламж болон хөрөнгө оруулалт, гэр бүл, орчиндоо эргэн дасах гэх мэт)

Алхам 5. Багийн ажил – 20-30 минут

Оролцогчдыг 6-7 хүний бүрэлдэхүүнтэй 5 багт хуваана. Өөрсдийгөө орон нутагтаа “хэрхэн аюулгүй шилжин суурьших” талаар зөвлөгөө өгдөг байгууллагад ажилладгаар төсөөлөхийг хүснэ. Тэдэнд энэ чиглэлээр хэнд ч ойлгоход хялбар, энгийн хэлбэрээр тараах хуудас, зурагт хуудас, радио хөтөлбөр хийх даалгавар өгнө. Баг тус бүр шилжин суурьших өөр өөр үе шатуудыг хариуцна. Эхний баг 1-р шатыг, дараагийн баг 2-р шатыг г.м. хариуцна.

Баг тус бүрд багаар ажиллах зааварчилгаа(Сургалтын хэрэглэгдэхүүн 10.1.4 Ж)-г самбарын цаас, үзгийн хамтаар, мөн “Нэмэлт мэдээлэл: Аюулгүй шилжин суурьших” хэсгийг тараан өгнө. Багууд өөр өөрсдийн жишээн дээр ярилцан, 5-7 анхааруулга гаргаж ирэхэд зориулан 30 минутын хугацаа өгнө.

Алхам 6. Аюулгүй шилжин суурьшилтын гол ойлголтыг багцлах – 20-30 минут

Багуудыг хийсэн тэмдэглэлээ 1-5 гэсэн дарааллаар самбар, эсвэл ханан дээр тогтоохыг хүснэ. 5 үе шатыг ярилцахад 15 минут зарцуулна (үе тус бүрд 3 минут). Ингэхдээ багаас 1 төлөөлөгч гарч 5-7 зөвлөгөө өгч болно, эсвэл багийн гишүүд бүгд нэг нэг зөвлөгөө хэлж болно. Шат тус бүр дээр бусад оролцогчдоос нэмж хэлэх санал байвал хэлэхийг хүснэ. Үүний дараа постер, эсвэл радио нэвтрүүлэгт оруулж болох хамгийн чухал 10 зөвлөмжийг сонгоно. Гэхдээ баг тус бүр өөрийн чухал гэж үзсэн 10 зөвлөмжийг сонгоод тэдгээрээс бусадтайгаа ярилцаад бүгд хүлээн зөвшөөрсөн 10 зөвлөмжийг сонгоно.

Сонгосон 10 санааг нэгтгэж, дүгнэлт хийнэ. Алхам 3 дээр байгаа дүгнэлтэд тэдгээр 10 асуудал орсон байгаа эсэхийг анхаарна. Мөн шилжин суурьших дараагийн шатны асуудлуудыг бодолцох хэрэгтэй:

- Хадгаламж болон хөрөнгө оруулалтын ухаалаг шийдвэр гаргах
- Эргэж ирж байгаа хүмүүсийг онилсон луйварчдын аюулаас сэрэмжлэх
- Эргэн ирсэн ч амьжиргааны эх үүсвэргүй болсноос дахин хүн худалдаалах гэмт хэрэгт өртөх эрсдэлээс сэргийлэх

Сургалтын хэрэглэгдэхүүн 10.1.4 А: “Шидэт түлхүүртэй миний аялал” тоглоом: Сургагч багшийн бэлтгэл

1. Тоглоомын талаар

“Шидэт түлхүүртэй миний аялал” тоглоом нь шилжин суурьшигчдад зориулагдсан бөгөөд том хот руу, эсвэл өөр оронд хөдөлмөр эрхлэх зорилгоор шилжин суурьшиж байгаагаар тоглоно. Гэрээсээ гарахаас эхлээд зорьсон газраа очих хүртэл аяллын туршид 40 төрлийн нөхцөл өгөгдөнө. Тоглогчид тэдгээр асуудлуудтай тулгарах үед 3 хариултын нэгийг сонгох ёстой. Сонголт бүр өөр өөр үр дагавартай. Энэ тоглоомын зорилго нь шилжин суурьших гэж буй хүмүүст учирч болох эрсдэл, түүнээс хамгаалах чадварыг нэмэгдүүлэх, шилжин суурьших асуудалд анхаарал муутай ханддаг байдлыг өөрчлөн, сэрэмжтэй байхад сургахад оршино. Энэ тоглоомыг (банкны ажилтан, асуулт тавих хүнийг оруулалгүйгээр) 4-6 хүний бүрэлдэхүүнтэй багаар тоглоход тохиромжтой.

2. Тоглоомд зориулсан хэрэглэгдэхүүн:

- Тоглоомын дүрэм (Сургалтын хэрэглэгдэхүүн 10.1.4 Д), баг тус бүрд нэг хувь
- Хөрөнгө (Сургалтын хэрэглэгдэхүүн 10.1.4 Б), оролцогч бүрд нэг багц
- Хөрөнгө эзэмших эрхийн бичиг (Сургалтын хэрэглэгдэхүүн 10.1.4 В), оролцогч, эсвэл баг тус бүрд нэг эрхийн бичиг
- “Шидэт түлхүүртэй миний аялал” тоглоомын хөлөг (Сургалтын хэрэглэгдэхүүн 10.1.4 Г) эсвэл 40 ширхэг А-З хэмжээний нөхцөл байдлын карт (Сургалтын хэрэглэгдэхүүн 10.1.4 Е), баг тус бүрд нэг багц
- 39 асуулттай карт (Сургалтын хэрэглэгдэхүүн 10.1.4 Ё), баг тус бүрд нэг багц
- Өнгийн товч, тоглоом зэрэг тухайн тоглогчийг төлөөлсөн зүйл, оролцогч бүрд нэгийг (хэрэв хөлөгт тоглоом маягаар тоглож байгаа бол)
- Хайрцаг, цүнх эсвэл малгай (хөрөнгийн эрхийн бичиг сугалахад зориулсан)

3. Хөрөнгө болон шидэт түлхүүр

Тоглоом тоглоход үндсэн 12 хөрөнгө болон шидэт түлхүүр байгаа ч нэг тоглогч бүгдийг авахгүй, харин хүн бүр хөрөнгө эзэмших эрхийн бичиг авна. Хөрөнгө эзэмших эрхийн бичгийг хөрөнгөөр солих ба бодит амьдралд тохиолддогтой адил зарим нь их, зарим нь бага байна.

Хөрөнгө болон хөрөнгийн бичгийг бэлдэх – Сургагч багш нар дараах байдлаар хөрөнгө болон хөрөнгийн бичгийг бэлдэнэ.

3.1) Нэг тоглолтод хэдий хэмжээний хөрөнгө болон хөрөнгө эзэмших эрхийн бичиг бэлтгэх вэ?

Оролцогчдын тооноос хамааран хөрөнгийн тоо хэмжээ, хөрөнгө эзэмших эрхийн бичиг бэлдэнэ (нэг багт хамгийн ихдээ 6 оролцогч орно).

- Тоглогчдын тоогоор хөрөнгө болон хөрөнгө эзэмших эрхийн бичиг бэлдэнэ.
- Тоглогч бүр нэг эрхийн бичиг авна (Сургалтын хэрэглэгдэхүүн 10.1.4 В). Хөрөнгө эзэмших эрхийн бичиг хэдий хэмжээний, хэдэн төрлийн хөрөнгө авахыг илэрхийлнэ.
- Тоглоомын оролцогч бүрд өгөх хөрөнгө нь дараах зүйлээс бүрдэнэ (Сургалтын хэрэглэгдэхүүн 10.1.4 Б):

1. Мөнгө – Тоглогч бүрд 100 оноо байхаар	7. Виз
2. Байшин	8. Ажиллах эрх
3. Газар	9. Ажлын ур чадвар олгох сургалтын тэтгэлэг
4. Иргэний үнэмлэх	10. Хөдөлмөрийн биржийн утасны дугаар
5. Жолооны үнэмлэх	11. Шилжин суурьшигчдад туслах ТББ-ын утасны дугаар
6. Гадаад паспорт	12. Найз, хамаатны утасны дугаар – тоглогч бүрд 2

- Сургагч багш хөрөнгийн хэмжээ болон төрлийг тухайн нөхцөлд зохицуулах үүднээс өөрчилж болно. Гэхдээ тоглогч бүрд мөнгө (5-30 төгрөг), мөн нэг ширхэг шидэт түлхүүр өгөх ёстой.
- Тоглоом эхлэхээс өмнө бүх хөрөнгө банканд байрлах болно. Тоглогчид банкны ажилтантай уулзаж хөрөнгийн бичгээ хөрөнгөөр солино. Банкны ажилтан тухайн хөрөнгийн бичигт байгаа хэмжээ болон төрлөөр сольж өгнө.
- Тоглогчид тоглолтын явцад хөрөнгөө зарцуулж бас орлого олно. Тоглох явцад зарцуулсан бүх хөрөнгөө (жишээ нь автобусны төлбөр, ажилд орох явцын зардал) банканд эргүүлэн өгнө.

3.2) Шидэт түлхүүр гэж юу вэ, юунд ашиглах вэ?⁸

Шидэт түлхүүр бол онцгой, хамгийн хүчтэй хөрөнгө юм. Аяллын явцад тоглогч зугтахаас өөр аргагүй маш аюултай нөхцөл байдалд орох, эсвэл зөвхөн шидэт түлхүүр ашиглахаас аргагүй ноцтой асуудалтай тулгарч болно. Шидэт түлхүүр нь тухайн тоглогчид “Цаг хугацааны цонх” нээж, дараах үйлдэл хийх боломжуудыг олгодог:

- Маш аюултай нөхцөл байдлаас хэвийн нөхцөл байдал руу зугтан гарах (шидэт түлхүүр нь ажилгүй ба шинэ ажил хайж буй 8-р нөхцөл байдалд эргэн ирэх боломж олгодог)
- Хэрэгцээт хөрөнгөө авахын тулд өөр цаг хугацаа, газар зорчих. Гэхдээ тоглогчид сонголт хийх эрхгүй.

Хэдийгээр шидэт түлхүүр нь хүчтэй боловч тоглоомын үед түүнийг зөвхөн нэг л удаа хэрэглэнэ. Тийм учраас түлхүүрээ ихэд болгоомжтой хэрэглэх хэрэгтэй.

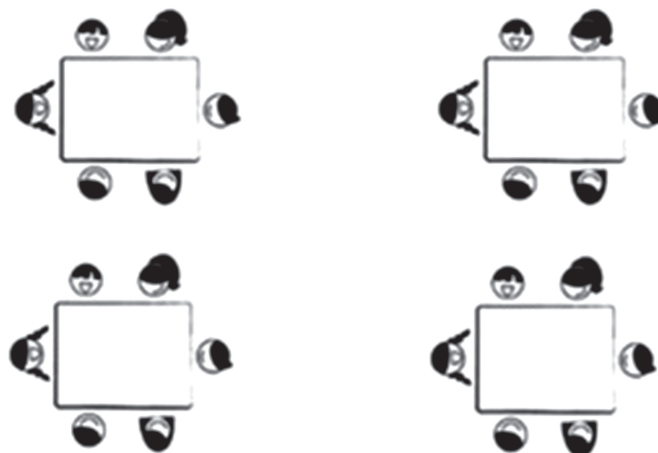
4. Тоглох өрөөг тохижуулах

Тоглох хоёр арга байгаа тул өрөөг хоёр хувилбараар засаж болно:

- **Эхний хувилбар: Баг болон хуваагдаж тоглох хөлөгт тоглоомын хэлбэр** – Энэ хувилбар нь хангалттай тооны сургагч багш нартай (нэг багт нэг багш) эсвэл зорилтот бүлгийн гишүүд бичиг үсэг тайлагдсан тохиолдолд илүү тохиромжтой. Сургагч багш оролцогчдод хүрэлцэхээр тоглоомын хөлөг бэлдсэн байна. Нэг багийн тоглогчид (нэг багт дээд тал нь 6 хүн) газар, эсвэл ширээ тойрон суугаад хөлөгт тоглоомын хэлбэрээр тоглоно. Өрөө хангалттай зайтай бол банкны ажилтан, асуулт тавих хүн цугтаа сууж болно, эсвэл ойрхон сууна. Тоглоомын хөлгийг Сургалтын хэрэглэгдэхүүн 10.1.4 Г-ээс авч хувилна. Баг тус бүрд хөлгийн нэг хувийг өгнө. Тоглоомын хөлөг А-2 хэмжээтэй (эсвэл хэрэглэгдэхүүнд байгаа хэмжээтэй) байх нь тохиромжтой.

⁸ Шидэт түлхүүрийн санааг дараах уран зөгнөлт зохиолоос авав: Philip Pullman, The Subtle Knife in His Dark Materials Trilogy, Random House, 1997.

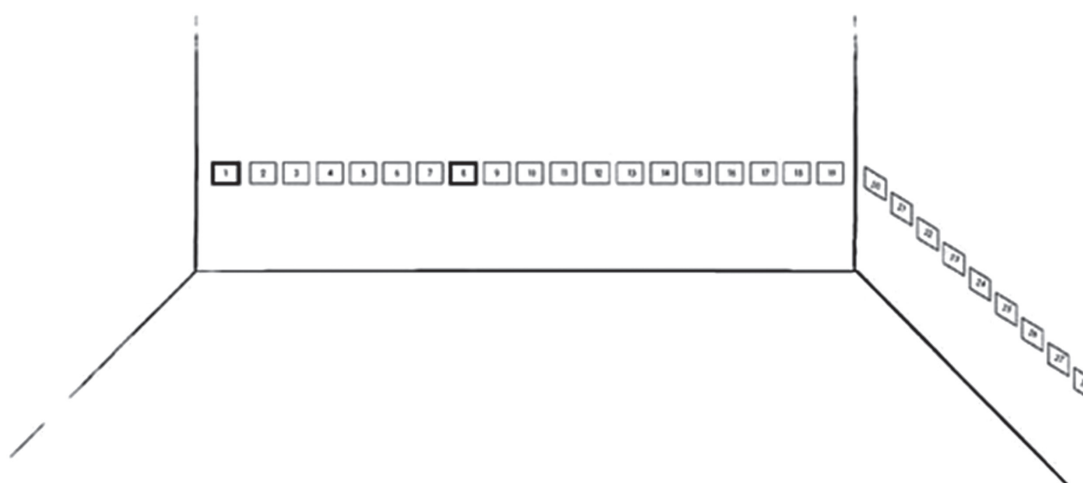
Хөлөгт тоглоомын хэлбэр

- Хоёр дахь хувилбар - Нөхцөл байдлын картаар тоглох хэлбэр** – Энэ хувилбарт тоглох талбай, хөлгийн оронд нөхцөл байдлын карт хэрэглэнэ. Энэ хувилбараар тоглохын тулд ханан дээр их зай хэрэгтэй болно. Сургагч багш 40 ширхэг нөхцөл байдлын карт (хэрэглэгдэхүүнд өгсөн байгаа картыг А4, эсвэл А3 хэмжээтэй бол сайн) бэлдэх хэрэгтэй. Олон багтай ажиллах сургагч багшийн тоо хангалтгүй, эсвэл оролцогчид бичиг үсэг тайлагдаагүй тохиолдолд тоглоомын энэ хувилбарыг хэрэглэнэ. Энэ нөхцөлд сургагч багш нар өөрсдөө банкны ажилтан болон асуулт тавих хүний дүрд тоглох болно. Хэрэв 8-аас дээш оролцогч байвал хос болгох, эсвэл 4-5 баг болгон хуваах хэрэгтэй. Жишээ нь 15 оролцогчтой бол тэднийг 5 баг болгон хуваана. Өөрөөр хэлбэл 3 тоглогч нийлээд 1 тоглогч шиг тоглож, хамтдаа шийдвэр гаргана. Баг бүр шилжин суурьшиж байгаа хүндээ нэр өгсөн байна.

Нэг багт ноогдох картуудыг өрөөний хананд нэг эгнээнд жагсаан байрлуулна. Энэ хувилбарт тоглоомд 5-аас дээш баг оролцуулах хэрэггүй. Учир нь тоглох ээлжээ хүлээж, тоглоом сунжирдаг.

Нөхцөл байдлын картаар тоглох хэлбэр

Сургалтын хэрэглэгдэхүүн 10.1.4 Б: “Шидэт түлхүүртэй миний аялал” тоглоом: Хөрөнгө

Зааварчилгаа: Дараах хөрөнгийг тоглогч бүрд нэг багц байхаар бэлдэнэ. Тасархай зураасны дагуу хайчлан, хөрөнгийг бэлдэнэ. Хөрөнгийг эхлээд Хөрөнгийн банк хадгалах ба тоглогч бүрд хөрөнгө эзэмших эрхийн бичигт нь заасан хэмжээгээр тарааж өгнө.

1 төгрөг	1 төгрөг	1 төгрөг	1 төгрөг
1 төгрөг	1 төгрөг	1 төгрөг	1 төгрөг
1 төгрөг	1 төгрөг	5 төгрөг	5 төгрөг
5 төгрөг	5 төгрөг	10 төгрөг	10 төгрөг
10 төгрөг	10 төгрөг	10 төгрөг	20 төгрөг
Байшин	Газар	Иргэний үнэмлэх	Жолооны үнэмлэх
Паспорт	Виз	Ажлын зөвшөөрөл	Сургалтын тэтгэлэг
Ажлын утасны дугаар	Төрийн бус байгууллагын утасны дугаар	Найзын утасны дугаар	Хамаатны утасны дугаар
Шидэт түлхүүр			

Сургалтын хэрэглэгдэхүүн 10.1.4 В: “Шидэт түлхүүртэй миний аялал” тоглоом: Хөрөнгө эзэмших эрхийн бичиг

Зааварчилгаа. Дараах хөрөнгө эзэмших эрхийн бичгийг 6 тоглогчтой тоглоомд зориулан бэлдэнэ. Тоглогч бүрд хүрэлцэх тоогоор хувиран бэлдэж, тасархай зураасны дагуу хайчилна. Тоглоом эхлэхээс өмнө тоглогчид өөр өөрийн эрхийн бичгээ сугалж авах ба Хөрөнгийн банкнаас эрхийн бичгийн дагуу хөрөнгөө авна.

✂ Хөрөнгө эзэмших эрхийн бичиг 1 - мөнгө (5 төг) - 1 хэсэг газар - 1 найзын утасны дугаар - 1 хамаатны утасны дугаар - 1 шидэт түлхүүр ✂	✂ Хөрөнгө эзэмших эрхийн бичиг 2 - мөнгө (10 төг) - 1 иргэний үнэмлэх - 1 найзын утасны дугаар - 1 ТББ-ын утасны дугаар - Ажилд бэлдэх сургалтын 1 тэтгэлэг - 1 шидэт түлхүүр ✂
Хөрөнгө эзэмших эрхийн бичиг 3 - мөнгө (15 төг) - 1 иргэний үнэмлэх - Хөдөлмөрийн биржийн утасны дугаар - 1 ТББ-ын утасны дугаар - 1 шидэт түлхүүр ✂	Хөрөнгө эзэмших эрхийн бичиг 4 - мөнгө (20 төг) - 1 байшин - 1 утасны дугаар (хамаатны) - 1 утасны дугаар (найзын) - 1 жолооны үнэмлэх - 1 ажлын зөвшөөрөл - 1 шидэт түлхүүр ✂
Хөрөнгө эзэмших эрхийн бичиг 5 - мөнгө (25 төг) - 1 хэсэг газар - 1 хамаатны утасны дугаар - 1 паспорт - 1 виз - 1 ажлын зөвшөөрөл - 1 шидэт түлхүүр ✂	Хөрөнгө эзэмших эрхийн бичиг 6 - мөнгө (30 төг) - 1 утасны дугаар (найзын) - Хөдөлмөрийн биржийн утасны дугаар - 1 ТББ-ын утасны дугаар - 1 иргэний үнэмлэх - 1 шидэт түлхүүр ✂

 Сургалтын хэрэглэгдэхүүн 10.1.4 Г “Шидэт түлхүүртэй миний аялал” тоглоомын Хөлөг
Зааварчилгаа: Дээд тал нь 6 тоглогчид 1 хөлөг бэлдэнэ.

“ШИДЭТ ТҮЛХҮҮРТЭЙ МИНИЙ АЯЛАЛ” ТОГЛООМ

Сургалтын хэрэглэгдэхүүн 10.1.4 Д: “Шидэт түлхүүртэй миний аялал” тоглоомын Дүрэм

“Шидэт түлхүүртэй миний аялал” тоглоомыг хэрхэн тоглох вэ?

Тоглоом эхлэхээс өмнө:

1. Сургагч багш тоглоомын талаар товч танилцуулна. Хөрөнгө, шидэт түлхүүр, түүнийг тоглоомд хэрхэн ашиглах талаар тайлбарлаж өгнө. Тоглоомын дүрмийг тайлбарлана.
2. Банкны ажилтан, асуулт тавих хүмүүсийг сургагч багш нар болон оролцогчдоос томилно. Банкны ажилтан нь тоглогчдод тохирох хөрөнгийг өгч, үйлдлийн үр дүнд буцаан авах зэргээр хөрөнгийн асуудлыг хариуцна. Асуулт тавих хүн нь тоглогч тодорхой асуултын картыг дуудах бүрд асуулт болон хариултын 3 сонголтыг чангаар уншиж өгнө. Энэ хоёр хүн тоглоомд оролцохгүй.
3. Бусад оролцогчид бүгд тоглогчид болно (6-гаас илүүгүй тоглогч хөлөгт тоглоомын хувилбараар, 5-аас илүүгүй баг нөхцөл байдлын картын хувилбараар тоглоход тохиромжтой).
4. Тоглогч бүр хөрөнгө эзэмших эрхийн бичиг сугалан банкны ажилтанд өгч хөрөнгөд шилжүүлнэ.
5. Тоглоом бүрд хэн эхлэх, хэн дараалж нүүх зэргээр тоглогчдын дарааллыг тогтооно. Үүнийг сугалаа, тоолох, эсвэл шоо хаях зэргээр шийдэж болно.

Тоглоомын явц:

1. Бүх тоглогчид (багууд) Нөхцөл байдал 0-ээс (гэртээ амьдарч, өөр хот, гадаад оронд ажиллах боломжийн тухай бодож байгаа) эхэлнэ. Хөлөгт тоглоомын үед тоглогч бүр өөрсдийн товчийг Нөхцөл байдал 0 гэсэн нүдэнд тавина. Нөхцөл байдлын картын хувилбарын үед бүх оролцогчид Нөхцөл байдал 0 гэсэн картын дэргэд зогсоно.
2. Эхний тоглогч Нөхцөл байдал 1 рүү нүүнэ. Асуултын карт №1-г бэлдэхийг хүснэ.
3. Асуулт унших хүн эхний тоглогчид асуултыг хариултын 3 хувилбарын хамт чангаар уншиж, сонголт бүрт ямар хэмжээний хөрөнгө шаардлагатай болохыг хэлнэ. Харин дараагийн алхмаар хаана буухыг хараахан хэлэхгүй.
4. Тоглогч а, б, в гэсэн гурван хариултаас нэгийг сонгоно. Тоглогч сонголтоо хийсний дараа асуулт уншигч тухайн тоглогчийг хаашаа нүүхийг хэлж өгнө.
5. Хариулт сонгохдоо тоглогч хөрөнгөтэй байх ёстой. Хөрөнгийг бодит амьдралд байдаг шиг зарцуулж бас буцаан олж болно. Жишээ нь: автобусаар явах сонголт хийсэн бол автобусны төлбөр 3 оноог банкны ажилтанд өгнө, харин иргэний үнэмлэх хэрэгтэй бол түүнийг үзүүлээд өөртөө авч үлдэнэ. Мөн тоглогч хөрөнгө өгөх шаардлагагүй хариултыг сонгож болно. Зарим хариулт (нөхцөл) нь хөрөнгөтэй болгоно (20 оноо авах, сургалтын тэтгэлэг авах зэрэг). Энэ нөхцөлд тоглогч банкны ажилтнаас хөрөнгө авна.
6. Хэрэв тоглогч хөрөнгө нь хүрэхгүй сонголт хийхийг хүсвэл шаардлагатай хөрөнгийг авахын тулд (илүү ч үгүй, дутуу ч үгүй яг тухайн хэмжээний хөрөнгийг л авна) шидэт түлхүүрээ ашиглан өөр ертөнц рүү очиж болно. Энэ тохиолдолд тоглогч шидэт түлхүүрээ банкны ажилтанд өгч, тулгарч буй асуудлаа шийдвэрлэж болохуйц хэмжээний хөрөнгө авна.
7. Мөн тоглогч аюултай нөхцөл байдлаас гарахын тулд шидэт түлхүүрийг хэрэглэж болно. Энэ тохиолдолд тоглогч үндсэн байрлалд буюу Нөхцөл байдал 8 (ажилгүй бөгөөд шинэ ажил хайж байгаа)-д ирэх болно. Шидэт түлхүүрийг нэг л хэрэглэсэн бол банкны ажилтанд заавал буцаан өгөх ёстой.

8. Тоглогч хариултаа сонгоод шинэ нөхцөл байдал руу нүүнэ. Үүний дараа дараагийн тоглогч асуултын картаа дуудна (Эхний нүүдэл хийхдээ бүх оролцогчид Асуултын карт №1-ээс асуултаа сугалах бөгөөд дараагийн нүүдлээс байгаа нөхцөл байдлынхаа асуултад хариулах болно).
9. Тоглогч бүрийн зорилго нь аяллын туршид тулгарсан асуудлуудыг бүтээлчээр шийдэж сайн төгсгөлд хүрэх явдал юм. Тоглоом нь хэд хэдэн сайн болон муу төгсгөлтэй байна. Тоглогч өөрийн нүүдлийн эцэст “ТӨГСӨВ” гэсэн бичиг харвал түүний аялал дууссан гэсэн үг.

Хөрөнгө болон шидэт түлхүүр хэрэглэх дүрэм

Хөрөнгийг хэрхэн хэрэглэх вэ?

Хөрөнгөө **бодит амьдралд хэрэглэж байгаа мэтээр** ашиглана. Мөнгө, мэргэжлийн ур чадвар олгох сургалтын тэтгэлэг зэрэг зарим хөрөнгө нь хязгаарлагдмал бол бусад ихэнх хөрөнгө нь нэгээс илүү хэрэглэгдэнэ.

Хэзээ, яаж шидэт түлхүүрийг ашиглах вэ?

Тоглогч бүр тоглоомын туршид шидэт түлхүүрийг зөвхөн ганцхан удаа дараах тохиолдлын аль нэгэнд хэрэглэнэ:

- Маш аюултай нөхцөл байдлаас гарч үндсэн байрлалд шилжих (шидэт түлхүүр нь нөхцөл 8 буюу ажилгүй, шинэ ажил хайж буй нөхцөлд авчирна).
- Шаардлагатай хөрөнгийг авч (илүү биш яг тулсан хөрөнгө) асуудлаас гаран цаашид нүүдлээ үргэлжлүүлэх.

Шидэт түлхүүрийг ашиглангуут түүний хүч алга болно. Тоглогч түлхүүрийг банкны ажилтанд буцаан өгнө.

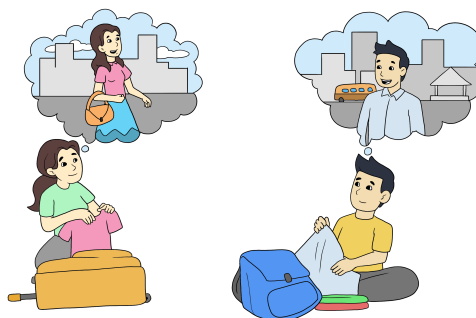

Сургалтын хэрэглэгдэхүүн 10.1.4 Е: “Шидэт түлхүүртэй миний аялал” тоглоом: Нөхцөл байдлын карт

Зааварчилгаа: Сургалтын хэрэглэгдэхүүн нөхцөл байдлын 40 картын жагсаалтыг агуулсан болно.

Нөхцөл байдал 0: Та гэртээ байна. Гэвч танай орон нутагт ажлын байр цөөн тул та том хотод ажиллаж, илүү сайхан ирээдүйг бүтээхийг мөрөөддөг.

Нөхцөл байдал 1: Та ажил хайх зорилгоор хот руу явах шийдвэр гаргалаа.

Нөхцөл байдал 2: Хот руу тээврийн ямар хэрэгслээр зорчихоо сонгов.

Нөхцөл байдал 3: Зорчигчдын үнэмлэхийг шалгахгаар таны сууж явсан автобусыг цагдаа зогсоолоо.

Нөхцөл байдал 4: Та хотын автобусны буудалд ирээд найз/хамаатнаа ирэхийг бүтэн 2 цаг хүлээж байв. Гэтэл танихгүй нэгэн хүн ирж танд ажил санал болгов.

Нөхцөл байдал 5: Танихгүй хүн таныг үйлдвэрийн газар авчирлаа. Тэр хүн ажилчин олж, тээвэрлэсний хөлсөнд 10 төгрөг болон 2 сарын цалинтай тэнцэх мөнгө ажил олгогчоос нэхэв.

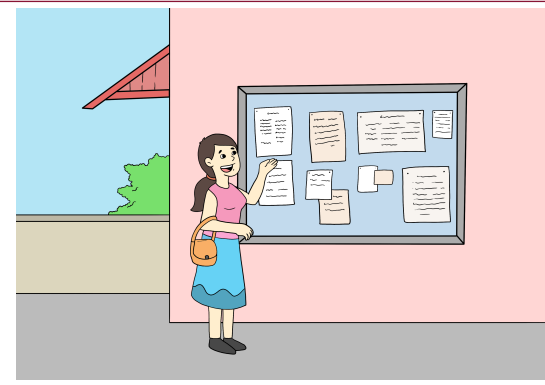
Нөхцөл байдал 6: Хөрш болох хүн таныг хотод авчирсан. Оруулна гэж ярьсан ажил нь хүн авахгүй болсныг мэдэв.

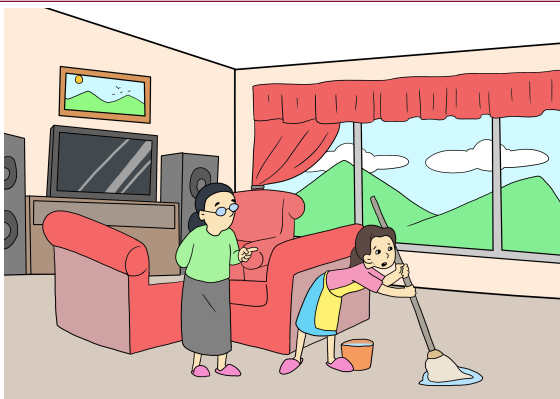
Нөхцөл 7: Та автобусны буудал дээр 5 цагийн турш хүлээж байна. Маш орой болсон байлаа. Таныг хэн ч ирж авсангүй.

Нөхцөл байдал 8: Та ажилгүй, ажил хайж байна. Танд маш бага мөнгө үлджээ.

Нөхцөл байдал 9: Та хэд хэдэн ажлын байрны зар олж авав.

Нөхцөл байдал 10: Та нэгэн баян айлд гэрийн үйлчлэгчээр орлоо. Ажил тийм ч муу биш, цалин боломжийн боловч та амралтгүй 7 хоног бүтэн ажиллах ёстой. Тэд таныг гэрээсээ гарахыг зөвшөөрдөггүй.

Нөхцөл байдал 11: Та шинэ зочид буудалд ажилд орохоор өргөдлөө өглөө. Ямар ч ажилд ороход иргэний үнэмлэх зайлшгүй хэрэгтэй байв.

Нөхцөл байдал 12: Нэг өдөр ажилдаа явж байх замд нэгэн эмэгтэй машинд дайруулан унахыг та харжээ. Эмэгтэйг дайрсан машин хурдаараа давхин алга болов. Тэр эмэгтэйд хэн ч тусалсангүй. Танай дарга ажилд хоцорч ирэхэд маш дургүй байдаг.

Нөхцөл байдал 13: Ажил олгогч таныг зуучилсан хүнд төлсөн 2 сарын цалинг зээл гэж үзээд та 2 сар цалингүй ажиллаж төлөх ёстой гэв. Тэр 2 сарын турш өр барагдуулах зорилгоор цалингүй ажиллах тухай гэрээ болон зээлийн гэрээ гэсэн хоёр баримтад гарын үсэг зурахыг танаас шаардаж байна. Баталгаа болгож та өөрийн иргэний үнэмлэхийг өгөх ёстой байв.

Нөхцөл байдал 14: Гадаадад хөдөлмөр эрхлэхэд зуучлах байгууллагад ирэхэд тэнд 3 төрлийн ажил байв: 1) зөөгч, 2) барилгын ажил 3) фермийн ажил. Олон хүн ажиллах хүсэлт гаргасан бөгөөд маргааш сүүлийн хугацаа гэж зуучлах байгууллагын ажилтан хэлжээ. Хүсэлт гаргах төлбөр 10 төгрөг байв.

Нөхцөл байдал 15: Тэр айлын том хүү нь тань руу үргэлж сонин харцаар харж, таныг эвгүй байдалд оруулдаг учир та залуугаас зугтдаг байлаа. Гэвч нэг өдөр гэр бүлийн гишүүд эзгүйд өөртэй нь бэлгийн харилцаанд орохыг тулгав. Хэрвээ хэн нэгэнд хэлбэл таныг ална гэж сүрдүүлж байлаа.

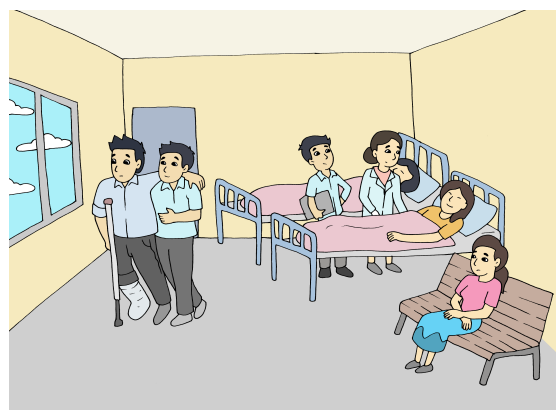
Нөхцөл байдал 16: Та явсаар гоймонгийн үйлдвэрт ажилд орлоо. Ажил хүнд биш боловч их уйтгартай. Цалин дэндүү бага боловч илүү цагаар ажиллах боломжтой, бас бүтэн сайнд амардаг.

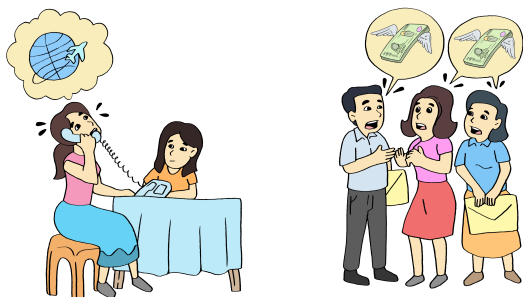
Нөхцөл байдал 17: Ажил олгогч болон зуучлагч маш их уурлаж танд хүч хэрэглэн сүрдүүлэв. Том биетэй хоёр эр хаалгыг түгжин таныг гарахад саад болж байна. Ямар нэгэн муу зүйл болох нээ.

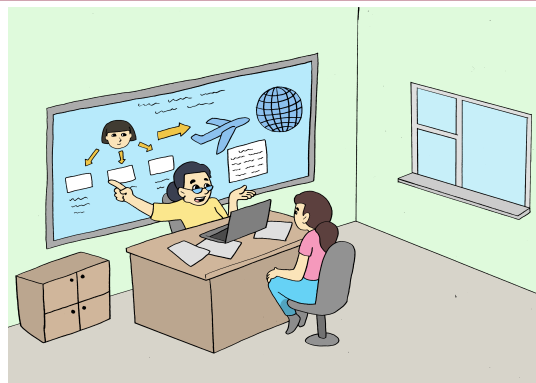
Нөхцөл байдал 18: Та нэгэн зочид буудалд 2 жилийн турш ажилласан бөгөөд таны дарга болон хамт олон танд их сайн ханддаг. Та мөнгөө хурааж байгаа (30 төгрөг). Гэтэл нэг өдөр хөдөлмөрийн байцаагч ирж шалгалт хийснээр таныг хуурамч бичиг баримтаар ажиллаж байсныг тогтоов.

Нөхцөл байдал 19: Та маш хүнд нөхцөл байдлаас гарч одоо аюулгүй газар байгаа боловч энд 7 хонох л боломжтой. Та цаашид юу хийх ёстойгоо бодох хэрэгтэй.

Нөхцөл байдал 20: Хоёр долоо хоног өнгөрөхөд ажилд зуучлагч байгууллагаас ямар ч сураггүй. Таныг утасдаж асуухад бүх ажлын байр эзэнтэй болсон гэж хэллээ. Та ажилд орохоор бүртгүүлсэн бусад хүмүүсээс лавлахад зуучлагч байгууллагаас ямар нэгэн хариу сонсоогүй гэж бүгд хэлжээ.

Нөхцөл байдал 21: Ажилд зуучлах байгууллага нь луйврын хэргээр шалгагдаж байгааг та хөдөлмөрийн асуудал эрхэлсэн товчооноос сонслоо. Ур чадварын шалгалт өгөх, эрүүл мэндийн үзлэгт орох, паспорт авах, виз болон ажлын зөвшөөрөл авах зэргээр гадаад оронд ажилд ороход маш олон шат дамжлагыг дамждаг байна. Та одоо болтол гадаад оронд очиж ажиллахыг хүсэж байна уу?

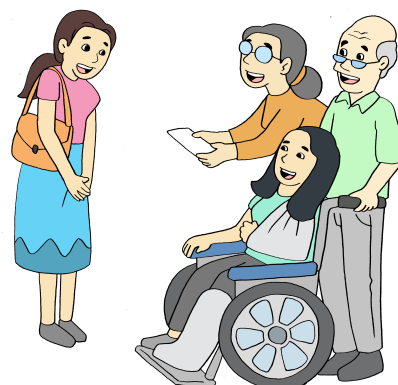
Нөхцөл байдал 22: Та 4 сарын турш ажил хийсэн боловч цалин аваагүй байна. Даргаасаа асуухад таны гарын үсэгтэй зээлийн гэрээг үзүүлэв. Тус гэрээнд таны бодож байснаас ч их хэмжээний зээл байв.

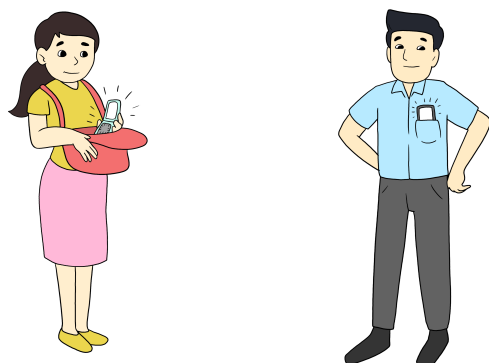
Нөхцөл байдал 23: Та мэргэжлийн сургалтын төвд сургалт сонгохоор ирсэн байна.

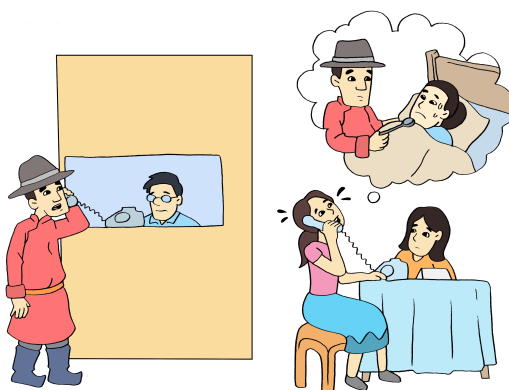
Нөхцөл байдал 24: Та мэргэжлийн сургалтаа нэг сарын дараа төгсөх гэж байна.

Нөхцөл байдал 25: Зам тээврийн осолд орсон охиныг нь аварсанд гэр бүлийнхэн нь танд талархан 30 төгрөг өгч байна.

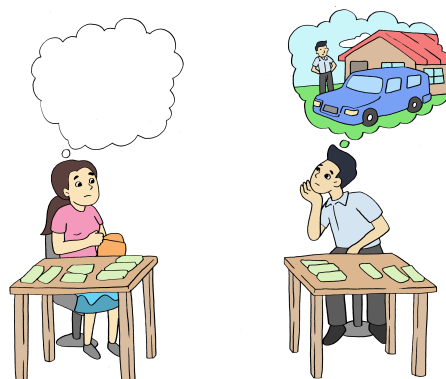
Нөхцөл байдал 26: Та одоо хуримтлалтай болов (30 төгрөгийн орлого олов).

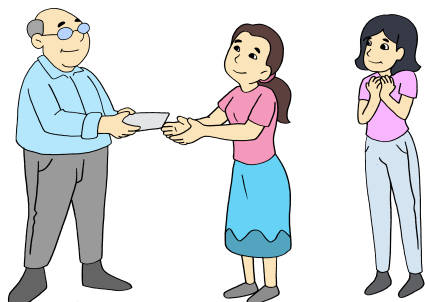
Нөхцөл байдал 27: Таны ээж өвчтэй байна. Тэр эмнэлэгт хэвтэх шаардлагатай боловч танай гэр бүлд хангалттай мөнгө байхгүй. Танд маш бага хэмжээний хадгаламж үлдсэн.

Нөхцөл байдал 28: Таны сонирхсон хэд хэдэн ажлын байр байна. Та хэд хэдэн газар хүсэлт гаргасан. Та цөөн хэдэн ажлын байрны ярилцлагад орсон бөгөөд одоо танд дуудлага ирж байна.

Нөхцөл байдал 29: Та гадаад улсад ажиллахад гарах зардал болон үр ашгийн талаар бодох болсон бөгөөд энэ нь үнэхээр зөв шийдвэр мөн эсэхийг тунгааж байна.

Нөхцөл байдал 30: Та ажлын байр бий болгох хөтөлбөрөөр дамжуулан Засгийн газрын жижиг тэтгэлэг авсан. Таны үеэлийн найз багахан хэмжээний хуримтлалтай бөгөөд тантай хамтран бизнес эрхлэх санал тавилаа.

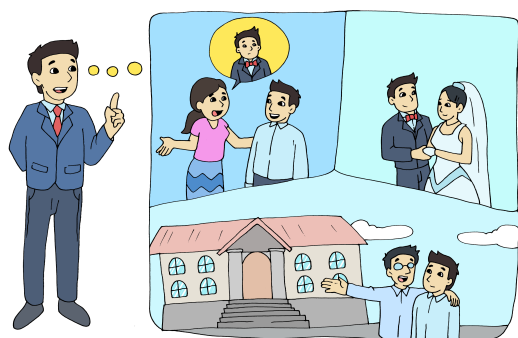
Нөхцөл байдал 31: Ажил олгогчийн хүү таныг хүчирхийлсний улмаас маш хүнд БЗДХ авсан байна. Та юу хийх ёстойгоо мэдэхгүй байна.

Нөхцөл байдал 32: Ажил олгогчийн гэр бүл хүүг нь уруу татсан хэмээн таныг буруутгав. Гэрийн эзэгтэй таныг ажлаас халж, сүүлийн сарын цалинг өгөхөөс татгалзав.

Нөхцөл байдал 33: Танд хуучин ажил олгогчийнхоо эсрэг шүүхэд хандах хэрэгтэй гэж зөвлөж байна.

Нөхцөл байдал 34: Та энэ зочид буудалд 2 жил ажиллаж байна. Та ажилдаа дуртай. Та их сайн ажилладаг учраас дарга тань таныг үнэлдэг. Нэг өдөр таны амьдралд маш сайхан 3 зүйл тохиолдох нь. Та аль нэгийг нь сонгох хэрэгтэй.

Нөхцөл байдал 35: Та эцэст нь гадаадад ажиллахаар явах зардлаа хэрхэн санхүүжүүлэхээ шийдлээ.

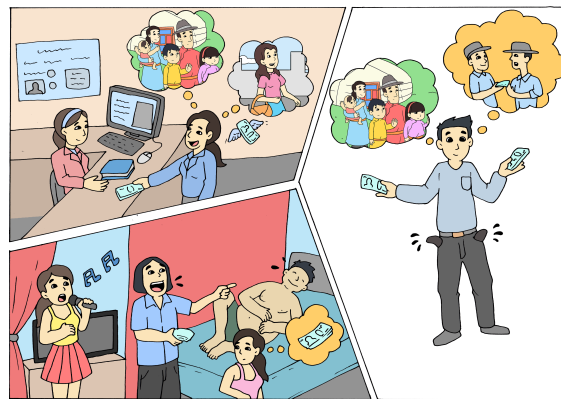
Нөхцөл байдал 36: Загварын хувцас зардаг таны бизнес тийм ч сайн биш байна. Таны дэлгүүр алдартай хэдий ч алдагдалтай ажиллаж байна. Та бараа худалдан авч, таны хамтрагч дэлгүүрт борлуулдаг. Таны хамтрагч санхүүгийн асуудлыг зохицуулдаг. Та дэлгүүрийн санхүүгийн асуудалд тэр болгон хяналт тавьж чаддаггүй.

Нөхцөл байдал 37: Нэг өдөр таны бизнесийн хамтрагч таныг маш их өрөнд оруулаад орхин явсан байна. Харамсалтай нь бүх гүйлгээг хууль ёсны дагуу таны нэр дээр хийсэн тул та бүх өрийг төлөх ёстой болов.

Нөхцөл байдал 38: Таны загварын дэлгүүр маш сайн ажиллаж, борлуулалт тогтмол өссөөр байна. Та ч сэтгэл хангалуун бараагаа татаж, хамтрагч тань мөн сэтгэл хангалуун борлуулалт хийж байна. Та болон таны хамтрагч санхүүгийн ажилд сонирхолгүй тул энэ ажилдаа хүн авч ажиллуулсан. Та хамтрагчтайгаа бизнесээ улам сайжруулах талаар стратеги, төлөвлөгөө боловсруулаа.

Нөхцөл байдал 39: Ажил хийхээр өөр улсад ирснээс хойш 6 сар болж байна.

Сургалтын хэрэглэгдэхүүн 10.1.4 Ё: “Шидэт түлхүүртэй миний аялал” тоглоом:
Асуултын карт

Зааварчилгаа: 1-39 нөхцөлд тохирсон 39 ширхэг асуултын карт байгаа ба хувилан олшруулж, тасархай шугамын дагуу хайчлан бэлдэнэ. Тоглоом бүрд нэг багц хэрэгтэй.

Нөхцөл байдал 1: Та ажил хайх зорилгоор хот руу явах шийдвэр гаргалаа. а) Өөрийн шийдвэрийн талаар гэр бүлдээ хэлнэ. Зорьсон хотод байдаг найз/хамаатан руу утасдаж ажил олж өгөхийг хүснэ. Ажил олдонгуут хот руу явна (найз/хамаатны утасны дугаар) → 2 б) Тээшээ бэлдэн автобусны буудал руу явна. Зорьсон хотод байдаг найзаа хайна. Та түүний утасны дугаарыг мэдэхгүй ч ажлын хаягийг нь мэднэ. → 4 в) Таны зорьсон хотод таньдаг нэг ч хүн, хамаатан байхгүй. Гэхдээ ажилд зуучлагч таныг хотод хүргэнэ. → 5	Нөхцөл байдал 2: Хот руу тээврийн ямар хэрэгслээр зорчихоо сонгов. а) Автобусаар явна (автобусны билет 3 төгрөг) → 3 б) Хот руу өөрийн унаагаар явж байгаа хөршийн унаанд дайгдана (бензин авахад нэмэр болохоор 1 төгрөг төлөх). → 6 с) Ажил олж өгөхийг санал болгосон хүнтэй хамт түүний машинаар явна. → 5
Нөхцөл байдал 3: Зорчигчдын үнэмлэхийг шалгахгаар таны сууж явсан автобусыг цагдаа зогсоолоо. а) Цагдаад үнэмлэхээ үзүүлнэ (иргэний үнэмлэх, жолооны үнэмлэх эсвэл паспорт) → 4 б) Танд иргэний үнэмлэх, байхгүй тул автобусны хойд хаалгаар гарч зугтана. → 2 в) Танд иргэний үнэмлэх байхгүй тул шидэт түлхүүрээ ашиглан үнэмлэх байгаа өөр ертөнцөд очиж, үнэмлэхээ аваад буцаж ирэн аяллаа үргэлжлүүлнэ. (шидэт түлхүүр) → 4	Нөхцөл байдал 4: Та хотын автобусны буудалд ирээд найз/хамаатнаа ирэхийг бүтэн 2 цаг хүлээж байв. Гэтэл танихгүй нэгэн хүн ирж танд ажил санал болгов. а) Хэрэв таны найз/хамаатан таныг тосож авахгүй бол та ажилгүй хоцорно. Та дараа нь тэднийг хайж олох боломжтой ч энэ ажлыг алдахад хүрнэ. Тийм учраас энэ хүнтэй хамт явна. → 5 б) Та ажилд орох гэж байгаа бөгөөд удахгүй хамаатан нь авахаар ирнэ гэдгийг танихгүй хүнд хэлээд найз/хамаатнаа хүлээнэ. → 7 в) Үл таних хүнийг тоолгүйгээр найз/хамаатан руу утасдаж, хаана байгааг нь тодруулна (найз/хамаатны утасны дугаар). → 8
Нөхцөл байдал 5: Танихгүй хүн таныг үйлдвэрийн газар авчирлаа. Тэрхүн ажилчин олж, тээвэрлэсний хөлсөнд 10 төгрөг болон 2 сарын цалинтай тэнцэх мөнгө ажил олгогчоос нэхэв. а) Ажилд зуучлагчид хүссэн 10 төгрөгийг нь өгнө. → 13 б) Танд 10 төгрөг байхгүй тул байгаа мөнгөө зуучлагчид өгч, үлдсэн мөнгийг ажил олгогчоос гаргуулна (өөрт байгаа бүх мөнгөө өгөх). → 13 в) Танд энэ харилцаа таалагдахгүй. Тиймээс зуучлагчид зөвхөн 3 төгрөг өгч хот руу хүргэхийг хүсээд гэхдээ ажилд орохгүй (3 төгрөг өгөх). → 17	Нөхцөл байдал 6: Хөрш болох хүн таныг хотод авчирсан. Оруулна гэж ярьсан ажил нь хүн авахгүй болсныг мэдэв. а) Гэртээ харина (автобусны билетэд 3 төгрөг төлөх). → 0 б) Хонох газар олж хоноод маргааш өглөө ажил хайна (зочид буудалд 2 төгрөг төлнө). → 8 в) Тус хотод байгаа тусалж болохоор хэн нэгэнтэй утсаар холбогдоно (утасны дугаар). → 9

Нөхцөл байдал 7: Та автобусны буудал дээр 5 цагийн турш хүлээж байна. Маш орой болсон байлаа. Таныг хэн ч ирж авсангүй.

- а) Найз/хамаатантай холбоо барих ямар ч арга байхгүй тул автобусны буудлыг орхин өөрөө ажил хайхаар явна. → 8
- б) Хөдөлмөрийн асуудал эрхэлсэн байгууллага эсвэл ТББ-руу утасдаж тусламж хүснэ (Хөдөлмөрийн асуудал эрхэлсэн байгууллага, ТББ-ын утасны дугаар). → 9
- в) Шинээр ирж буй шилжин суурьшигчдад тусалдаг хөдөлмөрийн асуудал эрхэлсэн байгууллагын утсыг олж мэднэ. Эсвэл автобусны буудлын ажилтнуудаас тус байгууллагад очиход туслахыг хүснэ. → 9

Нөхцөл байдал 9: Та хэд хэдэн ажлын байрны зар олж авав.

- а) Гэрийн үйлчлэгч хайж байгаа гэр бүлийн талаар танд хэн нэгэн хэлсэн. → 10
- б) Шинэ зочид буудалд цөөн хэдэн орон тоо байна. → 11
- в) Ажилд зуучлах байгууллага ажилд орох өргөдөл хүлээн авч байна. → 14

Нөхцөл байдал 11: Та шинэ зочид буудалд ажилд орохоор өргөдлөө өглөө. Ямар ч ажилд ороход иргэний үнэмлэх зайлшгүй хэрэгтэй байв.

- а) Ямар ч асуудал байхгүй. Танд иргэний үнэмлэх байгаа. Сайн өргөдөл бичиж ажилд орно гэдэгт найдна (иргэний үнэмлэх, гадаад паспорт, ажиллах зөвшөөрөл). → 12
- б) Танд бичиг баримт байхгүй тул бичиг баримт шаардахгүй ажил хайна. → 16
- в) Та ажил хийхийг хүсэж байгаа ч танд иргэний үнэмлэх, эсвэл адилтгах бичиг баримт байхгүй. Найзынхаа зөвлөснөөр хуурамч бичиг баримт худалдан авч ажилд орно (15 төгрөг төлнө). → 18

Нөхцөл байдал 8: Та ажилгүй, ажил хайж байна. Танд маш бага мөнгө үлджээ

- а) Сайн ажил олтлоо зөвхөн хоол, байрны зардлаа олох өдрөөр цалинждаг ажил хийнэ (5 төгрөгөөр цалинжих). → 9
- б) Найз, хөдөлмөрийн асуудал эрхэлсэн байгууллага эсвэл ТББ-руу утасдаж тусламж хүснэ (утасны дугаар). → 9
- в) Газрынхаа зарим хэсгийг зарж өрнөөс гаран мэргэжлийн чадвараа дээшлүүлэхээр шийднэ (газар), (40 төгрөг авна, мэргэжлийн сургалтын тэтгэлэгт хамрагдана). → 23

Нөхцөл байдал 10: Та нэгэн баян айлд гэрийн үйлчлэгчээр орлоо. Ажил тийм ч муу биш, цалин боломжийн боловч та амралтгүй 7 хоног бүтэн ажиллах ёстой. Тэд таныг гэрээсээ гарахыг зөвшөөрдөггүй.

- а) Та амралтын өдөргүй ажиллах дургүй. Нэг сар ажилласны дараа ажлаасаа гарч шинэ ажил хайна (10 төгрөгийн цалин авна). → 8
- б) Сонголт хийх боломжгүй тул үргэлжлүүлэн ажлаа хийж мөнгө хураахыг бодно (20 төгрөгийн цалин авна). → 15
- в) Ажлаас гарна. Мөнгөтэй болохын тулд байраа банканд барьцаална. Гадаадад илүү сайн ажил хийх арга зам хайна (гэр). → 14

Нөхцөл байдал 12: Нэг өдөр ажилдаа явж байх замд нэгэн эмэгтэй машинд дайруулан унахыг та харжээ. Эмэгтэйг дайрсан машин хурдаараа давхин алга болов. Тэр эмэгтэйд хэн ч тусалсангүй. Танай дарга ажилд хоцорч ирэхэд маш дургүй байдаг.

- а) Та ажлаас хоцорсон гэж цалингаасаа суутгуулах тул түүнд тусалж чадахгүй. Тиймээс тэндээс хурдан явна. → 27
- б) Эхлээд хохирогчид тусална. Түүнийг эмнэлэгт хүргэж, цагдаа дуудна. → 25
- в) Түргэн тусламж болон цагдаа руу утасдсаны дараа хохирогчид тусална. → 25

Нөхцөл байдал 13: Ажил олгогч таныг зуучилсан хүнд төлсөн 2 сарын цалинг зээл гэж үзээд та 2 сар цалингүй ажиллаж төлөх ёстой гэв. Тэр 2 сарын турш өр барагдуулах зорилгоор цалингүй ажиллах тухай гэрээ болон зээлийн гэрээ гэсэн хоёр баримтад гарын үсэг зурахыг танаас шаардаж байна. Баталгаа болгож та өөрийн иргэний үнэмлэхийг өгөх ёстой байв.

а) Танд таалагдахгүй байсан ч өөр илүү сонголт байхгүй. Тэдгээр бичиг баримтад гарын үсэг зурж, үнэмлэхээ өгнө (иргэний үнэмлэх, жолооны үнэмлэх, эсвэл паспорт). → 22

б) Ямар ч баримт дээр гарын үсэг зурахгүйгээр орхиж явна. → 17

в) Бичиг баримт дээр гарын үсэг зурахгүй. Мөнгө өгөх хамаатан байгааг ажил олгогчид тайлбарлан, түүн рүү утасдаж асуухыг хүсэн зугтах арга зам хайна. → 19

Нөхцөл байдал 15: Тэр айлын том хүү нь тань руу үргэлж сонин харцаар харж, таныг эвгүй байдалд оруулдаг учир та залуугаас зугтдаг байлаа. Гэвч нэг өдөр гэр бүлийн гишүүд эзгүйд өөртэй нь бэлгийн харилцаанд орохыг тулгав. Хэрвээ хэн нэгэнд хэлбэл таныг ална гэж сүрдүүлж байлаа.

а) Энэ талаар хүнд хэлэхээс санаа зовно. Хэн ч танд итгэхгүй, хэн ч таныг хамгаалахгүй. Танд ажил хэрэгтэй тул нөхцөл байдлыг тэвчин цаашдаа түүнээс хол байхыг хичээнэ. → 31

б) Ул мөрийг арилгахгүйн тулд өөрийгөө цэвэрлэхгүй. Түүнийг гарсан үед цагдаа руу утасдаж болсон бүх явдлыг хэлнэ. → 33

в) Өөрөө ямар нэг байдлаар буруутгагдаж магадгүй гэж айж байгаа тул цагдаад хэлэхгүй. Энэ асуудлаас гарахын тулд хөрш, найз, эсвэл хэн нэгэн рүү утасдаж тусламж хүснэ. → 19

Нөхцөл байдал 17: Ажил олгогч болон зуучлагч маш их уурлаж танд хүч хэрэглэн сүрдүүлэв. Том биетэй хоёр эр хаалгыг түгжин таныг гарахад саад болж байна. Ямар нэгэн муу зүйл болох нээ.

а) Та олны эсрэг ганцаараа байна. Таны амьдрал, аюулгүй байдал илүү үнэтэй тул байгаа бүх мөнгөө өгөөд гаргахыг гуйна (бүх мөнгөө өгөх). → 19

б) Тэдэнд өгөх мөнгө танд байхгүй. Тэд таныг зодож бүх баримт бичгийг хураан авна (иргэний үнэмлэх, жолооны үнэмлэх, паспортоо өгнө). → 19

в) Энэ асуудлаас гарах өөр арга алга, гэвч яаж? (шидэт түлхүүрээ ашиглах) → 8

Нөхцөл байдал 14: Гадаадад хөдөлмөр эрхлэхэд зуучлах байгууллагад ирэхэд тэнд 3 төрлийн ажил байв: 1) зөөгч, 2) барилгын ажил 3) фермийн ажил. Олон хүн ажиллах хүсэлт гаргасан бөгөөд маргааш сүүлийн хугацаа гэж зуучлах байгууллагын ажилтан хэлжээ. Хүсэлт гаргах төлбөр 10 төгрөг байв.

а) Ажил эрхлэх боломжоо алдахгүйн тулд шууд өргөдлөө бичиж өгнө (10 төгрөг төлнө). → 20

б) Та маш болгоомжтой хандаж, тус байгууллагын зөвшөөрлийн бичиг, байгууллагаар зуучлуулан ажилд орсон хүмүүсийн нэрс, холбоо барих хаяг зэргийг үзнэ. Маргааш сүүлийн хугацаа тул хоцрохгүйн тулд өргөдлөө өгнө (10 төгрөг төлнө). → 20

в) Энэ байгууллага итгэж болохуйц биш тул өргөдлөө өгөхгүй. Та яарах дургүй хүн. Хөдөлмөрийн асуудал эрхэлсэн байгууллага руу утасдаж, тус байгууллага зөвшөөрөлтэй эсэхийг лавлана. Хэрэв хуулийн дагуу байвал маргааш ирж магадгүй юм (хөдөлмөрийн асуудал эрхэлсэн байгууллагын утасны дугаар). → 21

Нөхцөл байдал 16: Та явсаар гоймонгийн үйлдвэрт ажилд орлоо. Ажил хүнд биш боловч их уйтгартай. Цалин дэндүү бага боловч илүү цагаар ажиллах боломжтой, бас бүтэн сайнд амардаг.

а) Шинэ ажил хайнгаа ажлаа үргэлжлүүлэн хийнэ. → 9

б) Оройгоор болон бүтэн сайнд илүү цагаар ажиллаж, тооцоотой байж, мөнгөө хадгална. → 26

в) Та мөнгө цуглуулах ямар ч боломж байхгүй, мөн ажил үнэхээр уйтгартай тул илүү өндөр цалинтай өөр ажил хайхаар шийднэ. → 5

Нөхцөл байдал 18: Та нэгэн зочид буудалд 2 жилийн турш ажилласан бөгөөд таны дарга болон хамт олон танд их сайн ханддаг. Та мөнгөө хурааж байгаа (30 төгрөг). Гэтэл нэг өдөр хөдөлмөрийн байцаагч ирж шалгалт хийснээр таныг хуурамч бичиг баримтаар ажиллаж байсныг тогтоов.

а) Цагдаа нар ирж баривчлахаас өмнө гарч зугтаана. → 8

б) Хуулиас зугтааж амьдрах нь дэндүү хэцүү. Тиймээс цагдаад баригдаж, хуурамч бичиг баримт үйлдэгчдийг барихад нь тусална. → 33

в) Та маш том асуудалд оржээ. Асуудалд орсон шилжин суурьшигчдад тусалдаг ТББ руу залгана. (утасны дугаар). → 33

Нөхцөл байдал 19: Та маш хүнд нөхцөл байдлаас гарч одоо аюулгүй газар байгаа боловч энд 7 хонох л боломжтой. Та цаашид юу хийх ёстойгоо бодох хэрэгтэй.

а) Том хот таны хувьд дэндүү аюултай. Тиймээс гэр рүүгээ буцаж тэндээ илүү сайхан амьдрах бололцоог бүрдүүлэхийг хичээнэ [5 төгрөг төлнө]. → **Төгсөв.**
б) Дэлхий ертөнц аюултай ч та бууж өгөхгүй. Аюулгүй байранд хүргэж ирсэн нийгмийн ажилтны санал болгосон ажлын байрны сургалтын хөтөлбөрт хамрагдана [сургалтын тэтгэлэг]. → **23**
в) Цагдаагийн байгууллагад хандана. Ажил хайна. Энэ удаад та илүү туршлагатай болсон тул ажил хайхдаа хууль ёсны найдвартай эх сурвалжаас мэдээлэл авна. → **28**

Нөхцөл байдал 20: Хоёр долоо хоног өнгөрөхөд ажил зуучлагч байгууллагаас ямар ч сураггүй. Таныг утасдаж асуухад бүх ажлын байр эзэнтэй болсон гэж хэллээ. Та ажилд орохоор бүртгүүлсэн бусад хүмүүсээс лавлахад зуучлагч байгууллагаас ямар нэгэн хариу сонсоогүй гэж бүгд хэлжээ.

а) Та тус агентлагт мөнгөө алдсан гэдгээ ойлгоно. Үргэлжлүүлэн ажил хайна. → **8**
б) Тэр байгууллагын талаар сонссон муу зүйлийн талаар таны хөрш хэлнэ. Тэрээр хэд хэдэн хүнийг гадаадад ажилд зуучилж өгсөн хүнийг санал болгоно. Та тэр хүнтэй холбогдоно. → **35**
в) Та одоо болтол учрыг нь олоогүй тул тус агентлагыг хууль ёсны зөвшөөрөлтэй эсэхийг хөдөлмөрийн асуудал эрхэлсэн байгууллагаас лавлана [хөдөлмөрийн асуудал эрхэлсэн байгууллагын утасны дугаар]. → **21**

Нөхцөл байдал 21: Ажилд зуучлах байгууллага нь луйврын хэргээр шалгагдаж байгааг та хөдөлмөрийн асуудал эрхэлсэн товчооноос сонслоо. Ур чадварын шалгалт өгөх, эрүүл мэндийн үзлэгт орох, паспорт авах, виз болон ажлын зөвшөөрөл авах зэргээр гадаад оронд ажилд ороход маш олон шат дамжлагыг дамждаг байна. Та одоо болтол гадаад оронд очиж ажиллахыг хүсэж байна уу?

а) Ямар ажлууд байгаа, яг юу хийх, ямар бичиг баримт, ямар хэмжээний мөнгө хэрэгтэй болохыг олж мэднэ. → **29**
б) Дээрхээс гадна хэдэн төгрөгийн цалин авах, шинэ газар амьдрахад амьдралын өртөг ямар байх, сэтгэл хангалуун амьдрахад хүрэлцэхүйц мөнгө олж чадах эсэхийг олж мэднэ Хэдэн төгрөг хэмнэх боломжтойг харна. → **29**
в) а, б-д өгөгдсөн зүйлийг олж мэдэхээс гадна хөдөлмөр эрхлэх нөхцөл болон тухайн орны талаарх бусад мэдээллийг (цаг агаар, хоол, соёл, хэл заншил гэх мэт) олж авна. → **29**

Нөхцөл байдал 22: Та 4 сарын турш ажил хийсэн боловч цалин аваагүй байна. Даргаасаа асуухад таны гарын үсэгтэй зээлийн гэрээг үзүүлэв. Тус гэрээнд таны бодож байснаас ч их хэмжээний зээл байв.

а) Ажил олгогчоос зээл төлсөн баримтаа авч тооцоог өөрөө хийн ажил олгогчтой зээлийн талаар ярилцана. → **33**
б) Ажил олгогчоос зээл төлсөн баримтаа авч, энэ асуудлыг илүү сайн ойлгох хүн рүү ярьж тусламж хүснэ [утасны дугаар]. → **33**
в) Зээлийн дүн нь хэзээ ч төлж барахааргүй их хэмжээтэй байна. Хэдийгээр ажил олгогч таны бичиг баримтыг өгөхгүй байсан ч ажлаасаа гарч, өөр газар азаа туршина. → **8**

Нөхцөл байдал 23: Та мэргэжлийн сургалтын төвд сургалт сонгохоор ирсэн байна.

а) Өөрт хамгийн амархан сургалтыг сонгоно. → **24**
б) Өөрт байдаг, эсвэл өөрийн дуртай, амжилтад хүрэхэд тустай чадварт суралцах сургалтыг сонгоно. → **24**
в) Сургалтын төвийн мэргэжилтэнтэй уулзаж ямар чадвар эзэмшвэл илүү эрэлттэй болохыг асууж, хамгийн эрэлт хэрэгцээтэй байгаа болон өөрт таалагдсан сургалтыг сонгоно. → **24**

Нөхцөл байдал 24: Та мэргэжлийн сургалтаа нэг сарын дараа төгсөх гэж байна.

а) Сонин, сэтгүүл, зар сурталчилгаа болон байгууллагуудын ажлын байрны заруудыг авч өөрийн орохыг хүссэн ажлын байрны жагсаалтыг гаргана. → **28**
б) Гадаад улсад ажил хийхээр ажлын байр хайна. → **29**
в) Нутагтаа өөрийн гэсэн жижиг бизнес эрхлэх арга зам хайна. → **30**

Нөхцөл байдал 25: Зам тээврийн осолд орсон охиныг нь аварсанд гэр бүлийнхэн нь танд талархан 30 төгрөг өгч байна.

а) Үүнийг авах үндэслэлтэй тул талархлыг хүлээн авна. Өөрийн маш их хүсэж байсан сургалтад энэ мөнгийг зориулна (мэргэжлийн сургалтын тэтгэлэг авах). → **24**

б) Соёлтойгоор талархлыг буцаана. Охиныг нь аварсандаа тэднээс ямар нэгэн зүйл хүсээгүй болохоо тайлбарлан хэлнэ. → **34**

в) Талархлыг хүлээн авч мөнгийг яаралтай үед хэрэглэхээр хадгална (30 төгрөг авна). → **27**

Нөхцөл байдал 27: Таны ээж өвчтэй байна. Тэр эмнэлэгт хэвтэх шаардлагатай боловч танай гэр бүлд хангалттай мөнгө байхгүй. Танд маш бага хэмжээний хадгаламж үлдсэн.

а) Даргаасаа 5 өдрийн чөлөө хүсэхэд тэр ердөө 2-хон өдрийн чөлөө олгосон нь хангалтгүй байлаа. Тиймээс ажлаасаа гарч ээжийгээ асарна (5 төгрөг төлөх). → **ТӨГСӨВ.**

б) Даргаасаа 5 өдрийн чөлөө хүсэхэд тэр ердөө 2-хон өдрийн чөлөө олгов. Өөрийнхөө оронд найзыгаа 2 хоног ажиллахыг гуйж, гэртээ харьж ээжийгээ эмнэлэгт хэвтүүлчихээд хурдхан буцаж ирнэ (20 төгрөг). → **34**

в) Ээжийгээ эмнэлэгт хэвтүүлэхийг гэрийнхнээсээ гуйж, тэдэнд мөнгө явуулж ажилдаа үлдэнэ. Учир нь танд мөнгө илүү хэрэгтэй (10 төгрөг). → **34**

Нөхцөл байдал 29: Та гадаад улсад ажиллахад гарах зардал болон үр ашгийн талаар бодох болсон бөгөөд энэ нь үнэхээр зөв шийдвэр мөн эсэхийг тунгааж байна.

а) Та цалин өндөр ажил сонирхож байгаа. Гэхдээ энэ нь тийм чухал биш. Та гэр бүлтэйгээ ойр байж, нутагтаа ажил хайхыг илүүд үзнэ. → **28**

б) Та гэр бүлээсээ хол байх дургүй. Гэвч гадаад явж, сайн ажиллавал мөнгө хуримтлуулж болох учраас зээл авч болох юм. → **35**

в) Явах нь ашигтай, гэвч мөнгөө хуримтлуулахын тулд юу хийж болохыг олж мэдэхэд хугацаа хэрэгтэй. Гадаадад ажиллаж байсан хүмүүс болон хөдөлмөрийн асуудал эрхэлсэн байгууллагаас мэдээлэл, зөвлөгөө авна (хөдөлмөрийн асуудал эрхэлсэн байгууллага эсвэл ТББ-ын утасны дугаар). → **35**

Нөхцөл байдал 26: Та одоо хуримтлалтай болов (30 төгрөгийн орлого олов).

а) Гэртээ хэдэн төгрөг явуулаад цааш илүү мөнгө хадгалахын тулд үргэлжлүүлэн ажиллана (25 төгрөг төлнө). → **12**

б) Гэртээ хэдэн төгрөг явуулж, заримыг нь мөнгө хэрэг болсон найздаа зээлдүүлнэ (30 төгрөг төлнө). → **27**

в) Гэр рүүгээ утасдаж байхын тулд шинэ гар утас худалдаж авна (15 төгрөг төлнө). → **27**

Нөхцөл байдал 28: Таны сонирхсон хэд хэдэн ажлын байр байна. Та хэд хэдэн газар хүсэлт гаргасан. Та цөөн хэдэн ажлын байрны ярилцлагад орсон бөгөөд одоо танд дуудлага ирж байна.

а) Та ус хүргэж өгдөг компанид жолоочоор ажилд орно (жолооны үнэмлэх). **ТӨГСӨВ.**

б) Та нэхмэлийн үйлдвэрт ажилд орно (иргэний үнэмлэх, жолооны үнэмлэх эсвэл паспорт). → **ТӨГСӨВ.**

в) Маш олон ажил олгогч таныг сонирхсон боловч та бичиг баримтгүй тул ажилд авсангүй. Хэн нэгэн таныг ажилд авах хүртэл ажил хайсаар байхаас өөр сонголт танд байхгүй. → **11**

Нөхцөл байдал 30: Та ажлын байр бий болгох хөтөлбөрөөр дамжуулан Засгийн газрын жижиг тэтгэлэг авсан. Таны үеэлийн найз багахан хэмжээний хуримтлалтай бөгөөд тантай хамтран бизнес эрхлэх санал тавилаа.

а) Танд илүү мөнгө хэрэгтэй бөгөөд бизнесийг аль болох хурдан эхлүүлэхийг хүснэ. Түүнтэй хамтарч бизнесээ эхлүүлнэ. → **36**

б) Таны бизнесийн саналтай санаа нийлэх эсэхийг мэдэхээр түүнтэй ярилцана. Хэрэв тийм бол хамтын ажиллагааны талаар ярилцаж, хөрөнгө оруулалт, үүрэг хариуцлага, эрсдэл зэргээ хэрхэн хуваалцах талаар тохиролцоно. → **36**

в) Түүний бизнесийн санааг сонсоно. Хэрэв түүний санаа нухацтай, мөн таны санаатай төстэй байвал хамтран ажиллах талаар ярилцана. Бизнесийн төлөвлөгөө, хамтран ажиллах талаар нарийвчлан тохиролцоно. → **37**

Нөхцөл байдал 31: Ажил олгогчийн хүү таныг хүчирхийлсний улмаас маш хүнд БЗДХ авсан байна. Та юу хийх ёстойгоо мэдэхгүй байна.

а) Хүү нь таныг хүчиндсэн тухай гэр бүлийнхэнд нь мэдэгдэж эмчид очих хэрэгтэй байгаагаа хэлнэ. Тэд таныг явуулах эсвэл өөрсдөө эмнэлэгт хүргэж өгөх ёстой. → **32**

б) Та энэ нөхцөл байдлыг цаашид тэвчиж чадахгүй тул ажлаа хаян эмчид үзүүлээд өөр ажил хайна (эмчийн үзлэгт 7 төгрөг өгнө). → **19**

в) Хэн нэгнээс тусламж хүснэ. Хүүгийнх нь талаар гэр бүлд нь бүгдийг хэлж, тэдний хариу үйлдэл ямар байхаас үл хамааран ажлаасаа гарна (утасны дугаар). → **32**

Нөхцөл байдал 33: Танд хуучин ажил олгогчийнхоо эсрэг шүүхэд хандах хэрэгтэй гэж зөвлөж байна.

а) Ажил олгогчийнхоо зээлийн луйврын талаар шүүхэд гомдол гаргана. 4 сарын төлбөр нэхнэ. Энэ хооронд та цэцэрлэгчийн ажил хийнэ. → **ТӨГСӨВ**.

б) Та эмчилгээ хийлгэсэн, ажил олгогчийн хүүг бэлгийн хүчирхийлэлд буруутгаж цагдаад гомдол гаргасан. Та одоо зочид буудлын үйлчлэгч болохоор сургалтад сууж байгаа. → **34**

в) Танд хуурамч бичиг баримт зарсан бүлэглэлийг баривчлахад цагдаа нарт тусалсан. Энэ бүлэглэл нь хүний наймааны томоохон сүлжээний нэг хэсэг байсан. Харин та цагдаад тусалсан тул шоронд орохгүй, харин ажиллах зөвшөөрөл авна. → **ТӨГСӨВ**

Нөхцөл байдал 35: Та эцэст нь гадаадад ажиллахаар явах зардлаа хэрхэн санхүүжүүлэхээ шийдлээ.

а) Паспорт, виз захиалах, эмнэлгийн үзлэгт ороход хадгаламжаасаа мөнгө авна. Хөдөлмөрийн асуудал эрхэлсэн байгууллагын шалгалтыг өгнө. Замын зардлаа төлөхийн тулд засгийн газрын банкнаас хүү багатай, жижиг зээл авна (паспорт, виз, ажлын зөвшөөрөл 3-уулаа хэрэгтэй). → **39**

б) Ажилд зуучлагч байгууллагад үйлчилгээний хөлс болох мөнгийг төлөхийн тулд байшин, эсвэл газраа барьцаанд тавин банкнаас зээл авч, үлдсэн хэсгийг хамаатнаасаа зээлнэ (иргэний үнэмлэх эсвэл паспорт, газар болон байшин). → **39**

в) Таны хөршийн санал болгосон зуучлагч гадаадын компанитай таны замын зардал болон шаардлагатай бичиг баримт бүрдүүлэх зардлын ихэнх хэсгийг төлөх тухай тохирно. Энэхүү урьдчилан төлж буй төлбөрийн хагасыг та ирээдүйд авах цалингаасаа төлнө. → **39**

Нөхцөл байдал 32: Ажил олгогчийн гэр бүл хүүг нь уруу татсан хэмээн таныг буруутгав. Гэрийн эзэгтэй таныг ажлаас халж, сүүлийн сарын цалинг өгөхөөс татгалзав.

а) Та хангалттай их шаналсан тул тэдэнтэй маргалгүйгээр бүгдийг орхин гэртээ буцаж ирнэ. → **ТӨГСӨВ**

б) Өөрийн итгэдэг нэгэн рүү утасдаж эмнэлэгт хүргүүлэхээр тусламж хүснэ (утасны дугаар). → **19**

в) Итгэлтэй хүндээ, эсвэл байгууллагад хандаж асуудлыг шийдвэрлэх болон энэ гэр бүлийн эсрэг хуулийн дагуу хэрхэн тэмцэх ёстойг олж мэднэ (утасны дугаар). → **33**

Нөхцөл байдал 34: Та энэ зочид буудалд 2 жил ажиллаж байна. Та ажилдаа дуртай. Та их сайн ажилладаг учраас дарга тань таныг үнэлдэг. Нэг өдөр таны амьдралд маш сайхан 3 зүйл тохиолдох нь. Та аль нэгийг нь сонгох хэрэгтэй.

а) Таны найз охин/залуу тантай гэрлэхийг хүссэн тул та маш их аз жаргалтай байна. Гэвч та түүнтэй гэрлэх шийдвэр гаргавал ажлаа орхих ёстой болно. → **ТӨГСӨВ**

б) Таны дарга таныг албан тушаал дэвшүүлэхийг хүсэж байгаагаа хэлнэ. Гэвч энэ ажилд очвол найз охин/залуутайгаа байнга уулзах боломжгүй болно. → **ТӨГСӨВ**

в) Өөр хотын шинэ зочид буудал танд илүү өндөр цалинтай ажил санал болгоно. Хэрэв та ажилд орвол найз охин/залуутайгаа гэрлэж чадахгүй болно. Учир нь тэр тантай хамт байх боломжгүй. → **ТӨГСӨВ**

Нөхцөл байдал 36: Загварын хувцас зардаг таны бизнес тийм ч сайн биш байна. Таны дэлгүүр алдартай хэдий ч алдагдалтай ажиллаж байна. Та бараа худалдан авч, таны хамтрагч дэлгүүрт борлуулдаг. Таны хамтрагч санхүүгийн асуудлыг зохицуулдаг. Та дэлгүүрийн санхүүгийн асуудалд тэр болгон хяналт тавьж чаддаггүй.

а) Хамтрагчаасаа нягтлан бодох бүртгэл хэрхэн хөтөлж, мөнгөн гүйлгээг хэрхэн хийж байгааг харуулахыг хүснэ. Хэрэв тэр үүнийг сайн мэдэхгүй бол та өөрөө энэ ажлыг хариуцаж хийх, эсвэл чадах хүнийг ажилд авна → **38**

б) Бизнесийн эхэн үед алдагдалтай ажиллах нь хэвийн үзэгдэл. Та хамтрагчдаа итгэх ёстой, үгүй бол таны бизнес амжилтад хүрэхгүй. → **37**

в) Таны хамтрагч таныг хуурч байж магадгүй. Түүнийг хардаж байгаагаа түүнд мэдэгдэлгүй сайтар ажиглана. → **37**

Нөхцөл байдал 37: Нэг өдөр таны бизнесийн хамтрагч таныг маш их өрөнд оруулаад орхин явсан байна. Харамсалтай нь бүх гүйлгээг хууль ёсны дагуу таны нэр дээр хийсэн тул та бүх өрийг төлөх ёстой болов.

а) Цагдаад хамтрагчийнхаа талаар мэдээлэл өгч өмгөөлөгч хөлсөлж авна (30 төгрөг хуульчийн төлбөр). → **ТӨГСӨВ**

б) Өрнөөс гарахын тулд байшин, эсвэл газраа зарна (байшин, эсвэл газар). → **ТӨГСӨВ**

в) Танд ямар ч хөрөнгө үлдээгүй тул өөр ажил хайна, ажил хийж өрөө төлнө. → **ТӨГСӨВ.**

Нөхцөл байдал 38: Таны загварын дэлгүүр маш сайн ажиллаж, борлуулалт тогтмол өссөөр байна. Та ч сэтгэл хангалуун бараагаа татаж, хамтрагч тань мөн сэтгэл хангалуун борлуулалт хийж байна. Та болон таны хамтрагч санхүүгийн ажилд сонирхолгүй тул энэ ажилдаа хүн авч ажиллуулсан. Та хамтрагчтайгаа бизнесээ улам сайжруулах талаар стратеги, төлөвлөгөө боловсрууллаа.

а) Өөр нутагт салбар дэлгүүрээ нээхээр банкнаас жижиг зээл хүснэ. Хэрэв зээл авч чадвал хүн нэмж ажилд авах хэрэгтэй болно. → **ТӨГСӨВ**

б) Өөр нутагт салбараа нээвэл үйлчлүүлэгч хангалттай байх эсэхэд зах зээлийн судалгаа хийнэ. → **ТӨГСӨВ**

в) Бараа худалдаж авахад зориулж тээврийн шинэ хэрэгсэл худалдаж авна. Магадгүй гар утасны дэлгүүр ч нээж болно. → **ТӨГСӨВ**

Нөхцөл 39: Ажил хийхээр өөр улсад ирснээс хойш 6 сар болж байна.

а) Хэрэв Нөхцөл байдал 35-ын а-г сонгосон бол хоёр сарын дотор банкнаас авсан зээлээ төлж дуусгана. Гурав дахь сараас эхлэн сар бүр мөнгөө гэр бүлдээ явуулж, зарим хэсгийг дансандаа хийнэ. Та одоо нутагтаа хүнс барааны орчин үеийн загвартай жижиг дэлгүүр байгуулахаар төлөвлөж байна. → **ТӨГСӨВ**

б) Хэрэв Нөхцөл байдал 35-ын б-г сонгосон бол сарын хүү төлөх, хамаатнуудаасаа авсан зээлээ эргүүлж өгөх, хэсэг мөнгийг гэр бүлдээ зориулж гэртээ мөнгө явуулна. Тиймээс таны бодож байснаас ч бага мөнгө үлдсэн байна. → **ТӨГСӨВ**

в) Хэрэв Нөхцөл байдал 35-ын в-г сонгосон бол та гэртээ харихыг маш их хүссэн ч таны паспортыг хураан авсан тул буцах боломжгүй. Та үйлчлэгчийн ажил хийхээр ирсэн ч үйлчлүүлэгчидтэй бэлгийн харилцаанд орохыг шаардаж байсан. Та хоёр ч удаа оргохыг оролдсон боловч тэд таныг барьж амь насанд тань заналхийлсэн. Та өрөө төлж дуустал наад зах нь 2 жил ажиллах ёстой. → **ТӨГСӨВ**

Сургалтын хэрэглэгдэхүүн 10.1.4 Ж: Багаар ажиллах зааварчилгаа: Хэрхэн аюулгүй шилжин суурьших вэ?

Орон нутгийн иргэддээ зориулж “Хэрхэн аюулгүй шилжин суурьших” талаар хэнд ч ойлгоход хялбар, энгийн хэлбэрээр тараах хуудас, зурагт хуудас, радио хөтөлбөр хийх даалгавар танай сум, дүүргийн зөвлөлөөс та нарт өгчээ. Танай баг дараах 5 шатны аль нэг дээр ажиллах болно.

Шилжин суурьших үе шат	Энэ шатанд юун тухай тунгаан бодох хэрэгтэй вэ?
1-р шат Шилжин суурьшихаас өмнө	Мэдээлэл цуглуулах, ажилд орох хүсэлтээ гаргах, ажилд зуучлах байгууллагатай харилцах, шаардлагатай бичиг баримт бүрдүүлэх, явахаасаа өмнө холбогдох сургалтад хамрагдах
2-р шат Аялалд гарах	Аяллын хэлбэр, аяллын зардал болон аюулгүй байдал, дамжин өнгөрөх зуур учирч болох дарамт сүрдүүлэг, хууль бусаар хил нэвтрэх, хууль бусаар тээвэрлэх, хүн худалдаалах гэмт хэрэг
3-р шат Гадаадад шилжин суурьших	Хөдөлмөр зуучлах байгууллага хууль ёсны эсэх, паспорт, виз, ажиллах зөвшөөрөл гэх мэт шаардлагатай бичиг баримт бүрдүүлэх, хөдөлмөрийн гэрээний зөрчил, паспорт зэрэг чухал бичиг баримтуудыг ажил олгогч, эсвэл зуучлагч хураан авах, өөр соёл, амьдрах ажиллах өөр орчинд дасах, тухайн газар нутагтаа буюу өөр газар/улс руу хууль бусаар хил нэвтрэх, хүн худалдаалах гэмт хэрэгт өртөх
4-р шат Зорьсон газартаа	Зорьсон газраа очих, ажлын байрандаа хэрхэн очих, ажил хайх, ажилгүй болох, ажлаа солих, ажилгүйдэл, ялгаварлан гадуурхалт, амьдарч ажиллах орчин, хадгаламж
5-р шат Гэртээ эргэн ирэх	Буцах аялал, хадгаламж болон хөрөнгө оруулалт, гэр бүл, орон нутагтаа эргэн дасах

Багаар ажиллах зааварчилгаа (шилжин суурьших үе шатуудаас өөрт оногдсонд нь тохируулж дараах байдлаар ажиллана):

1. Санаа цуглуулах аргыг хэрэглэж шилжин суурьших шийдвэр гаргасан танай орон нутгийн хүмүүс юу мэдэх хэрэгтэй болон аюулгүй шилжин суурьшихын тулд юу бэлдэх хэрэгтэйг багаараа ярилцана. Өөрийн болон бусдын бодит туршлагаас, эсвэл тоглоомын үеэр олж авсан мэдлэгээ ашиглаж болно.
2. Даалгавартайгаа холбоотой хамгийн чухал 5-7 асуудлыг хэлэлцэж, санал нэгдэнэ.
3. Шилжин суурьшигчдын мэдэх ёстой чухал асуудлуудыг жагсаан бичиж, асуудал бүр дээр өөрсдийн зөвлөгөөг санахад хялбар байдлаар буулгана. Уг зөвлөгөөнд шилжин суурьшиж байгаа хүний хийж болох/болохгүй зүйлсийг энгийн өгүүлбэрээр илэрхийлэх хэрэгтэй.
4. Эдгээр 5-7 асуудлаа самбарын цаасан дээр буулгаж бичнэ.

Энэхүү багийн ажлыг 30 минут хийнэ.

Нэмэлт мэдээлэл: Аюулгүй шилжин суурьших

Та аюулгүй шилжин суурьшихын тулд юу хийх хэрэгтэй вэ? ⁹

Аюулгүй шилжин суурьших болон хүн худалдаалах гэмт хэргээс сэргийлэх зөвлөгөө

Өөр улс оронд очиж ажиллах шийдвэр гаргахаас өмнө та:

Хууль ёсоор болон хууль бусаар шилжин суурьшихын ялгааг ойлгох хэрэгтэй

- Хоёр төрлийн шилжин суурьшигч байдаг: Албан ёсны буюу хууль ёсны шилжин суурьшигч гэдэг нь хил нэвтрэх, ажиллах, оршин суух зөвшөөрөлтэй, хөдөлмөрийн болон холбогдох бусад хуулиар хамгаалагдсан этгээдийг хэлнэ. Албан ёсны бус буюу хууль бус шилжин суурьшигч гэдэг нь хил нэвтрэх, ажиллах, оршин суух зөвшөөрөлгүй этгээдийг хэлнэ. Тэд ихэвчлэн олон янзын хүчирхийллийн золиос болдог.

Хийх гэж буй ажил, компанийнхаа талаар аль болох их мэдээлэл цуглуулах хэрэгтэй

- Танд санал болгосон ажил хаана байрладаг, хууль ёсны эсэх зэрэг ажлынхаа нөхцөл байдлын талаар олж мэдэх.
- Мэдээллийг найдвартай эх сурвалжаас авах. Хүн худалдаалах гэмт хэрэгтнүүд нь ихэвчлэн таны таньдаг хүн байдаг. Тэд таны хөрш, найз, бүр хамаатан ч байх тохиолдол байдаг. Танай орон нутгийн “Итгэлтэй эх сурвалж” ч худал байж болно. Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын яам, Гадаад харилцааны яам, эсвэл шилжин суурьшигчдад тусалдаг төрийн бус байгууллагууд илүү найдвартай эх сурвалж байдаг.
- Холбогдох төрийн байгууллагад хандан таныг ажилд зуучилж байгаа байгууллага хуулийн дагуу байгуулагдсан, зөвшөөрөлтэй эсэхийг шалгуулж болно.
- Та явахаасаа өмнө ажиллахаар төлөвлөж буй компани хууль ёсны байгууллага эсэхийг хөдөлмөрийн асуудал эрхэлсэн газар, эсвэл тухайн орны Элчин сайдын яамнаас тодруулж болно.
- Зуучилж буй байгууллага таны үйлчилгээний болон тээврийн зардлыг төлөх гэж байгаа бол дараах асуудлыг заавал тодруулах шаардлагатай: 1. Төлбөр чухам юунд зориулагдсан, 2. Нийт хэдэн төгрөгийн төлбөр буцааж өгөх ёстой, 3. Үндсэн төлбөр болон хүүг төлж барагдуулахын тулд хэдий хэр хугацаа шаардагдах.
- Эрхлэх гэж буй ажлын байранд тавигдах шаардлага, түүнийг та хангаж байгаа эсэхээ судалж мэдэх хэрэгтэй. Хэрэв та шаардлага хангахааргүй байвал тус байгууллагад хандан энэ чиглэлээр сургалтад хамрагдах эсэхийг, тэр нь ямар төлбөртэй болохыг тодруулах.
- Хөдөлмөрийн гэрээний хугацаа болон гэрээг сунгах нөхцөлийг зуучлагч байгууллагаас тодруулах.
- Таны амьдардаг газраас тухайн зуучлагч байгууллагаар үйлчлүүлсэн хүмүүсийн холбоо барих утас, хаягийг авч, тэднээс болон тэдний гэр бүлээс мэдээлэл авах.

⁹ Энэхүү мэдээллийг дараах хоёр эх сурвалжаас авав: *An Information Guide on Preventing Discrimination and Abuse of Women Migrant Workers* by GENPROM (ILO: Geneva, 2003), Booklet 6: *Trafficking of Women and Girls, and The Migrating Women's Handbook* by GAATW (GAATW: Bangkok, 1999).

Анхаарал сэрэмжтэй байх

- Хэдий хэмжээний цалин хөлс авахаа тодорхой мэдэх. Таны авсан зээлийг төлөхөд хангалттай хэмжээний цалин авч чадах эсэхийг тооцож үзсэний дараа шийдвэр гаргах хэрэгтэй.
- Шилжин суурьших гэж буй газрынхаа амьдралын өртгийг судлан мэдэж, өөр газар ажиллахаас илүү давуу тал байгаа эсэхийг тооцоолох.
- Хадгаламжтай болохын тулд хэдий хэр хугацаа шаардагдах, энэ нь таны хувьд өгөөжтэй байх эсэхийг тооцоолох.
- Зуучлагч, эсвэл ажил олгогч таны зардлыг урьдчилаад гаргах гэж байгаа тохиолдолд анхааралтай байх хэрэгтэй. Энэ саналыг зөвшөөрөхөөс өмнө нийт хэдэн төгрөгийн зардал гарсан, хэдэн төгрөг буцааж төлөх ёстой талаар хангалттай сайн мэдсэний үндсэн дээр зээлийн гэрээнд гарын үсэг зурах хэрэгтэй.
- Төрөөс арай бага хүүтэй зээл авах боломж байгаа эсэхийг тодруулах.
- Хөдөлмөрийн гэрээг өөрийн хэл дээр үзэхийг шаардах. Хэрэв зуучлагч буюу ажил олгогч хөдөлмөрийн гэрээг танд үзүүлэхээс, эсвэл хөдөлмөрийн гэрээний заалтуудыг тантай зөвшилцөхөөс татгалзвал тун сэжигтэй.
- Ямар нэгэн гэрээ юм уу бичиг баримт дээр гарын үсэг зурахаас өмнө анхааралтай уншиж, гэрээний нөхцөл болон заалт бүрийг бүрэн дүүрэн ойлгосон байх шаардлагатай. Хэрэв төрөлх хэл дээр тань биш байгаад та сайн ойлгохгүй байвал тодруулах, орчуулгыг шаардах хэрэгтэй. Ажил олгогч болон зуучлагчийн орчуулгад найдах хэрэггүй. Хэрэв та хөдөлмөрийн гэрээг бүрэн дүүрэн ойлгоогүй, эсвэл санал нийлээгүй бол гарын үсэг зурахаас татгалзах хэрэгтэй.
- Хөдөлмөрийн гэрээ нь ажил олгогч болон та гарын үсэг зурсан тохиолдолд хүчин төгөлдөр болохыг анхаарах. Гарын үсэг зурсан хөдөлмөрийн гэрээний нэг хувийг өөртөө авч, хэрэв боломжтой бол Хөдөлмөрийн яам зэрэг холбогдох байгууллагад бүртгүүлэх хэрэгтэй.

Хэрэв та гадаадын иргэнтэй гэрлэх тухай бодож байгаа бол

- Гэрлэхээсээ өмнө гэрлэх гэж буй хүний хүсэл, зорилгыг мэдэхээс гадна Гэр бүлийн тухай хууль болон тухайн улс орны гэрийн эзэгтэй нарын эрхийн талаар судалсан байх шаардлагатай.
- Олон эмэгтэйчүүд гадаад иргэнтэй гэрлэхээр яваад хүн худалдаалах гэмт хэрэгт өртөн хохирсон байдаг. Гэрлэлт нь хуурамч, хууль бус байх тохиолдол бий. Хэдийгээр хуулийн дагуу байсан ч гэрлэлтийн зорилго нь таны бодож, хүлээж байснаас өөр байж болно. Зарим эмэгтэйчүүдийг эр нөхөр, түүний гэр бүл нь дарамтад оруулдаг. Зарим эмэгтэйчүүдээр боолын хөдөлмөр эрхлүүлж, заримыг нь хүчээр биеийг нь үнэлүүлэх тохиолдол гардаг.
- Хэдийгээр хууль ёсны дагуу гадаад иргэнтэй гэрлэсэн ч энэ нь шууд тухайн улсад удаан хугацаагаар оршин суух зөвшөөрөл авна гэсэн үг биш.

Та гадаад оронд ажиллахаар шийдсэн бол дараах зүйлд төлөх мөнгө хэрэгтэй:

- Гадаад паспорт болон виз
- Онгоц, галт тэрэг, автобусны билет болон тээврийн бусад зардал
- Гадаадад аялахад шаардлагатай эрүүл мэндийн үзлэг
- Ажилд зуучлах байгууллагаар үйлчлүүлсний хөлс (Төлбөр төлсөн баримтаа заавал авч байх хэрэгтэй. Хэрэв төлбөрийн баримт дээр огноо байхгүй бол бичүүлэх хэрэгтэй.)

Та явахад бэлдэж байна!

Бүх баримт бичгийг бэлэн болгох

- Аялалтай холбоотой чухал бүх баримт бичгийг наад зах нь хоёр хувь хуулбарлан авах хэрэгтэй. Үүнд: Паспорт болон иргэний үнэмлэх, зураг, ажил олгогч байгууллагын хаяг зэрэг
- Эх хувь болон нэг хуулбарыг өөртөө авч найдвартай газар хадгална. Нөгөө хувийг гэр бүлдээ, эсвэл итгэж болох найздаа үлдээгээрэй.

Шаардлагатай үед холбоо барих хаяг, утасны дугааруудыг авах

- Асуудал тулгарах үед танд тусалж болох өөрийн болон шилжин суурьших гэж буй орны Элчин сайдын яам, консулын газар, эмэгтэйчүүд болон шилжин суурьшигчдын асуудал хариуцсан байгууллагын хаяг, утасны дугааруудыг өөртөө байнга авч явна.
- Танай нутгаас шилжин суурьшихаар хамт явж байгаа хүний холбоо барих утас, хаягийг авах.
- Таны шилжин суурьших гэж буй газар амьдардаг найз нөхөд, танилуудын талаар мэдээлэл олж авахыг хичээгээрэй. Танд тусламж, зөвлөгөө хэрэгтэй учир тэдэнтэй байнга холбоотой байх хэрэгтэй. Хэрэв боломжтой бол нислэгийн дугаар, цаг, нисэх онгоцны буудал зэрэг өөрийн аяллын талаар тэдэнд мэдээлэл өгөх хэрэгтэй.

Шилжин суурьших гэж буй газрынхаа талаар судлах

- Шилжин суурьших гэж буй газрынхаа ажиллаж амьдрах орчин, соёлын онцлог зэрэг тодорхой мэдээллийг хүмүүсээс, эсвэл сонин сэтгүүл, ном гэх мэт эх сурвалжаас олж авах.
- Зорьсон газрынхаа хэлээр ойр зуурын өгүүлбэр, үгнүүдийг хэлж сурах. Эдгээрийг цаас, эсвэл тэмдэглэлийн жижиг дэвтэрт жагсаан бичиж, биедээ байнга авч явах хэрэгтэй. Жишээ нь: “Элчин сайдын яам руу яаж очих вэ?”, “Хаанаас утсаар ярьж болох вэ?”, “Надад тусламж хэрэгтэй байна”, “Би цагдаагийн газар очих хэрэгтэй байна” гэх мэт.

Банкны гүйлгээний талаар мэдээлэл авах

- Банканд харилцах данс нээлгэж, гэртээ мөнгө явуулахад шаардагдах зүйлсийн талаар судлах. Хэрэв танай гэр бүлд мөнгө хүлээн авах харилцах данс байхгүй бол гэр бүлийнхээ хамгийн найдвартай хүний нэр дээр данс нээлгэх хэрэгтэй.
- Шилжин суурьшиж буй газартаа, мөн нутагтаа өөрийн нэр дээр хадгаламжийн данс нээлгэх хэрэгтэй.
- Та гэр бүлдээ болон өөрийн хадгаламжийн данс руугаа мөнгөө аюулгүй гуйвуулж, хадгалахын тулд шаардагдах бүх мэдээллийг өөртөө болон гэрийнхэндээ өгөх хэрэгтэй.

Хаашаа явахаа мэдэх, явахад бэлэн болох:

- Аюулгүй байдлын үүднээс паспорт, иргэний үнэмлэх, билет болон бусад чухал бичиг баримтуудаа байнга өөртөө авч явна. Паспорт болон бичиг баримтаа зөвхөн цагаачлалын албаны ажилтанд л үзүүлнэ. Хэрэв та паспорт, бичиг баримтаа хулгайд алдсан бол цагдаад яаралтай мэдэгдэж, өөрт байгаа хувийг тэдэнд үзүүлнэ.
- Зорчих тасалбараа өөртөө байлгаж нэг талдаа, эсвэл хоёр талдаа бичигдсэн эсэхийг нягтална. Хэрэв хоёр талын билет бол дуусах хугацааг шалгах хэрэгтэй.
- Өөрийн нислэгийн чиглэл болон хугацааг шалгах хэрэгтэй. Дамжин суух нислэгийн хуваарьтаа анхаарлаа хандуулна.

- Та явахаасаа өмнө онгоцны буудал дээр мөнгөө солиулж болох тул америк доллар, евро болон шилжин суурьших гэж буй газрынхаа мөнгөн дэвсгэрттэй байх хэрэгтэй.
- Явах болон очих онгоцны буудлынхаа бүдүүвч зургийг бэлдэх нь бусдаасаа төөрч, хоцрох үед хэрэг болно.
- Шилжин суурьших гэж буй газар, улс, хотын нэрийг мэддэг байх хэрэгтэй (Англиар ойролцоо дуудагддаг үгтэй адилтгах замаар цээжлэх). Очих газрынхаа газрын зургийг олж авах хэрэгтэй.
- Өөрийн ажил олгогчийн нэр, утас, хаяг зэргийг цээжээр мэддэг байх хэрэгтэй
- Шилжин суурьших газар очоод эхний өдөр байрлах газрыг урьдчилан мэдэж аваад, хаяг, утасны дугаарыг гэр бүл, найз нөхдөдөө үлдээгээрэй.
- Очиход таныг хэн тосох, та хоёр яг хаана уулзахыг нарийн тохирох хэрэгтэй. Хэрэв боломжтой бол тухайн хүний хаяг, утасны дугаарыг аваарай.

Та хэсэг хугацаанд ажиллаж, амьдрах шинэ хот, шинэ улсад ирлээ.

Ирсэн даруй

- Таныг тосох хүн ирээгүй, эсвэл тэр хүнтэй зөрсөн тохиолдолд та сандрах хэрэггүй. Эхлээд онгоцны буудлын мэдээллийн лавлахад хандана. Энэ нь тус болохгүй бол шаардлагатай үед холбоо барих утасны жагсаалтаас холбогдох байгууллага, хувь хүнтэй холбоо барина.
- Элчин сайдын яаманд өөрийгөө тухайн газар хүрэлцэн ирсэн болохыг мэдэгдэж, тэдэнд очих газрынхаа хаяг, утасны дугаарыг өгнө.
- Гэр бүл, найз нөхөдтэйгөө захиа болон утсаар холбоо барьж, хүрэлцэн ирсэн гэдгээ мэдэгдэж, утасны дугаар, хаягаа өгнө.
- Шинэ хотод байгаа найз нөхөд, танилуудтайгаа холбоо барина.
- Зуучлагч байгууллага, эмэгтэйчүүд, цагаачдад тусалдаг байгууллагуудтай холбоо барьж, таны нутаг нэгтэй хүн тухайн улсад байдаг бол тэдэнтэй уулзаж, илүү мэдээлэл олж авах хэрэгтэй.

Ажил олгогч ба хөдөлмөрийн гэрээ

- Хөдөлмөрийн нөхцөлийг гэрээнд тодорхой тусгасан эсэхийг нягтал. Үүнд: цалин, ажлын цаг, илүү цаг, илүү цагаар ажилласны нэмэгдэл хөлс, татварын хэмжээ, баярын цалинтай амралт, өвчтэй байж болох өдрийн тоо, ээлжийн амралт, эрүүл мэндийн /гэнэтийн ослын/ амь насны даатгал болон бусад хөнгөлөлт, байр орон сууц гэх мэт.
- Ажил олгогчид паспорт, бичиг баримт, хөдөлмөрийн гэрээ, ажиллах зөвшөөрөл зэрэг чухал бичиг баримтаа хадгалуулахгүй байх хэрэгтэй. Ажил олгогч үүнийг шаардсан нөхцөлд энэ асуудалд болгоомжтой хандан холбогдох бусад байгууллага, хувь хүмүүсээс зөвлөгөө авах хэрэгтэй.
- Ажил олгогч хэдийгээр найдвартай, таны урд нь гарын үсэг зурж байсан гэрээтэй ижил гэх зэргээр үнэмшилтэй үг хэлсэн ч өөрийн гүйцэд ойлгоогүй бичиг баримтад гарын үсэг зурж болохгүй. Хэн нэгэн итгэлтэй хүнээр орчуулуулж ойлгох хэрэгтэй. Та хөдөлмөрийн гэрээнд гарын үсэг зурсан бол өөр гэрээнд, тэр тусмаа өөр хэл дээр үйлдэгдсэн гэрээнд дахин гарын үсэг зурах шаардлагагүй.
- Өөрийн гарын үсэг зурсан гэрээний хувийг авах хэрэгтэй.
- Хэрэв ажил олгогч буюу зуучлагч таныг өртэй болсон гэвэл тодорхой тооцоог нь шаардах хэрэгтэй. Хэрэв анх тохирсноос илүү хэмжээний мөнгө шаардаж байвал Элчин сайдын яам болон бусад байгууллагатай холбоо барьж тусламж хүсэх хэрэгтэй.
- Өөрөө хүлээж аваагүй ямар ч төлбөрийн баримт дээр гарын үсэг зурж болохгүй.

Цалин ба хадгаламж

- Та сар бүр цалин авах ёстой бөгөөд цалингаа бэлэн мөнгөөр авах нь дээр. Хэрэв ажил олгогч гэрээний хугацаа дуустал цалинг тань хадгалах хүсэлт гаргавал зөвшөөрч болохгүй.
- Цалингаа бүгдийг нь гэр бүлдээ явуулахгүй байхыг хичээгээрэй. Зарим хэсгийг өөрийн хадгаламжийн дансанд хийж, мөн явуулсан мөнгөний зарим хэсгийг хэрэглэн, үлдэх хэсгийг буцаж очоод хэрэглэх тул дансанд хадгалах хэрэгтэйг гэр бүлийн гишүүддээ сануулах нь зүйтэй.
- Гэртээ мөнгө гуйвуулах асуудлыг ажил олгогчоороо дамжуулахгүйгээр өөрөө хийх хэрэгтэй. Хэрэв ажил олгогч гуйвуулга хийсэн тохиолдолд шилжүүлгийн баримтыг асуух хэрэгтэй.
- Гэртээ мөнгө явуулахдаа найдвартай сувгийг сонгоорой. Нутагт тань банкны салбар байхгүйн улмаас албан бус суваг ашиглах тохиолдолд явуулсан мөнгөний тоо хэмжээ, валютын ханш зэргийг тухай бүр шалгаж байх хэрэгтэй.
- Аюулаас сэргийлэх үүднээс их хэмжээний мөнгө биедээ авч явахаас зайлсхий.
- Хадгаламжаа найдвартай байлгах талаар итгэлтэй найзууд болон холбогдох байгууллагаас зөвлөгөө аваарай. Гадаадын иргэнд хадгаламжийн данс нээлгэх асуудал заримдаа бэрхшээлтэй байдаг.
- Байгаа газрынхаа хувийн болон хамтын хадгаламжийн нөхцөлүүдийн талаар судлах хэрэгтэй.
- Мөнгө хадгалж эхэлмэгц хадгаламжаа хэрхэн ашиглах талаар санхүүгийн төлөвлөгөө гаргах хэрэгтэй. Залилуулахгүйн тулд найдвартай байгууллагаас санхүүгийн төлөвлөгөө гаргах талаар зөвлөгөө авч болно.
- Хууль ёсны гэсэн бүрэн итгэлэй биш л бол хадгалсан мөнгөө хэнд ч өгч болохгүй.

Эрхээ мэддэг байх

- Тухайн оронд амьдарч буй хүмүүс, холбогдох байгууллага, элчин сайдын яамнаас шилжин суурьшигчийн хувьд ямар эрхтэй талаар мэдээлэл авах хэрэгтэй. Ажил олгогчоо солих, өөр ажилд орох, оршин суух хугацаагаа сунгах, мөн ажлын байранд дарамт учирвал өөрийгөө хамгаалахын тулд юу хийх ёстой зэрэг асуудлыг судлах хэрэгтэй.
- Гэрээнд тусгагдсанаас өөр ажил хийх ёсгүй.
- Хэрэв та гэрийн үйлчилгээний ажил хийж байгаа бол хэл амаар доромжлох, бие махбод, сэтгэл санааны дарамт учруулах, гэр бүлийн аль нэг гишүүн болон өөр хэн нэг хүнтэй бэлгийн харилцаанд орох шахалт үзүүлэх зэрэг үйлдэл нь хууль бус гэдгийг мэддэг байх хэрэгтэй.
- Дэлхийн аль ч улс оронд нөхөр нь эхнэрээ зодох, бие махбод, сэтгэл санааны дарамт учруулах, эхнэрээ өөрийн өмч мэт үзэх зэрэг нь хориотой байдаг. Мөн эхнэрээ өөртэйгээ болон бусадтай бэлгийн харилцаанд хүчээр оруулах эрх байхгүй.

Дараах асуудал тулгарах тохиолдолд:

- Ажил олгогч, эсвэл зуучлагч таныг ямар нэгэн цаасан дээр гарын үсэг зурахыг шаардах.
- Ажил олгогч, эсвэл таны нөхөр хэл амаар доромжлох, хүчирхийлэх.
- Тохирсон цалин хөлс олгохгүй байх.
- Ажил олгогч буюу зуучлагч байгууллага таны паспорт болон бусад чухал бичиг баримтыг албадан хураах.

Авах арга хэмжээ:

- Элчин сайдын яам, цагдаа, эсвэл цагаачдад тусалдаг холбогдох байгууллагатай холбоо барих. Хүлээснээр асуудал шийдэгдэхгүй.
- Дарамт, хүчирхийлэлд орох үед аль болох түргэн тухайн нөхцөл байдлаас холдох, найз, хамгийн ойр байрлах цагдаагийн газар, эсвэл элчин сайдын яамандаа хандах.
- Хүчиндүүлсэн тохиолдолд хамгийн сайн итгэж болох найз, эсвэл танилаас тусламж хүсэн эмнэлэгт очин үзлэг хийлгэж, эмнэлгийн тодорхойлолтын хувийг хадгалах.
- Хэрэв танд түр хоргодох байр шаардлагатай болсон бол эмэгтэйчүүдийн байгууллага, орон нутгийн хүмүүнлэгийн тусламжийн байгууллагад (сүм хийд, цагаачдын асуудал хариуцсан байгууллага) хандах хэрэгтэй.
- Хэрэв дарамт, хүчирхийлэлд өртсөнийг тань батлах баттай нотолгоо байгаа бол хүчирхийлэгчийн эсрэг хуулийн дагуу хэрхэн арга хэмжээ авах талаар зөвлөгөө авах хэрэгтэй.
- Хэрэв энэ асуудалд тухайн очсон улсдаа хэрэг үүсгэж чадахгүй бол баримт болохуйц зүйлсийг цуглуулахыг хичээ. Үүнтэй адил асуудалд орсон хүнтэй хамтран нутагтаа очоод гомдол гаргаж хэрэг үүсгэж болох юм.

Ажилд зуучлах, авах харилцаанд шударга байдлыг хангах ерөнхий зарчим¹⁰

ОУХБ олон улсын хөдөлмөрийн хэм хэмжээ, олон улсын сайн туршлагад үндэслэн ажилд зуучлах, авах харилцаанд шударга байдлыг хангахад баримтлах сайн дурын ерөнхий зарчмуудыг гаргасан байна. Эдгээр зарчим нь ажил олгогч өөрөө шууд буюу зуучлагчаар дамжуулж буй эсэхээс үл хамааран бүх ажилтан, түүний дотор цагаач ажилтныг ажилд авах үйл ажиллагаанд хамаарна. Мөн эдгээр нь ажиллах хүчийг эдийн засгийн бүх салбарт гадаад, дотоод зуучлалаар, түүнчлэн түр ажиллах хүчээр хангах агентлагаар дамжуулан авахад нэгэн адил хамаарч үйлчилнэ.

1. Ажилд зуучлах, авах харилцаанд олон улсад хүлээн зөвшөөрөгдсөн хүний эрх, түүний дотор олон улсын хөдөлмөрийн хэм хэмжээнд тусгагдсан эрхүүд, ялангуяа эвлэлдэн нэгдэх, хамтын хэлэлцээ хийх эрхийг хүндэтгэн хэрэгжүүлэх, хамгаалах, албадан болон хүүхдийн хөдөлмөрөөс сэргийлэх, устгах, хөдөлмөр эрхлэлт, ажил мэргэжилд ялгаварлан гадуурхахгүй байх зарчмуудыг хэрэгжүүлэх ёстой.
2. Ажилд зуучлах, авах ажиллагаа нь хөдөлмөрийн зах зээлийн бодит хэрэгцээг хангахад чиглэхээс бус идэвхтэй ажиллах хүчийг шахан гаргах буюу тоог нь цөөрүүлэх, хөдөлмөрийн хэм хэмжээ, цалин хөлс, хөдөлмөрийн нөхцөл, зохистой хөдөлмөрийг дордуулах хэрэгсэл болох ёсгүй.
3. Хөдөлмөр эрхлэлт болон ажилд зуучлах, авахтай холбоотой хууль тогтоомж, бодлого нь нийт ажилтан, хөдөлмөр зуучлагчид болон ажил олгогчдод хамаарч үйлчлэх ёстой.
4. Ажилд зуучлах, авах ажиллагаа нь ур чадвар, мэргэшлийг харилцан хүлээн зөвшөөрөх зэрэг үр ашиг, ил тод байдал, уг үйл явцад оролцож буй ажилтны хамгааллыг дэмжсэн бодлого, практикийг харгалзан үзэх ёстой.
5. Хөдөлмөр эрхлэлт, ажилд зуучлах, авах харилцааны зохицуулалт нь тодорхой, ил тод, үр дүнтэй хэрэгждэг байх ёстой. Хөдөлмөрийн хяналтын гүйцэтгэх үүргийг болон стандартчилсан бүртгэл, зөвшөөрлийн буюу баталгаажуулалтын тогтолцоо нэвтрүүлж хэрэгжүүлэхийг онцлох нь зүйтэй. Эрх бүхий байгууллагууд нь зүй бус, хууран мэхлэх аргаар ажилд зуучлах, авах,

¹⁰ ОУХБ, Ажилд зуучлах, авах харилцаанд шударга байдлыг хангах ерөнхий зарчим, үйл ажиллагааны удирдамж ба Ажилд зуучлах, авахтай холбоотой төлбөр, бусад зардал, Хөдөлмөрийн хүрээний суурь зарчим ба эрхийн асуудал эрхэлсэн хэлтэс, Ажиллах хүчний шилжилт хөдөлгөөний хэлтэс, ОУХТ, Женев, 2019, х. 9-11.

тэр дундаа албадан хөдөлмөр буюу хүн худалдаалах гэмт хэргийн золиос болгож болзошгүй явдлын эсрэг тодорхой арга хэмжээ авах ёстой.

6. Улс хооронд ажилд зуучлах, авах ажиллагаанд илгээгч, дамжуулагч болон хүлээн авагч орнуудын холбогдох хууль, журам, хөдөлмөрийн гэрээ, мөн хамаарах хамтын гэрээ, олон улсад хүлээн зөвшөөрөгдсөн хүний эрх, түүний дотор хөдөлмөрийн хүрээний суурь зарчмууд ба эрхүүд, олон улсын хөдөлмөрийн хэм хэмжээг хүндэтгэн хэрэгжүүлэх ёстой. Эдгээр хууль, хэм хэмжээг үр дүнтэй хэрэгжүүлбэл зохино.
7. Ажилтан, ажил хайгчаар ажилд зуучлах, авахтай холбоотой төлбөр, бусад зардлыг төлүүлж болохгүй.
8. Ажилтны хөдөлмөр эрхлэх нөхцөлийг оновчтой, хянаж шалгаж болохуйц, ойлгомжтой байдлаар томъёолж, гэрээг үндэсний хууль тогтоомж, хөдөлмөрийн гэрээ, хамаарах хамтын гэрээнд нийцүүлэн бичгээр байгуулахыг эрхэмлэвэл зохино. Энэ нь тодорхой, ил тод байхаас гадна ажилтанд ажиллах газар, орох гэж буй ажлынх нь шаардлага, үүрэг зэргийн талаар мэдээллийг өгөх ёстой. Цагаач ажилтны хувьд гэрээг түүний ойлгодог хэлээр байгуулж, илгээгч улсаас гарахаас нь хангалттай хугацааны өмнө урьдчилан өгч, гэрээг солихоос сэргийлэх арга хэмжээ авах ба хэрэгжүүлж болохуйцаар хийх ёстой.
9. Ажилтан зуучлуулах болон хөдөлмөр эрхлэх нөхцөлөө аливаа хууран мэхлэлт буюу дарамт шахалтаас ангид сайн дурын үндсэн дээр тохиролцох ёстой.
10. Ажилтан өөрийн эдлэх эрх, зуучлуулах болон хөдөлмөр эрхлэх нөхцөлийн талаар үнэн зөв, бүрэн гүйцэд мэдээллийг үнэ төлбөргүй авах эрхтэй байх ёстой.
11. Ажилтны аливаа улсын дотоодод зорчих буюу тухайн улсаас явах эрх чөлөөг нь хүндэтгэх ёстой. Ажилтны биеийн байцаалт болон гэрээг хураах, устгах буюу барьцаалах ёсгүй.
12. Ажилтан ажлаасаа гарах, цагаач ажилтан эх орондоо буцах эрх чөлөөтэй байх ёстой. Ажил олгогчоо солихын тулд цагаач ажилтан ажил олгогчоосоо, эсвэл зуучлагчаасаа зөвшөөрөл авах шаардлагагүй.
13. Ажилтан аливаа улсад байгаа эсэхээсээ буюу хууль эрх зүйн статусаасаа үл хамааран ажилд зуучлуулах явцад эрх нь зөрчигдсөн гэж үзвэл гомдол гаргах, маргаан шийдвэрлэх бусад механизмыг үнэ төлбөргүй буюу боломжийн үнэ өртгөөр ашиглах боломжтой байх ёстой бөгөөд зөрчигдсөн эрхээ сэргээлгэхэд нь тохиромжтой, үр дүнтэй арга хэрэгслээр хангавал зохино.

Сэдэв 10.2 Ухаалаг ажил хайгч

Агуулга

Энэ сэдэв нь ажил хайх янз бүрийн үе шатууд болох зорилгоо тодорхойлохоос эхлээд, ажлын байрны тухай мэдээлэл олж авах, бодит хувилбаруудыг үнэлэх, ажилд орох өргөдөл бичих болон ярилцлагад ороход хэрхэн бэлдэх зэргийг танилцуулна.

Үндсэн мэдээлэл

- Та өөрийн давуу тал болон ямар ажлыг хамгийн сайн хийж чаддаг, юу хийхийг хүсэж байгаагаа мэддэг байх нь хамгийн чухал.
- Хийж чадах болон хийх боломжтой ажлуудын талаар аль болох олон эх сурвалжаас олж мэдэх шаардлагатай, ингэснээр та зөв шийдвэр гаргах боломжтой болно.
- Хүссэн ажилдаа орох гол үндэс нь сайн бэлтгэл юм.

Дасгал

- 10.2.1 Миний мөрөөдлийн ажил
- 10.2.2 Хөдөлмөрийн зах зээл
- 10.2.3 Товч намтар бичих
- 10.2.4 Ажилд орох өргөдөл бичих
- 10.2.5 Ажлын ярилцлага

Холбогдох сэдэв

- 1.3 Надад мөрөөдөл бий
- 3.1 Хүү, охин байхын ялгаа нь юу вэ?
- 3.2 Жендэрийн үүргийн талаарх үнэт зүйл ба хандлага
- 10.1 Ухаалаг шилжин суурьшигч

Сургагч багшид зориулсан зөвлөгөө

Эхний Дасгал 10.2.1 (Миний мөрөөдлийн ажил) нь оролцогчдыг хийх дуртай ажлаа олж мэдэхэд тус дэм болно. Дасгал 10.2.2 (Хөдөлмөрийн зах зээл) ажлын байрны талаар мэдээлэл хэрхэн хайх талаар суралцана. Энэ хоёр дасгал нь ажил хайж байгаа хүмүүст амин чухал хэрэгцээтэй. Дасгал 10.2.3 (Товч намтар бичих) болон Дасгал 10.2.4 (Ажилд орох өргөдөл бичих) нь бичиг үсэг тайлагдсан оролцогчдод зориулагдсан бөгөөд эх орондоо болон гадаад улсад ажилд ороход хэрэг болно. Та аль нэг дасгалыг сонгож хийлгэж болно. Хэрэв оролцогчид энэ чадвараа илүү хөгжүүлэхийг хүсэж байвал бүгдийг нь хийлгэж болно. Дасгал 10.2.5 (Ажлын ярилцлага) нь ажил хайж байгаа бүх хүмүүст чухал. Учир нь сайн ажилд орохын тулд өөрийгөө илэрхийлэх чадвар ихэд чухал юм.

Дасгал 10.2.1 Миний мөрөөдлийн ажил

Зорилго

- Хөдөлмөр эрхлэх зорилгоо тодорхойлох
- Ажил хайж байх үедээ мэдээлэлд суурилсан шийдвэр гаргаж сурах

Зорилтот бүлэг

15 ба түүнээс дээш насны бичиг үсэгт тайлагдсан залуучууд, насанд хүрэгчид

Хугацаа

60 минут

Суудал зохион байгуулалт

Шалан дээр, эсвэл ширээ тойрон багаар суух

Ашиглах материал

- Самбарын цаас, самбарын үзэг
- Оролцогч бүрд үзэг, эсвэл харандаа

Сургалтын хэрэглэгдэхүүн

10.2.1 А: Ажлын сонголтууд

10.2.1 Б: Миний мөрөөдлийн ажил

Сургалт зохион байгуулах алхмууд

1. Ажлын сонголтуудыг судлах – 15 минут
2. Миний мөрөөдлийн ажил – 20 минут
3. Ажлын тодорхойлолтод орох ёстой гол нөхцөлүүдийг тодорхойлох – 20 минут
4. Үндсэн ойлголтуудыг дүгнэх – 5 минут

Алхам 1. Ажлын сонголтуудыг судлах – 15 минут

Оролцогчид энэ дасгал ажлыг хийснээр ямар ажил хийх дуртайгаа тодорхойлж, ажлын тухай мэдээлэл цуглуулж, зөв шийдвэр гаргах зэрэгт суралцана. Оролцогчдын дунд ажил хийдэг хүмүүс байвал ямар ажил хийдэг, амьдардаг газраа юу, эсвэл өөр сум, аймаг, хотод ажилладаг эсэхийг нь тодруулаарай. Самбарын цаасаа хоёр хувааж, зүүн талд нь “Х хотод байгаа ажлууд”, баруун талд нь “Х хотоос гадна байгаа ажлууд” гэж тэмдэглэнэ. Оролцогчдын хариултыг зохих баганад бичээрэй.

Оролцогчдын ажил, ажлын байр зэргийг жагсааж бичсэний дараа тэдний орон нутагт, эсвэл өөр газар тэдэнд тохиромжтой ямар ажлын байр байдгийг асууна. Сургалтын хэрэглэгдэхүүн 10.2.1 А (Ажлын сонголтууд)-г тарааж, хэрхэн бөглөхийг тайлбарлаж өгнө. Санаа цуглуулах аргыг хэрэглэж, дараагийн алхамд хэрэглэж болох ажлын жагсаалтыг гаргана.

Алхам 2. Миний мөрөөдлийн ажил – 20 минут¹¹

Оролцогчдоос жагсааж бичсэн ажлын сонголтуудаа дахин нэг эргэцүүлж үзэхийг хүснэ. Сургалтыг хэрэглэгдэхүүн 10.2.1 Б (Миний мөрөөдлийн ажил)-д буй хуудсыг тарааж өгөөд, өөр өөрсдийн дуртай ажлаа тодорхойлохыг санал болгоно. Энэ нь тэднийг ирээдүйд яг ямар ажил хийх сонирхолтой байгаагаа олж мэдэхэд хэрэгтэй гэдгийг хэлээрэй. Оролцогчдыг мөрөөдлийн ажлаа олоход нь чиглүүлж өгөхдөө энэ ажил нь бодит байдалд нийцсэн байх хэрэгтэйг сануулахад илүүдэхгүй (Жишээ нь, тэд тухайн мөрөөдлийн ажлаа хийх чадвартай байх хэрэгтэй, эсвэл уг чадварыг эзэмших төлөвлөгөө гаргах хэрэгтэй).

Алхам 3. Ажлын тодорхойлолтод орох ёстой гол нөхцөлүүдийг тодорхойлох – 20 минут

Оролцогчдоос 10 асуултад бүгдэд нь хариулж чадсан эсэхийг асуу. Хэрэв чадаагүй бол аль асуултанд хариулахад хэцүү байв, яагаад гэдгийг асуугаарай. Сайн дураараа бусадтайгаа өөрийн мөрөөдлийн ажлын тухай хуваалцах хүмүүс байвал тэднийг яриулах нь үр дүнтэй.

Оролцогчид ажил хайхаасаа өмнө ямар ажилд дуртай болон ямар чадвартайгаа тунгаасан байх хэрэгтэй. Тэд өөрсдөөсөө дараах асуултыг асуух нь чухал:

- Надад мэргэжлийн ямар ур чадварууд, давуу тал байгаа вэ?
- Хөдөлмөрийн зах зээлд ямар ажлын байрууд байна вэ?
- Тухайн ажилд ороход ямар ур чадвар хэрэгтэй вэ?
- Тэр ажилд шаардагдах ур чадвар надад байгаа юу? Хэрвээ үгүй бол сурахын тулд юу хэрэгтэй вэ?
- Тэдгээр ажил ямар цалин хөлстэй вэ?
- Ажлын нөхцөл нь ямар вэ?
- Эдгээр ажлын байрны тухай нэмэлт мэдээллийг хаанаас хэрхэн авч болох вэ?

Алхам 4. Үндсэн ойлголтуудыг дүгнэх – 5 минут

Дараах үндсэн ойлголтыг нэгтгэж ярилцлагаа дүгнээрэй:

- Өөрийн давуу тал, чадвараа мэдэх, мөн ямар ажилд сонирхолтой болон ямар ажлыг илүү сайн хийж чаддагаа олж мэд.

¹¹ Эх сурвалж: *Xiao Feng Goes to Town: Anti-trafficking Participatory Training Manual* by ACWF, SWF & UNICEF, Chapter 1 “Do you want to look for a job in town?”.

- Ирээдүйд яг ямар төрлийн ажил хийх сонирхолтой байгаагаа тодорхойл.
- Өөрийн хийж чадах болон чадахгүй ажлыг ялгаж сур, бодит амьдралд нийцэх сонголт хий.
- Хэрвээ үнэхээр хийхийг хүсэж байгаа ажилд ороход чадвар дутагдаж байгаа бол хэрэгтэй ур чадварыг эзэмшихийн тулд зорилго тавьж, түүнийгээ хэрэгжүүл.

Сургагч багшид зориулсан зөвлөгөө

Хэрвээ энэ дасгалын дараа Дасгал 10.2.2 (Хөдөлмөрийн зах зээл)-ыг хийхгүй тохиолдолд Алхам 5 дахь Дасгал 10.2.2 (Хөдөлмөрийн зах зээл дэх ажлын хуваарилалт)-ыг энэ дасгалын араас залгуулж хийгээрэй.

Сургалтын хэрэглэгдэхүүн 10.2.1 А: Ажлын сонголтууд

Боломжтой ажлуудыг (V) тэмдэглэж, байхгүйг нь зурж, өөр боломжтой ажлуудыг нэмж бичнэ.

Нутагтаа	Нутгаасаа өөр газарт
Хөдөө аж ахуй, газар тариалан / үйлдвэрлэл Малчин Ногоочин Загасчин Уурхайчин _____ _____ Бизнес: Хүнсний дэлгүүрийн эзэн Үсчин Оёдолчин Моторт дугуй засварчин Гар утасны засвар, үйлчилгээ Жижиглэн худалдаа _____ _____ Төрийн алба: Багш Эмч, сувилагч, эмнэлгийн тоног төхөөрөмжийн техникч Нийгмийн ажилтан _____ Бусад: Өрлөгчин Барилгачин Мужаан Зураач Жуулчны хөтөч _____ _____	Хөдөө аж ахуй, газар тариалан / үйлдвэрлэл Малчин Арьс шир боловсруулах үйлдвэрийн ажилчин Уурхайчин Хурдан морь унаач _____ _____ Бизнес: Жижиглэн худалдаа Зөөгч Үсчин, гоо сайханч Механикч (машин/дугуй засвар) Нягтлан Үйлдвэрийн ажилчин Компьютер засварчин Гар утасны засвар, үйлчилгээний ажилтан _____ Төрийн алба: Багш Эмч, сувилагч, эмнэлгийн тоног төхөөрөмжийн техникч Нийгмийн ажилтан Төрийн захиргааны албан хаагч Ой хамгаалагч _____ Бусад: Зочид буудлын угтагч/ачаа зөөгч Зочид буудлын үйлчлэгч Тогооч Баармен Ачааны тэрэгний жолооч Гэрийн үйлчлэгч Барилгачин _____

Сургалтын хэрэглэгдэхүүн 10.2.1 Б: Миний мөрөөдлийн ажил

Дараах 10 асуултад хариулахдаа аль болох дэлгэрэнгүй мэдээлэл оруулаарай.

- Миний хийх дуртай ажил бол:
(1) _____ (2) _____
- Би сардаа хамгийн багадаа _____ төгрөгөөр цалинжмаар байна.
- Би
Өдөрт _____ цаг
Долоо хоногт _____ өдөр ажиллах хүсэлтэй байна.
- Би энэ ажлаа _____ жил _____ сар хийхийг хүсэж байна.
- Боломжтой бол би энэ ажлыг ----- байгаасай гэж хүсэж байна:
_____ манай нутагт Яагаад? _____
_____ нутгаасаа өөр газар Яагаад? _____
- Миний давуу талууд бол (миний хамгийн сайн хийж чаддаг зүйлс):

- Миний мөрөөдлийн ажил надаас дараах чадваруудыг шаардана:

- Энэ ажилд орох хүсэлтээ гаргахад минь надад туслах хүмүүс байгаа билүү?
() Үгүй () Тийм. Нэрсийн жагсаалт: _____

- Хүссэн ажилдаа орвол би амьдрах газартай болох уу?
() Үгүй () Тийм. _____-д
- Би яагаад энэ ажилд орохыг хүсэж байгаа вэ?
Учир нь _____

Дасгал 10.2.2 Хөдөлмөрийн зах зээл

Зорилго

- Орон нутгийн хөдөлмөрийн зах зээл дээр байгаа эрэгтэй эмэгтэй хүмүүст тохирох ажлын байрыг судлах
- Ажил хайх эрсдэлгүй, үр дүнтэй арга замыг олж мэдэх, мэдээлэлд суурилсан шийдвэр гаргаж сурах

Зорилтот бүлэг

Залуу эрэгтэйчүүд, эмэгтэйчүүд, 15 ба түүнээс дээш насны бичиг үсэгт тайлагдсан хүмүүс

Хугацаа

125-150 минут

Суудал зохион байгуулалт

Босож явж болохоор зай талбайд, хагас тойрог хэлбэрээр сууна.

Ашиглах материал

- Дасгал 10.2.1-ийг ажиллахдаа оролцогчдын гаргасан “Мөрөөдлийн ажил”-ын тодорхойлолт болон сонгосон ажлын жагсаалт (хэрвээ боломжтой бол)
- {1} Гэр бүл, найзууд болон хөршүүд, {2} Бизнесийнхэн буюу хувийн хэвшил, {3} Хөдөлмөр эрхлэлтийн хувийн алба, байгууллага, {4} Төрийн хөдөлмөр эрхлэлтийн алба, {5} Сонины зар болон бусад ажлын зарууд гэсэн гарчигтай 5 ширхэг А-4 хэмжээтэй цаас
- Ажлын байрны 10-15 ширхэг карт (Сургалтын хэрэглэгдэхүүн 10.2.2 А)
- Сонины ажлын зар, хувийн болон төрийн хөдөлмөр эрхлэлтийн алба, бизнесийн байгууллагуудаас авсан хамгийн багадаа 10 ширхэг ажлын зар

Сургалтын хэрэглэгдэхүүн

10.2.2 А: Ажлын карт

10.2.2 Б: Ажлын сонголтыг үнэлэх хуудас

Сургалт зохион байгуулах алхмууд

1. Боломжит эх сурвалж – 15 минут
2. Хөдөлмөрийн яармаг болж тоглох – 30 минут
3. Ажлын сонголтуудыг үнэлэх – 20-30 минут
4. ‘Эрчүүдийн ажил’, ‘эмэгтэйчүүдийн ажил’, ‘бүгдэд тохирох ажил’ – 30-40 минут
5. Ажил хайх өөр өөр эх сурвалжийн давуу болон сул тал – 20 минут
6. Авсан сургамж – 5-15 минут

Бэлтгэл¹²

10-15 ажлын картыг Сургалтын хэрэглэгдэхүүн 10.2.2 А-г ашиглаад хичээл эхлэхээс өмнө бэлд. Ажлын карт дээрх ажлууд нь оролцогчдын мэдлэг чадварт тохирсон байх хэрэгтэй гэдгийг санаарай (Сургагч нар Дасгал 10.2.1-ийн үр дүнд бий болсон оролцогчдын хийсэн “Миний мөрөөдлийн ажил” болон ажлын байрны жагсаалтаас санаа авч болно).

- Сонины зар, бизнесийн байгууллагууд болон ажилд зуучилдаг газруудаас 10 буюу түүнээс дээш бодит ажлын байрны зар цуглуул. Уг ажлууд нь оролцогчдын амьдарч байгаа газар, эсвэл хөрш зэргэлдээ сууринд байх ба шинээр шилжин суурьшигчид эрхлэх боломжтой ажил байх хэрэгтэй.
- Ажлын карт болон ажлын зараас Алхам 3-д хэрэглэхээр 3-4 хувийг хувилж бэлдээрэй. Мөн цаг хэмнэх үүднээс Алхамд 3-д дурдсан шинэ ажлын байрны үзэсгэлэнг урьдчилаад бэлдчихвэл зүгээр. Гэхдээ хананд өлгөсөн бичигтэй цааснуудаа Алхам 2 эхлэх хүртэл оролцогчдод үзүүлж болохгүй гэдгийг анхаарна уу.

Алхам 1. Боломжит эх сурвалж – 15 минут¹³

Өнөөдөр ажил хэрхэн хайх тухай ярилцана гэдгийг оролцогчдод хэлнэ. Тэднээс ямар ажилд орох сонирхолтой байгаа эсвэл Дасгал 10.2.1-д хийсэн мөрөөдлийн ажлаа хайх эсэхийг асуу. Тэдэнд ямар ажил хайхаа шийдэхэд зориулж 2-3 минутын хугацаа өгнө.

Оролцогчдоос өөрийн орохыг хүссэн ажлын жагсаалтад орсон ажилд ороход хэн тусалж чадах, ямар эх сурвалжаас мэдээлэл олж авах тухай асууна. Оролцогчдын хэлсэн эх сурвалжуудыг самбарт жагсааж бичнэ. Дараах эх сурвалжийг жагсаалтад оруулж болох юм:

- Гэр бүл, хамаатнууд
- Найзууд, найзуудын хамаатнууд
- Хөршүүд
- Багш нар
- Бизнес эрхлэгчид, ажилчид болон бизнесийн байгууллагын хүний нөөцийн алба
- Өмнөх ажил олгогч нар
- Олон нийтийн газар тавьсан ажлын зар

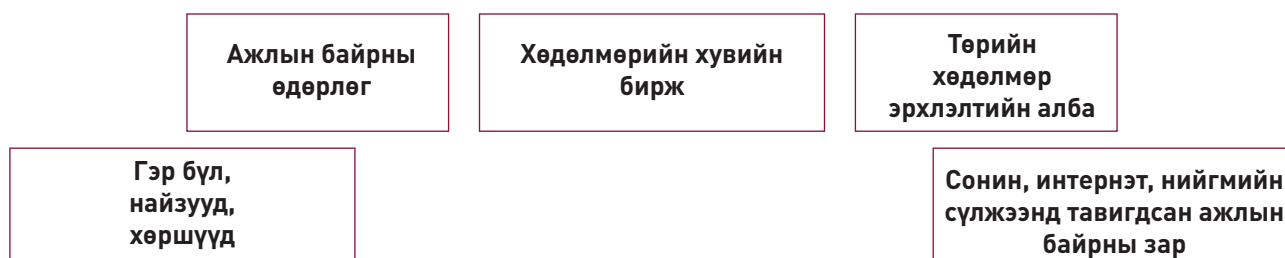
¹² Ажлын картын санааг дараах эх сурвалжаас авав: *Xiao Feng Goes to Town: Anti-trafficking Participatory Training Manual* by ACWF, SWF & UNICEF, Chapter 2 “Do you know what kind of job you could get in town?”

¹³ *Friends Tell Friends on the Street* by Greg Carl & Nonthathorn Chaiphech (Thai Red Cross Aids Research Centre: Bangkok, 2000), Exercise: The Job Search, Where do I begin?, p. G-4-7.

- Ажилд зуучилдаг хөдөлмөрийн хувийн биржүүд
- Төрийн хөдөлмөр эрхлэлтийн албад
- Сонин болон интернэт дэх ажлын байрны төрөлжсөн зарын булан
- Фейсбүүк, нийгмийн сүлжээний бусад хэрэгслүүд
- Ажлын байрны нээлттэй өдөрлөг.

Алхам 2. Хөдөлмөрийн яармаг болж тоглох – 30 минут

Сургалтын танхимд “ажлын байрны” өдөрлөг зохион байгуулна. Өрөөнд 5-аас доошгүй ширээ байрлуулж, оролцогчдыг тойрон алхахад хангалттай зай үлдээнэ. Доор үзүүлсэн шиг бэлтгэсэн зурагт хуудсаар ширээнүүдийг тэмдэглэнэ.

Ширээ бүр дээр янз бүрийн ажлын карт байрлуулна. Зарим тохиолдолд ижил төрлийн ажлын карт өөр ширээнүүд дээр байж болно. Бодит байдалд нийцүүлэх үүднээс тухайн оролцогчдын оршин байгаа газрын сонины зар, ажилд зуучлагч байгууллагаас авсан ажлын зар мэдээг ширээнүүд дээр байрлуулах нь зүйтэй.

Оролцогчдод хөдөлмөрийн яармагтай танилцах 20-оос доошгүй минутын хугацаа өгнө. Энэ хугацаанд оролцогч өөрийн мөрөөдлийн ажилд тохирох 3 ажлын карт, эсвэл зарыг сонгох ёстой. Яармагт тавигдсан ажлын заруудыг анхааралтай уншиж ажлаа сонгохыг сануулаарай. Шаардлагатай бол сургагч багшаас тусламж авч болно.

Алхам 3. Ажлын сонголтуудыг үнэлэх – 25-30 минут

Оролцогчид 3 сонголтоо хийж дууссан бол тэднийг суудалдаа буцаж суухыг урина. Сургалтын хэрэглэгдэхүүн 10.2.2 Б-д байгаа Ажлын сонголтыг үнэлэх хуудсыг тарааж өгнө. Ажлын байрны өдөрлөг дээр хэрэглэгдээгүй ажлын карт эсвэл зарыг аваад өөрийн сонгосон ажлын байрыг хэрхэн үнэлэхийг тайлбарлаж өг. Тухайн ажлын байрны давуу тал бүрд нэмэх оноо, харин сул тал бүрд хасах оноо өгнө. 15 минутад сонгосон ажлаа үнэлж дуусгах ёстой.

Ажлын сонголтод дүн шинжилгээ хийх нь ямар байсныг асууна. Яг юуг үнэлж дүгнэхэд бэрхшээлтэй байсан болон ажлын сонголтын үнэлгээ хийхдээ ямар шалгуураар нэмэх, эсвэл хасах үнэлгээ өгснийг лавлаж асуугаарай. Өөрийн хийсэн ажлын сонголтын үнэлгээг сайн дураараа танилцуулах 2-3 хүнийг оролцогчдын өмнө урьж яриулан, бусад оролцогчдын үзэл бодлыг хуваалцаарай.

Дараа нь ярилцлагаа өндөрлөхийн өмнө дараах дүгнэлтийг хэлж өгнө. Хүн бүр сайн цалинтай ажил хүсдэг ч олонх нь ажил сонгохдоо цалингаас гадна нэмэлт шалгуур үзүүлэлтүүдийг гаргаж тавьдаг. Эдгээр нь тухайн хүний онцлог, нөхцөл байдал зэргээс шалтгаалан харилцан адилгүй байдаг. Зарим хүн гэртээ ойрхон, дарамт шахалтгүй, биед амар ажлыг илүүд үздэг байхад нөгөө нэг нь гэрээсээ хол, мэдлэг чадварыг нь сорьсон ажил хийхийг эрхэмлэх жишээтэй. Зарим хүн

биеийн хүчний ажил хийх дуртай, эсвэл илүү цагаар ажиллахад ажирдаггүй байхад нөгөө хэсэг нь тав тухтай албан тасалгаанд ажиллахыг эрхэмлэдэг. Зарим хүн шаардлага өндөр ч мэргэжлийн хувьд өөрөө өсөж хөгжих боломжтой ажил хийхийг илүүд үздэг. Хамгийн гол нь хүн өөрийн чадварыг бодитой үнэлж, ямар ажил өөрт нь таалагддаг, хөдөлмөрийн ямар нөхцөлийг хүлээн зөвшөөрөхөө үнэн зөв тодорхойлох нь чухал юм.

Алхам 4. ‘Эрчүүдийн ажил’, ‘эмэгтэйчүүдийн ажил’, ‘бүгдэд тохирох ажил’ – 30-40 минут

Оролцогчдоос тэдний сонгосон ажлыг эрэгтэй, эмэгтэй ямар ч хүн хийж болох эсэх, эсвэл зөвхөн нэг л хүйсийн хүн ажиллаж болох талаар асуугаарай. Самбарын цаасаа 3 багана болгож хуваа. Тэгээд “Зөвхөн эрэгтэй”, “Зөвхөн эмэгтэй” ба “Аль аль нь” гэж бичнэ. Ажлын картуудаа авч оролцогчидтой ярилцан харгалзах багана тус бүрийн доор байрлуулна. Оролцогчид багана тус бүрд 2-3 ажлын байр нэрлэсэн бол даалгаврыг дуусгана.

“Зөвхөн эрэгтэй”, “Зөвхөн эмэгтэй” гэсэн багана дор байгаа ажлыг эсрэг хүйсийн хүн, эсвэл эрэгтэй, эмэгтэй аль ч хүн хийж болох эсэх, яагаад гэдгийг асуугаарай. Хариултауд янз бүр байж болох бөгөөд эрэгтэй, эмэгтэй хүмүүсийн биологийн онцлог, нийгмийн хэм хэмжээ, жендэрийн талаарх хэвшмэл ойлголт зэргээс шалтгаалдаг гэсэн санаа гарч болох юм. Ихэнх картууд “Аль аль нь” гэсэн баганын доор ирэх байх.

Мөн зарим ажлын зар, сонин зэрэгт илт хүйс заасан зар байсан эсэхийг оролцогчдоос лавлаарай. Ихэвчлэн эсрэг хүйсийн хүн хийж болох ажлыг сонгосон хүмүүсээс яагаад ийм сонголт хийсэн талаар нь яриулаарай.

Ярилцлагаа дараах байдлаар дүгнэнэ:

- Ихэнх нийгэмд ажлыг “эрчүүдийн ажил” болон “эмэгтэйчүүдийн ажил” хэмээн ялгах хандлагатай байдаг. Өөрсдийн мэргэшсэн ажлын байранд ажиллах боломжийг нь хааж байдгийн улмаас хүйс заасан энэхүү нөхцөл эрэгтэйчүүд, эмэгтэйчүүдийн хэн хэнд нь ашиггүй. Энэ нь ялангуяа эмэгтэйчүүдийн хувьд сул талтай. Учир нь эрэгтэйчүүдтэй харьцуулахад эмэгтэйчүүдийн хувьд ажлын сонголт цөөн, авах цалин хөлс бага байх нь элбэг.
- Газар газрын онцлогоос шалтгаалан “эрчүүдийн ажил” ба “эмэгтэйчүүдийн ажил” гэдэг ойлголт ялгаатай байдаг. Жишээ нь, жижиглэн худалдааг зүүн Азид эмэгтэй хүний ажил гэдэг бол өмнөд Азид эрэгтэй хүний ажил гэж үздэг. Ихэнх газар барилга дээр эрчүүд ажилладаг байхад зарим газар эрэгтэй, эмэгтэй хүмүүс аль аль нь ажилладаг.
- Шинэ гарч ирж байгаа технологийн дэвшлээс шалтгаалан орчин үеийн хөдөлмөрийн зах зээл дээр хүний биологийн шинж чанарын ач холбогдол эрс буурч байгаа бөгөөд бүх сайн ажил бүгдэд нээлттэй байх хэрэгтэй. Жендэрийн талаарх хэвшмэл ойлголт нь (жишээ нь, эмэгтэйчүүд илүү олон үйлчлүүлэгчид татдаг, эсвэл залуу ажилчид, эмэгтэйчүүд илүү дуулгавартай, эрчүүд жолоо сайн барьдаг, эсвэл зарим үндэстэн зарим төрлийн ажлыг сайн хийдэг гэх мэт) нийтлэг байдаг бөгөөд энэ нь шударга бус юм. Тиймээс олон улс оронд ажлын байрны зар дээр хүний нас, хүйс болон арьс өнгийг заахыг хориглодог.
- Эсрэг хүйсийн хүмүүс зонхилсон газар ажилладаг залуу эрэгтэй, эмэгтэй хүмүүс нийгэмд шинэ хандлага үүсгэж байгаа зоригтой хүмүүс гэж хэлж болох юм. Тэдэнд мэдээж илүү бэрхшээл саад тохиолдоно. Гэхдээ өөрийн сонголтоо дагаж үр шимийг эргээд хүртэнэ. Тэд нийгэмд, мөн залуу үедээ үлгэр дуурайл болж байгаа юм.

Алхам 5. Ажил хайх өөр өөр эх сурвалжийн давуу болон сул тал – 20 минут

Оролцогчдоос 3 сонголтоо аль ширээнээс хийснийг нь асуу (Оролцогчид ширээ бүрээс нэг нэг карт сонгосон байх магадлалтай). Тэднээс эхлээд аль ширээ рүү очсон мөн яагаад тийшээ очсон талаар асуу. Түүнчлэн ажлын тухай мэдээллийн өөр өөр эх сурвалжийн давуу болон сул талыг хэлэлцээрэй.

Дараах зүйлсийг ярилцлагадаа оруулаарай:

- Ажлын тухай мэдээлэл авах эх сурвалж олон байдаг.
- Мэдээлэлд суурилсан зөв шийдвэр гаргахад аль болох их мэдээлэл цуглуулах нь зөв.
- Ихэнх хүмүүс танил тал, гэр бүл, эсвэл найзын холбоо зэрэг албан бус шугамаар ажилд ордог. Гэхдээ мэргэжлийн ур чадвар шаардсан ажилд ажил олгогчид танил талаар бус, харин чадварлаг хүн авахыг эрмэлздэг.
- Хувийн хэлхээ холбоогоор ажилд орох хурдан ч тэр бүр найдвартай байдаггүй.
- Хөдөлмөр эрхлэлтийн хувийн албад шуурхай байдаг ч үргэлж найдвартай байдаггүй. Тэдний бүртгэл, ажиллах зөвшөөрөл зэргийг шалгаж, нягталж байх нь зүйтэй.
- Төрийн хөдөлмөр эрхлэлтийн албад найдвартай бөгөөд үнэгүй эсвэл маш бага төлбөр авдаг. Гэхдээ үйлчилгээ нь удаан байж магадгүй.
- Хэт өндөр цалин амласан ажилд зуучилна гэж зуучилсны хөлсөнд маш их мөнгө нэхэж байгаа газар, эсвэл хувь хүнээс болгоомжлох хэрэгтэй. Бичгээр гэрээ хийгээгүй л бол зуучлуулсны мөнгө өгөх хэрэггүй. Сайн уншиж ойлгосныхоо дараа л аливаа гэрээнд гарын үсэг зур. Мөн хоосон цаасан дээр хэзээ ч гарын үсэг зурж болохгүй.

Алхам 6. Авсан сургамж – 5-15 минут

Энэ дасгалаас юу сурсныг нь оролцогчдоос асууна. Тэгээд дасгал ямар болсон тухай ярилцаад дараах санааг дурдан дасгалаа дуусгаарай:

- Өөрийн чадвар, давуу талыг таньж, ямар ажил хийж чадах, ямар ажил хийхийг хүсэж байгаагаа олж тогтоо.
- Ажил сонгоход гол шалгуураа тодорхойл.
- Аав, ээж, эсвэл найзуудынхаа хийдэг ажлыг дуурайн сонголт хийж болохгүй, гагцхүү өөрийн сонирхдог, хүсэж тэмүүлдэг ажлаа сонгох хэрэгтэй.
- Охид, залуу эмэгтэйчүүд ажил сонгохдоо “уламжлалт эмэгтэйчүүдийн ажил” гэсэн ойлголтод баригдахгүй байхад анхаарах хэрэгтэй. Учир нь ийм ажил голдуу үнэлэмж багатай байдаг. Энэ нь хөвгүүд, эрчүүдэд ч адилхан хамаатай.
- Аливаа хүн өөрийн сонирхолтой зүйлд л амжилт гаргадаг. Хэрвээ залуу эрэгтэй хүн бусад хүнийг халамжлах дуртай бол хүүхэд асрагч, эсвэл настай хүмүүсийн сувилагчийн ажлыг сонгож болох юм. Хэрвээ залуухан эмэгтэй зохион байгуулах ажилд авьяастай бол удирдан зохион байгуулах ажил хийж болно.
- Хэрвээ танд үнэмшмээргүй сайхан ажлын санал тавьж байвал хууртагдаж магадгүй тул болгоомжтой хандсан нь дээр.

Сургалтын хэрэглэгдэхүүн 10.2.2 А: Ажлын карт

Зааварчилгаа: 2-3 хувь хэвлээд тасархай шугамын дагуу хайчилж бэлдэнэ. Цалин болон хоосон орхисон бусад хэсгийг орон нутгийн онцлогт тохируулан бөглөнө. Хоосон картуудад бусад ажлуудыг нөхөж бичиж хэрэглээрэй.

Ажил: Оффисын туслах ажилтан Тавигдах шаардлага: Дунд сургууль төгссөн, компьютерын мэдлэгтэй Цалин: Байршил: Хуульчийн албанд (гэрээс нь 15 км зайтай байх дүүрэг) Ажлын цаг: 8:00-18:00, Даваа-Баасан Амралт: Хуулийн дагуу
Ажил: Компьютерын техникч Тавигдах шаардлага: Техникийн коллеж/гэрчилгээ Цалин: Байршил: Компьютер засвар (гэрээс нь 40 км зайтай аймагт) Ажлын цаг: 8:30-18:30, Даваа-Баасан Амралт: Үндэсний баярын өдрүүдээр
Ажил: Дэлгүүрийн худалдагч Тавигдах шаардлага: Бага сургууль төгссөн Цалин: Байршил: Хүнсний дэлгүүр (гэрээс нь 20 км-т байх хот) Ажлын цаг: 9:00-20:00 Амралт: Үндэсний баярын өдрүүдээр
Ажил: Зочид буудлын ажилтан Тавигдах шаардлага: Дунд сургууль төгссөн Цалин: Ажлын байр: “Peace” зочид буудал (гэрээс нь 75 км-т байх өөр хотод) Ажлын цаг: 8:00-18:00 Амралт: Үндэсний баярын өдрүүдээр

Ажил: Механикч Тавигдах шаардлага: Мотоцикл, дугуй засах чадвар Цалин: Ажлын байр: Засварын газар (гэрээс нь 2 км) Ажлын цаг: 8:00-18:00, Даваа-Бямба Амралт: -
Ажил: Зочин угтагч Тавигдах шаардлага: 18-25 настай Цалин: сарын ххх, илүү цагийн мөнгө өгнө Байршил: Баар ресторан (гэрээс нь 100 км зайтай өөр хотод) Ажлын цаг: 11:00-20:00 Амралт: -
Ажил: Зөөгч Тавигдах шаардлага: Туршлага шаардахгүй Цалин: Байршил: Зоогийн газар (гэрээс 5 км зайд) Ажлын цаг: 11:00-21:00 Амралт: -
Ажил: Гэрийн үйлчлэгч Тавигдах шаардлага: 15, түүнээс дээш настай Цалин: Ажлын байр: Улаанбаатар хотод (гэрээс нь 60 км) Ажлын цаг: 7:00-19:00 өдөр бүр Амралт: Үндэсний баярын өдрүүдээр

Ажил: Тавигдах шаардлага: Цалин: Байршил: Ажлын цаг: Амралт:	Ажил: Тавигдах шаардлага: Цалин: Байршил: Ажлын цаг: Амралт:
Ажил: Тавигдах шаардлага: Цалин: Байршил: Ажлын цаг: Амралт:	Ажил: Тавигдах шаардлага: Цалин: Байршил: Ажлын цаг: Амралт:

Ажил:
Тавигдах шаардлага:
Цалин:
Байршил:
Ажлын цаг:
Амралт:

Ажил:
Тавигдах шаардлага:
Цалин:
Байршил:
Ажлын цаг:
Амралт:

Нийгмийн ажилтан
 Сургуулийн багш
 Сувилагч
 Асрагч
 Механикч
 Цахилгаанчин
 Сайн дурын ажилтан
 Компьютерын техникч
 Оффисын туслах ажилтан
 Нарийн бичиг
 Зочин угтагч
 Кассчин
 Хамгаалагч

Жуулчны хөтөч
 Нүүр будагч
 Үсчний туслах
 Оёдолчин
 Таксины жолооч
 Мужаан
 Барилгын туслах ажилтан
 Даамал
 Дэлгүүрийн худалдагч
 Борлуулагч
 Автобусны билет таслагч
 Сургуулийн үйлчлэгч
 Гар утасны төвийн ажилтан

Цэцэрлэгч
 Гэрийн үйлчлэгч
 Хүүхэд асрагч
 Настан асрагч
 Тогооч
 Гэр бүлийн тогооч
 Гэр бүлийн жолооч
 Дуучин/Бүжигчин
 Зөөгч
 Хоолны газрын ажилчин
 Аяга таваг угаагч
 Зочид буудлын үйлчлэгч
 Зочид буудлын угтагч/ачаа зөөгч

Сургалтын хэрэглэгдэхүүн 10.2.2 Б: Ажлын сонголтыг үнэлэх хуудас

Эхний баганад ажлын байр, ажил олгогч/байгууллагын нэрийг бичнэ. Сонголт бүрээр өөрт таалагдсан, таалагдаагүй онцлогуудыг хоёр ба гуравдах баганад жагсааж бичнэ.

Ажлын сонголт	Давуу тал	Сул тал
1.		
2.		
3.		

Дасгал 10.2.3 Товч намтар бичих

Зорилго

Товч намтар бичиж сурах

Зорилтот бүлэг

15 ба түүнээс дээш насны бичиг үсэгт тайлагдсан залуучууд, насанд хүрэгчид

Хугацаа

60 минут

Суудал зохион байгуулалт

Шалан дээр, эсвэл ширээ тойрон суух

Ашиглах хэрэглэгдэхүүн

- Оролцогч тус бүрд товч намтар бичих дадлага ажлын хуудас 1 ширхэг (Сургалтын хэрэглэгдэхүүн 10.2.3 Б)
- Бүх оролцогчдод хүрэлцэхээр хангалттай тооны бал, харандаа

Сургалтын хэрэглэгдэхүүн

10.2.3 А: Товч намтрын загвар

10.2.3 Б: Товч намтар бичих дадлага

Сургалт зохион байгуулах алхмууд¹⁴

1. Танилцуулга – 10 минут
2. Товч намтрын загвартай танилцах – 20 минут
3. Товч намтар бичих дадлага хийх – 30 минут ба үүнээс дээш

¹⁴ Эх сурвалж: *Friends Tell Friends on the Street* by Greg Carl & Nonthathorn Chaiphech (Thai Red Cross Aids Research Centre: Bangkok, 2000), Exercise: The Job Search and Exercise: The Resume, pp. G-13-16.

Алхам 1. Танилцуулга – 10 минут

Товч намтрын тухай танилцуулах:

- Оролцогчдоос ажилд орохоор ирэхдээ юу авчрах хэрэгтэйг асуу. Оролцогчид нэр, гэрийн хаяг, иргэний үнэмлэх болон сургууль төгссөн диплом зэрэг бичиг баримт, харилцах утасны дугаар, холбоо барих хүний мэдээлэл гээд л хариулах байх. Ийнхүү хариулах явцдаа тэд товч намтрын тухай дурдахгүй бол үүний тухай хэлж өгөх хэрэгтэй.
- Хэн нэгэн урьд нь товч намтар бичиж байсан, эсвэл бичсэн намтар харж байсан эсэхийг лавлаарай. Ер нь намтар гэж юу болох талаар асуу. Тэгээд намтар гэдэг нь тухайн хувь хүний тухай тайлбар мэдээлэл бөгөөд уг хүний тухайн ажилд нийцэх чадвар, дадлага туршлагыг дурдсан байдаг хэмээн тайлбарлаарай.

Алхам 2. Товч намтрын загвартай танилцах – 20 минут

Намтрын загварыг (Сургалтын хэрэглэгдэхүүн 10.2.3 А) тарааж өгөөд, үүнд ямар төрлийн мэдээлэл орсныг асуу. Жишиг намтрыг оролцогчидтой хамт уншиж дүгнээрэй. Тэгээд тэд намтрын үндсэн агуулга, бүрэлдэхүүнийг ойлгосон эсэхийг дараах жагсаалтын дагуу нягтлах хэрэгтэй:

- Нэр, хаяг болон холбоо барих утас, факс болон и-мэйл гэх мэт
- Боловсрол (боловсролын түвшин, зэрэг, төгссөн сургууль, суралцаж байсан газар болон жил)
- Ажлын туршлага (ажиллаж байсан газар, албан тушаал, ажилласан хугацаа, ажил олгогч буюу удирдах ажилтны нэр, холбоо барих хаяг)
- Орох гэж буй ажилтай холбогдох чадвар, дадал, туршлага
- Сайн дурын ажил, гишүүнчлэл (сайн дурын ажил, нийгмийн болон урлаг соёлын арга хэмжээнд оролцдог байдал, клуб/холбооны гишүүнчлэл)
- Гавьяа шагнал (сурлагын амжилт гаргасан, эсвэл бусад гавьяа шагнал гэх мэт)
- Тусгай чадвар (компьютерын программ г.м.)
- Хэлний мэдлэг (мэддэг хэлээ түвшний хамт бичих)
- Тодорхойлолт (өөрийн зан чанарын тухай буюу хэрхэн ажилладаг талаар үнэн бодит, сайшаасан мэдээлэл өгөхөөр 2-3 хүнээр тодорхойлолт гаргуулах. Гэхдээ эдгээр хүмүүс нь таны хамаатан садан байх ёсгүй бөгөөд ангийн багш, өмнөх ажлын газрын удирдах албан тушаалтан болон тухайн орон нутагтаа нэр хүндтэй хүн байвал сайн)

Оролцогчдоос ажилд ороход намтар ямар ач холбогдолтой талаар лавлаарай. Намтрыг хэрхэн ашиглаж болох талаар оролцогчдын санаа бодлыг сайтар сонсож, идэвхтэй хэлэлцүүлэг өрнүүл. Жишээ нь:

- Ажил олгогчид өөрийн давуу талуудаа харуулж, тухайн ажилд хамгийн тохиромжтой хүн болохоо итгүүлэх
- Намтрыг ажилд орох өргөдөлтэй хамт явуулах, эсвэл ажилд орох үедээ авч очих. Сайн бичсэн намтар таныг ажилд орох ярилцлагад дуудах гол түлхэц болдгийг санах
- Ажилд орох өргөдөл, анкет бөглөх үедээ тодорхойлолт өгөх хүнтэйгээ холбогдож, мэдэгдсэн байх

Сургагч багшид зориулсан зөвлөгөө

Магадгүй оролцогчид заримдаа ур чадвар, мэдлэг боловсролоос илүү танил талын нөлөөгөөр ажилд орох нь элбэг байдаг гэж болох юм. Ийм практик байгааг болон энэ нь ялангуяа нөлөө бүхий танил талгүй хүмүүс болон шинээр шилжин суурьшиж буй хүмүүсийн хувьд бэрхшээл болдгийг сургагч багш хүлээн зөвшөөрөх хэрэгтэй. Гэхдээ орчин үеийн ажил олгогчид танил тал, хувийн холбоогоор бус тухайн хүний чадварыг нь харж ажилд авдаг болж буйг дурдаарай.

Алхам 3. Товч намтар бичих дадлага хийх – 30 минут

Сургалтын хэрэглэгдэхүүн 9.2.3 Б-д байгаа товч намтар бичих дадлага ажлын хуудсыг бүх оролцогчдод тарааж өгнө. Энэхүү намтар нь дөнгөж сургууль төгсөж буй хүмүүст зориулсан тул хэцүү биш гэдгийг хэлнэ. Оролцогчид энэ загварыг ашиглан өөрсдийн товч намтрыг бичих дадлага хийнэ. Ер нь намтар нэг загвараар байдаггүй, тухайн байгууллага, эсвэл ажлын онцлогоос шалтгаалан өөр өөр байж болохыг сануулна.

Оролцогчид намтраа бөглөж дуусаад цаана нь бага зэрэг цаг үлдвэл өөрийн намтрыг бусдадаа сайн дураараа танилцуулах хүмүүсийг асууж танилцуулгыг хийлгэнэ. Тэдгээр хүмүүс танилцуулж дууссаны дараа юуг сайн хийсэн байна, юун дээр анхаарч сайжруулах хэрэгтэй вэ гэдгийг хэлж өгнө. Мөн сайжруулахын тулд бусад оролцогчдын санал бодлыг асууж тусгах нь зүйтэй.

Хичээлээ дүгнэхдээ сайн намтарт дараах талууд байх хэрэгтэйг дурдана:

- Товчхон, нэг хуудас, бүр ихдээ л хоёр хуудас
- Уншихад хялбар, цэвэрхэн харагдаж байх
- Холбогдох мэдээллийг тодорхой тусгах, зөвхөн чухлыг нь бичих
- Төгссөн сургууль, өмнө нь эрхэлж байсан ажил хөдөлмөртэй холбоотой мэдээллийг тодорхой хугацаатай нь оруулах
- Үг үсгийн болон дүрмийн алдаа гаргахгүй байх
- Өргөдөл өгөх өдөр хүртэлх хугацааны мэдээллийг тусгасан байх

Сургагч багшид зориулсан зөвлөмж

Хэрэв боломжтой бол сургагч багш оролцогчдод ангид бичсэн намтраа улам сайжруулан бэлдэж ирэхийг гэрийн даалгаварт өгч болно.

Сургалтын хэрэглэгдэхүүн 10.2.3 А: Товч намтрын загвар

Товч намтар

Баатар овогтой Жаргал

СХД-ийн 9 дүгээр хороо, 15-р гудамж, 32 тоот

jargal@yahoo.com.

Утас: 94959696

Нас: 30

Хүйс : Эмэгтэй

Боловсрол:

- 2015, Мандах дээд сургууль, Нягтлан бодогч, бакалаврын зэрэгтэй
- 2011, "Чухал амжилт" сургалтын төв, касс, нярав
- 2000-2010, "Ган-Зам" 20-р сургууль

Ажлын туршлага:

- 2015- 2016, "Эрдэм" ТББ-д нягтлан бодогч
- 2012-2015, Миний дэлгүүр супермаркет, кассчин

Ажлын ур чадвар:

- Компьютерын хэрэглээний программ дээр ажиллах чадвартай
- Зохион байгуулах ур чадвартай
- Ажлын цаг баримталдаг
- Жолоо барьдаг (хөнгөн тэрэг, ачааны машин)
- Хятад, Солонгос хэлтэй

Олон нийтийн ажил болон бусад : Орон нутгийн сайн дурын ажилтан

Сагс, волейбол тоглодог

Шагнал урамшуулал:

2014 оны Миний дэлгүүр супермаркетын байгууллагын шилдэг ажилтан

Тодорхойлолт өгөх хүн:

Э.Оргил, "Эрдэм" ТББ-ын захирал , 99994444

Г.Энхээ, Миний дэлгүүр супермаркетын зохион байгуулагч, 99769575

Сургалтын хэрэглэгдэхүүн 10.2.3 Б: Товч намтар бичих дадлага

Нэр: _____

Хаяг: _____

Утасны дугаар: _____ Email: _____

Хүйс: _____ Төрсөн огноо: _____

Боловсрол (хамгийн сүүлд төгссөн сургуулиас эхэлнэ)

Суралцсан хугацаа

Сургууль

Хот

Ажлын туршлага (хамгийн сүүлд ажилласнаасаа эхлэн, цалинтай, цалингүй ажлуудаа бичнэ)

Огноо

Ажил олгогч

Албан тушаал, ажлын үүрэг

Ажлын ур чадвар (ажилд шаардагдах мэргэжлийн болон бусад ур чадвар)

Олон нийтийн ажил (сайн дурын ажил, олон нийтийн үйл ажиллагаа, клуб, нийгэмлэгийн гишүүнчлэл)

Шагнал урамшуулал (боловсрол, мэргэжлийн амжилтыг үнэлсэн)

Бусад ур чадвар, хэлний мэдлэг

Тодорхойлолт:

1. _____

2. _____

3. _____

Дасгал 10.2.4 Ажилд орох өргөдөл бичих

Зорилго

Ажилд орох өргөдөл бичих дадлага хийх

Зорилтот бүлэг

15 ба түүнээс дээш насны, бичиг үсэгт тайлагдсан залуучууд, насанд хүрэгчид

Хугацаа

60 минут

Суудал зохион байгуулалт

Босож явж болохоор зай талбайд, хагас тойрог хэлбэрээр сууна

Ашиглах материал

- Ажлын карт, ажлын зарууд (Дасгал 10.2.2)
- Оролцогчдын дадлагын үеэр бичсэн товч намтар (Дасгал 10.2.3, хэрэв хийсэн бол)
- Төрөл бүрийн ажилд бодитоор хэрэглэгддэг ажилд орох өргөдлийн маягт 2-3 жишээ

Сургалтын хэрэглэгдэхүүн

10.2.4 А: Ажилд орох өргөдлийн маягт

Сургалт зохион байгуулах алхмууд¹⁵

1. Ажилд орох өргөдлийн маягттай танилцах – 10 минут
2. Хос хосоороо ажилд орох өргөдөл бэлдэх – 20 минут
3. Нэг нэгнийхээ бичсэн ажилд орох өргөдлийг хянах – 10 минут
4. Ажилд орох өргөдөл бичих тухай хэлэлцэх – 20 минут

¹⁵ *Friends Tell Friends on the Street* by Greg Carl & Nonthathorn Chaiphech (Thai Red Cross Aids Research Centre: Bangkok, 2000), Exercise: The Application, pp. G-10-12.

Бэлтгэл

Сургалт эхлэхээс өмнө зорилтот бүлэгтээ тохирсон янз бүрийн албан газарт хэрэглэгдэж байгаа ажилд орох өргөдлийн 4-5 маягт олж бэлдэнэ. Маягтыг оролцогчдын тоогоор хувилж олшруулна. Мөн Дасгал 10.2.3-ын үеэр бичсэн товч намтраа авчрахыг оролцогчдод сануулна.

Алхам 1. Ажилд орох өргөдлийн маягттай танилцах – 10 минут

Оролцогчдод ажилд орох өргөдлийн 2-3 маягтыг жишээ болгон танилцуулна (Хүмүүст тарааж өгөхөөр хангалттай олшруулна). Эдгээр өргөдлөөс юу ажиглагдсаныг асуу (жишээ нь, төрсөн он, сар, өдөр, боловсрол, ажлын туршлага, урьд нь ажиллаж байсан газрын тодорхойлолт гэх мэт).

Нэг зэрэг 3-4 ажилд орохоор өргөдөл гаргаж байгаа бол юу хийх вэ гэдгийг нь асуу. Яагаад? Яагаад үгүй гэж? Тэгээд ажилд орох боломжоо нэмэгдүүлэхийн тулд нэгээс илүү ажилд өргөдөл гаргах нь дээр гэдгийг хэлж өгөөрэй. Хэрвээ тэд нэг зэрэг хэд хэдэн ажилд орохоор өргөдөл гаргалаа гэхэд тухайн ажлын талаарх "сайн" болон "муу" талуудыг олж мэдэх боломжтой болно.

Алхам 2. Хос хосоороо ажилд орох өргөдөл бэлдэх – 20 минут

Оролцогчид хосоороо баг болж ажиллана. Тэд ажилд орох өргөдөл гаргах явцдаа бие биедээ туслах ёстой гэдгийг нь хэлээрэй. Хос бүрт Сургалтын хэрэглэгдэхүүн 10.2.4 А-д буй "Ажилд орох өргөдлийн маягт"-ыг тарааж өгнө. Ингэхдээ багуудад дараах зүйлийг хийхийг даалгаарай:

- Ямар ажилд орох хүсэл сонирхолтой байгаагаа хоорондоо ярилцах
- Өргөдлөө бөглөх, хэрвээ товч намтар байгаа бол түүнийгээ ашиглан бөглөж болно.

Алхам 3. Нэг нэгнийхээ бичсэн ажилд орох өргөдлийг хянах – 10 минут

Багууд өөр хоорондоо ажлын өргөдлөө (байгаа бол товч намтраа) сольж уншиж үзээд санал бодлоо хуваалцана. Тэгэхдээ дараах зүйлсийг анхаарна:

- Өргөдлийг гүйцэд бөглөсөн үү? Үгүй бол юу дутуу байна вэ?
- Өргөдөл нь цэгцтэй, цэвэр, эсвэл алдаагаа зурж балласан байдалтай байна уу?
- Гараар бичихдээ гаргацтай, уншихад хялбар бичсэн байна уу?

Алхам 4. Ажилд орох өргөдөл бичих тухай хэлэлцэх – 20 минут

Нийт оролцогчдоос ажлын өргөдөл бичихэд ямар бэрхшээл тулгарсныг асууж ярилц:

- Үзэг эсвэл балаар бөглөж байхдаа арилгаж болохооргүй алдаа хийсэн бол яах вэ? Алдаж бичсэн үсэг, эсвэл үгээ дээрээс нь дарж зурах уу?
- Он, сар, өдрүүдээ андуурч бичсэн бол яах вэ?
- Тухайн үед өөрийнх нь тухай тодорхойлолт гаргачихаар хүнийг бодож олж чадсан эсэх

Гүйцэд бөглөсөн ажлын өргөдөл цэвэрхэн харагдах нь маш чухал болохыг анхааруулна. Эхлээд ноорог дээр бэлдэж байгаад, өргөдлийн маягт руугаа хуулж бөглөхийн өмнө дахин нягталж шалгах нь дээр байдаг. Хэрвээ өргөдлөө үзэг, эсвэл балаар бөглөж байгаад үг андуураад бичихэд түүнийг арилгаж засахад төвөгтэй болдог. Өргөдлийн маягт бөглөж байхдаа онцын алдаа хийгээгүй бол буруу бичсэн ганц хоёр үгээ дараад засаж бичиж болох юм. Харин олон алдаа хийж балласан бол өргөдлийн шинэ маягт аваад дахин бөглөсөн нь дээр. Хэрэв ажилд орохоор өргөдлөө бичих хүн

гол мэдээллийг бичгээр урьдчилан бэлдсэн, эсвэл товч намтартаа бүх мэдээллээ тусгасан бол ийм алдаа гарахаас сэргийлэх боломжтой.

Оролцогчдоос өргөдөлдөө тодорхойлолт хавсаргасан хүн байгаа эсэхийг асуу. Хэрвээ хавсаргасан бол яагаад хавсаргасныг асуу. Ажлын тодорхойлолтын ач холбогдлыг онцгойлон дурдах хэрэгтэй. Тодорхойлолт нь зөвхөн чухал буюу эрэлттэй ажлууд гэлтгүй бүх л ажлын байранд орохоор өргөдөл өгөхөд чухал байдаг. Ажил олгогчийн хувьд ажилд орохоор өргөдөл гаргасан хүний үгнээс тухайн хүнийг тодорхойлж хэлсэн бусад хүмүүсийн, тэр тусмаа өмнөх ажил олгогчийн үг, санал илүү ач холбогдолтой буюу нөлөөтэй байдаг. Ажил олгогч хүсэлт гаргаж буй ажлын байртай ижил буюу төстэй ажлыг өмнө нь тодорхой хугацаанд хийж байсан тохиолдолд өргөдөл гаргагчаас тодорхойлолт шаарддаг. Тиймээс одоогийн болон өмнөх ажил олгогчоосоо таныг ур чадвартай, итгэлтэй ажилтан болохыг дурдсан, эсвэл тухайн ажлын байранд тодорхой хугацаанд ажилласан болохыг баталгаажуулсан тодорхойлолт гаргуулж авсан байх нь чухал. Хэрэв тодорхойлолт гаргуулах боломжгүй бол өмнөх/одоогийн ажил олгогчтойгоо холбогдож, шинэ ажил хайж байгаагаа тайлбарлан, шаардлагатай тохиолдолд өмнөх ажил байдлын талаарх мэдээлэл өгүүлэх үүднээс тэдний нэр, утасны дугаарыг өгч болох эсэх талаар асууж, зөвшөөрөл хүсэх хэрэгтэй.

Дараах асуудлыг онцлон дурдаад дасгалыг дүгнэж ярилцаарай. Үүнд:

- Ажилд орох өргөдөл гаргахаас өмнө дараах мэдээллийг урьдчилан бэлтгээрэй. Үүнд:
 - Хувийн мэдээлэл (тухайлбал, нэр, хүйс, төрсөн огноо, иргэний үнэмлэхийн дугаар, хаяг, утасны дугаар)
 - Боловсрол (тухайлбал, сургууль, элссэн болон төгссөн огноо, диплом гэрчилгээний нэр гэх мэт)
 - Ажлын туршлага (жишээ нь, одоогийн болон өмнөх ажил олгогчийн нэр, хаяг, утасны дугаар, ажилласан хугацаа, өмнөх ажлыг орхисон шалтгаан)
 - Хамгийн багадаа 2-3 тодорхойлолт гаргагчийн нэр, холбогдох хаяг.
- Ажлын өргөдөл нь цэгцтэй, цэвэр, уншихад хялбар, бүрэн байх ёстой.
- Хэрвээ өргөдөл бөглөх явцад өргөдөл гаргагчид хамаарахгүй асуулт байвал тасархай зураас “-” тавих буюу уг асуултыг уншсан гэдгээ мэдэгдэж, үүнтэй холбогдуулан хариулах мэдээлэл байгаагүй гэдгээ илэрхийлэх хэрэгтэй.
- Өргөдлийг бичих явцад дурдах боломжгүй мэдээлэл байгаа тохиолдолд өргөдөл хүлээн авах хүндээ тухайн мэдээллийг одоогоор өгөх боломжгүйг хэлээд, аль болох богино хугацаанд факс, электрон шуудан, ил захидал болон утсаар уг мэдээллийг явуулна гэдгээ мэдэгдэх хэрэгтэй. Мэдээллээ аль болох түргэн илгээгээрэй.
- Ярилцлагад орохоор явахдаа иргэний үнэмлэх, жолооны үнэмлэх, хаяг, диплом, сертификатууд болон өмнөх ажлын тодорхойлолтууд зэрэг чухал бичиг баримтуудын эх хувийг хуулбарын хамт авч очоорой. Эх хувийг баталгаа болгон харуулах бөгөөд буцааж авахаа мартаж болохгүй. Баримт бичгүүд алга болох эсвэл, зарим нэгэн ёс суртахуунгүй хүмүүс тэдгээрийг хууль бус зүйлд ашиглаж, улмаар та асуудалд орох эрсдэлтэй тул эх хувийг орхиж, хараа хяналтгүй үлдээж хэзээ ч болохгүй.

Сургалтын хэрэглэгдэхүүн 10.2.4 А: Ажилд орох өргөдлийн маягт

Огноо: _____

Өргөдөл гаргагчийн нэр : _____

Одоогийн хаяг: _____

Утас: _____ Факс: _____ Цахим шуудан: _____

Хүйс: _____ Төрсөн огноо: _____ Иргэний үнэмлэхийн дугаар: _____

Орохыг хүссэн албан тушаал: _____ Эхлэх боломжтой өдөр: _____

Одоо ажил эрхэлж байгаа эсэх?: _____ Тийм _____ Үгүй

Тийм бол одоогийн ажил олгогчийн хаяг, мэдээллийг бичнэ үү: _____

Боловсрол: (хамгийн сүүлд суралцсан хоёр сургуулиа бичнэ үү)

Хугацаа	Сургуулийн нэр хаяг	Авсан зэрэг	Төгссөн эсэх
---------	---------------------	-------------	--------------

Ажлын туршлага:

Хугацаа	Ажил олгогчийн нэр, хаяг	Утасны дугаар	Ажлаас гарсан шалтгаан
---------	--------------------------	---------------	------------------------

Тодорхойлолт: (Хамаатан биш 3 хүний мэдээллийг өгнө үү)

Нэр	Хамаарал	Хаяг	Утасны дугаар
-----	----------	------	---------------

1. _____

2. _____

3. _____

Дасгал 10.2.5 Ажлын ярилцлага

Зорилго

Ажлын ярилцлагад бэлдэхэд суралцаж, ярилцлагад орох дадлага хийх

Зорилтот бүлэг

15 ба түүнээс дээш насны залуучууд, насанд хүрэгчид

Хугацаа

60-90 минут

Суудал зохион байгуулалт

Босож явж болохоор зайтай, хагас тойрог хэлбэрээр сууна

Ашиглах материал

Самбарын цаас, самбарын үзэг

Сургалтын хэрэглэгдэхүүн

10.2.5 А: Ажлын ярилцлагад ороход зориулсан зөвлөгөө

Сургалт зохион байгуулах алхмууд¹⁶

1. Ажлын ярилцлага яагаад чухал вэ? – 10 минут
2. Ажлын ярилцлагын жүжигчилсэн тоглолт, эсвэл зочны яриа – 20 минут
3. Ажлын ярилцлага хийх дадлага – 30-60 минут

Сургагч багшид зориулсан зөвлөмж

Хэрвээ боломжтой бол нэг өдрийн өмнө оролцогчдод энэ хичээлийн явцад ажлын ярилцлагад туршилт маягаар орно гэдгийг хэлээд сургалтандаа суухыг сануулаарай. Түүнчлэн жинхэнээсээ ажилд орохоор ярилцлага өгөх гэж байгаа мэт бэлдэж ирэхийг хүсээрэй.

¹⁶ Эх сурвалж: *Friends Tell Friends on the Street* by Greg Carl & Nonthathorn Chaiphech (Thai Red Cross Aids Research Centre: Bangkok, 2000), Exercise: Interviewing for a Job, p. G-17-19.

Алхам 1. Ажлын ярилцлага яагаад чухал вэ? – 10 минут

Ажилд орох ярилцлагын талаар оролцогчидтой яриа өрнүүлж, санаа цуглуулна. Тэгээд хэлэлцүүлгээ дараах байдлаар дүгнэж дуусгаарай:

- Ажилд орох ажиллагааны хамгийн чухал (зарим тохиолдолд хамгийн төгсгөлийн) үе шат нь ярилцлага байдаг. Ярилцлага бол тухайн ажил олгогчтой уулзаж “элдэв зүйл ярих” эсвэл зөвхөн “нүүрээ харуулах” явдал огт биш юм. Өргөдлийг тань хүлээн авсны дараа ярилцлагад орохыг урьсан бол ажил олгогч таныг сонирхож, таны талаар илүү дэлгэрэнгүй мэдэхийг хүсэж байна гэсэн үг. Ажил олгогчийн хувьд ярилцлага нь тухайн хүн уг ажлын байранд тэнцэх эсэхийг шийддэг хариуцлагатай мөч байдаг.
- Өргөдөл гаргагчийн хувьд ярилцлага нь өөрийн мэдлэг боловсрол, авьяас чадвар төдийгүй хувийн зан чанар, онцлогоо харуулах, ялангуяа тухайн ажлын байранд хамгийн тохиромжтой хүн гэдгээ ажил олгогчид батлах боломж байдаг. Ярилцлагын явцад та ажил үүрэг, ажлын байрны талаар асуулт асууж болох бөгөөд ингэснээр уг ажлын байранд зохих үнэлгээ өгч, өөрт тань таалагдах эсэхийг цэгнэж болно. Ярилцлагын явцад тантай хүндэтгэлтэй харьцаж байна уу? Танаас асууж байгаа асуултууд ажил хэрэгч байхын оронд таны хувийн асуудал руу хэт их чиглэсэн юм биш биз? зэргийг анхаараарай.
- Өнөө үед нэг ажлын байранд өрсөлдөх өрсөлдөгчдийн тоо олон болсон билээ. Ажилд ороход өндөр мэдлэг боловсрол шаардлагатай хэдий ч сайн ажил олоход тань хангалтгүй байж болох юм. Өөрөөр хэлбэл ярилцлагын явцад өөрийгөө сайн илэрхийлж чадсан өрсөлдөгч сонгогдох магадлал илүүтэй байдаг.

Алхам 2. Ажлын ярилцлагын жүжигчилсэн тоглолт, эсвэл зочны яриа – 20 минут

Сургагч багш дараах хоёр арга замын аль нэгийг сонгон ажилд орох ярилцлагад хэрхэн бэлтгэх талаарх хэлэлцүүлгийг эхлүүлж болно.

- Нэгдүгээрт, сургагч багш нарын зүгээс сайн, муу (Сургалтын хэрэглэгдэхүүн 10.2.5 А) гэсэн 2 төрлийн ярилцлагаар жүжигчилсэн тоглолт хийж үзүүлнэ. Дараа нь оролцогчдоос сул болон давуу талуудыг нь асууж тодорхойлно. Оролцогчид жүжигчилсэн тоглолтоос санаа авч, ярилцлагын явцад гаргаж болох ба болохгүй үйлдлүүдийн жагсаалтыг гаргаж, самбар эсвэл самбарын цаасан дээр бичиж танилцуулна.
- Хоёрдугаарт, ажил олгогч, эсвэл ажилд орох ярилцлагыг амжилттай хийх талаар зөвлөж чадах хэн нэгнийг зочноор урьж болно. Дээрхтэй ижил жүжигчилсэн тоглолтыг ажил олгогчийн хувьд тухайн зочин, ажилд горилогчийн хувьд сургагч багш нар хийж болно. Гаргаж болох ба болохгүй үйлдлүүдийн жагсаалтыг оролцогчдын хамт гаргана.

Оролцогчдын гаргасан дээрх жагсаалтыг Ажлын ярилцлагад ороход зориулсан зөвлөмж (Сургалтын хэрэглэгдэхүүн 10.2.5 А)-тэй харьцуулж, дутуу зүйлсийг нөхөж бичнэ. Хэлэлцүүлгийн төгсгөлд ажлын ярилцлагын зөвлөмжийг оролцогч бүрд тарааж өгнө.

Алхам 3. Ажлын ярилцлага хийх дадлага – 30-60 минут

Оролцогчдоос сайн дураараа жүжигчилсэн тоглолтод оролцох хүсэлтэй хүмүүсийг сонгон зочинтой болон сургагч багш нартай ажлын ярилцлага хийлгэж үз. Ингэхдээ боломжтой бол Дасгал 10.2.2-ын ажлын картууд болон зар сурталчилгаануудыг ашиглана. Ярилцлага бүрийн дараа жүжигчилсэн тоглолтод оролцсон оролцогчдоос дараах асуултыг асууна. Үүнд:

- Танд ямар мэдрэмж төрсөн бэ?
- Та юуг зөв хийсэн бэ?

- Та юуг буруу хийсэн бэ?

Мөн дараах асуудалтай холбоотой бусад оролцогчдын саналыг асуугаарай. Үүнд:

- Үг яриагаар илэрхийлэгдэх харилцаа
- Биеийн хэлээр илэрхийлэгдэх харилцаа
- Ярилцлагад орж байгаа буюу ажил хайж байгаа хүний гадна төрх байдал.

Ажлын ярилцлагатай холбоотой дасгал ажилд оролцохдоо оролцогчид хэрхэн хувцасласныг дараах маягаар асуугаарай:

- Та юу өмссөн бэ?
- Та үнэт эдлэл, эсвэл нүдний шил хэрэглэсэн үү?
- Та шивээсээ далдлахыг оролдсон уу, эсвэл ил гаргасан уу?
- Ярилцлагад гадна төрх ямар нэгэн байдлаар нөлөөлнө гэж та бодож байна уу? Тийм бол хэрхэн нөлөөлөх бол?

Дасгалын төгсгөлд хийх дүгнэлтдээ ажилд орох ярилцлагад ач холбогдол өгч хичээх хэрэгтэйг онцлон тэмдэглээд дараах асуудлын талаар санал бодлоо солилцоорой:

- Ажил хайж байгаа хүмүүсийн ихэнх нь хэд хэдэн ярилцлагад орох болдог.
- Харилцааны болон өөрийгөө илэрхийлэн таниулах ур чадвар нь дадлага туршлага нэмэгдэх тусам сайжирдаг.
- Сайтар бэлтгэсэн ярилцлага амжилттай үр дүн авчирдаг.
- Ярилцлага хийж турших нь сандарч тэвдсэн нөхцөлд өөрийгөө хянах, өөрийгөө зөвөөр илэрхийлэх арга барилд суралцах сайн дасгал, дадлага туршлага болдог.

Сургагч багшид зориулсан зөвлөмж

Оролцогчид жүжигчилсэн тоглолтыг ач холбогдолтой, сонирхолтой гэж үзвэл сургагч багш нарын зүгээс илүү олон оролцогчийг хамруулах үүднээс тухайн дасгалыг сунгах буюу давтан хийж үзүүлэх хэрэгтэй.

Сургалтын хэрэглэгдэхүүн 10.2.5 А: Ажлын ярилцлагад ороход зориулсан зөвлөгөө

Бэлтгэл

- Шаардлагатай чухал бүх баримт бичиг, мэдээллийг цуглуулж, дараах баримт бичгийн хуулбарыг бэлтгэнэ:
 - Иргэний үнэмлэх, жолооны үнэмлэх, гэрийн хаягийн бүртгэл
 - Хаяг, утасны дугаар болон холбоо барих бусад мэдээлэл
 - Сургуулийн диплом, боловсрол болон сургалттай холбоотой нотлох бусад гэрчилгээнүүд
 - Өмнөх ажлын байр/ажил олгогчийн зүгээс хийж өгсөн 2-3 тодорхойлолт, нэр, холбоо барих мэдээлэл.
- Ярилцлагын явцад танаас асууж болох асуултуудыг урьдчилан таамаглаж, тэдгээрт хэрхэн хариулах талаар дасгал хийж бэлтгэх. Ажилд орох ярилцлагын явцад түгээмэл тохиолддог асуултуудаас дурдвал:
 - Энэ ажлын байрны талаарх мэдээллийг та хаанаас, хэрхэн авсан бэ?
 - Та яагаад энэ ажилд орох өргөдөл гаргасан бэ?
 - Өмнөх ажлын туршлагаасаа ярьж өгнө үү.
 - Яагаад, ямар шалтгааны улмаас та өмнөх ажлаасаа гарсан бэ?
 - Таны давуу тал юу вэ?/ Энэ ажлын юуг та хамгийн сайн хийж чадна гэж бодож байна вэ?
 - Таны сул тал юу вэ?/ Энэ ажлын байрны юу нь танд таалагдахгүй байна вэ?
 - Та энэ ажилд орсон тохиолдолд хэр удаан ажиллахаар төлөвлөж байна вэ?
 - Та хэзээнээс ажиллаж эхлэх боломжтой вэ?
- Ярилцлагад очихдоо тухайн ажил, ажлын байранд тохирсон, цэвэр үзэмжтэй хувцасласан байх хэрэгтэй. Хэрэв таны сонгосон хувцас тохиромжтой эсэхэд эргэлзэж байвал хэт ганган дэгжин биш, уламжлалт, ажил хэрэгч энгийн хувцас сонгоорой.
- Ярилцлагад орохдоо үзэг, балтай очоорой. Учир нь ярилцлагын явцад та зарим нэгэн маягт бөглөх, бичих шаардлага гарч болзошгүй. Мөн тэмдэглэлийн дэвтэр, эсвэл цаас авч очоорой. Учир нь ярилцлагын явцад ажил олгогч танд хэд хэдэн асуулт зэрэг тавьсан тохиолдолд тэдгээрийг бичиж тэмдэглэж авах шаардлага гарч болно.
- Ярилцлагад хэрхэн очихоо урьдчилан сайтар бодож, өөрийгөө бэлтгэх хэрэгтэй. Ярилцлагад хөлөрсөн, норсон байдалтай очих нь зохимжгүй. Товлосон цагаас хамгийн багадаа 10 минутын өмнө очиж орчинтойгоо танилцаж, дасаж, өөрийгөө тайвшруулж бэлдээрэй. Ярилцлагад хэзээ ч хоцорч болохгүй (Харин хоцрохоор бол ярилцлага авах хүнтэй холбогдож, хоцрох болсноо заавал мэдэгдэж, уучлалт хүсэх хэрэгтэй).
- Ажлын ярилцлагад орохын өмнө тухайн байгууллагын талаар бага ч гэсэн мэдээлэлтэй очоорой. Интернетээр судлах эсвэл ярилцлагад орохын өмнө байгууллагын танилцуулга унших, мэдээллийн самбартай нь танилцах гэх мэт.

Ярилцлагын явцад

- Ярилцлага авах хүнтэй эелдгээр мэндэлж, өөрийгөө боловсон танилцуулна. Инээмсэглэ, нөхөрсөг бай, гэхдээ хэт задгай, хээгүй байх хэрэггүйг санаарай.

- Асуултуудад маш тодорхой, өөртөө итгэлтэйгээр хариул. Голыг нь олсон тайлбар, тодорхой хариулт өгөх хэрэгтэй. Гэхдээ ярилцагч дэлгэрэнгүй хариулт авахыг хүсэж байгаа эсэхийг тухайн нөхцөл байдал, ярианы явц, үйл хөдлөлөөс тусган ойлгож, тухайн байдалд тохирсон хариулт өгөхийг хичээгээрэй.
- Эерэг хандлагатай, өөрийнхөөрөө байгаарай. Та тухайн ажилд орохыг хүсэж байгаа нь үнэн ч хэт жүжиглэх буюу хэтэрхий чамирхах байдлаар ажил олгогчид буруу сэтгэгдэл төрүүлэхээс болгоомжлоорой.
- Таны хувьд ярилцлагын зорилго нь өөрийгөө тухайн ажлын байранд хамгийн тохиромжтой хүн гэдгээ ажил олгогчид харуулах явдал. Тиймээс та ямар ур чадвар, давуу тал болон дадлага туршлагаараа тухайн ажилд тохирохыг илэрхийлж харуулах хэрэгтэй.
- Аливаа асуултад хариулж мэдэхгүй тохиолдолд зохиох гэж оролдсоны хэрэггүй. Харин түүний оронд “Уучлаарай, энэ талаар би мэдэхгүй” гэж хэлээд оронд нь тухайн асуулттай холбоотой өөрийн мэдэх зүйлсээ хэлээрэй.
- Хэрэв та асуултыг ойлгоогүй бол таах хэрэггүй. Ярилцлага авч буй хүмүүс ярвигтай асуулт асуух нь түгээмэл байдаг. Магадгүй та хэт сандарснаас болоод ойлгоогүй өнгөрсөн байж болно. Ийм тохиолдолд асуултыг давтахыг эелдгээр хүсээрэй.
- Ярилцлагын төгсгөлд та тухайн компани болон ажлын байрны талаар цөөн хэдэн асуулт асуух нь зүйтэй. Ингэхийн тулд асуух асуултуудаа урьдаас бэлдсэн байвал зүгээр. Ихэнх ажил олгогчид ярилцлагад орж байгаа хүмүүс асуулт асуухад дуртай байдаг.
- Ярилцлагадаа төвлөрөөрэй. Ярилцлагын үеэр цагаа харах, утсаа оролдох, Фейсбүүк шалгах зэргээр анхаарлаа бүү сарниулаарай.
- Ярилцлагыг дуусгаад ярилцлага авсан хүнд ярилцлагад урьсанд талархаж байгаагаа заавал илэрхийлэх хэрэгтэй. Мөн тэднээс удахгүй хариу сонсоно гэж найдаж байгаагаа хэлээрэй.

УНШИХ МАТЕРИАЛ

All China Women's Federation, Sichuan Women's Federation & UNICEF, *Xiao Fang Goes to Town: Anti-Trafficking Participatory Training Manual*.

ILO, *Gender and Entrepreneurship Together: GET Ahead for Women Enterprise Training Package and Resource Kit (GET Ahead Package)*, ILO: Bangkok, 2008..

Carl, Greg & Chaiphech, Nonthathorn, *Friends Tell Friends on the Street*, Thai Red Cross Aids Research Centre: Bangkok, 2000.

Gender Equality Promotion (GENPROM), *An Information Guide on Preventing Discrimination, Exploitation and Abuse of Women Migrant Workers*, ILO: Geneva, 2003.

Global Alliance Against Traffic in Women (GAATW), *The Migrating Woman's Handbook*, GAATW: Bangkok, 1999.

ОУХБ, *Ажилд зуучлах, авах харилцаанд шударга байдлыг хангах ерөнхий зарчим, үйл ажиллагааны удирдамж ба Ажилд зуучлах, авахтай холбоотой төлбөр, бусад зардал, Хөдөлмөрийн хүрээний суурь зарчим ба эрхийн асуудал эрхэлсэн хэлтэс, Ажиллах хүчний шилжилт хөдөлгөөний хэлтэс*, ОУХТ, Женев, 2019.

ILO, *Money and Migration: Smart Guide for Migrant Workers*, ILO: Bangkok, 2011.

ILO, *Training Manual to Fight Trafficking in Children for Labour, Sexual and Other Forms of Exploitation* by ILO, International Programme on the Elimination of Child Labour (IPEC), ILO: Geneva, 2009.

ILO and Ministry of Labour, Invalids and Social Affairs, *Gender Equality and Life Skills, Training Package for Young Women and Men in Viet Nam*, ILO: Hanoi and Geneva, 2004.

Terhorst, Rosalinda, Haspels, Nelien, Gender and Development for Cambodia (GAD/C) & Expansion of Employment Opportunities for Women (EEOW), *Women Workers' Rights and Gender Equality: Easy Steps for Workers in Cambodia (WWRGE Manual-Cambodia)*, ILO: Bangkok, 2004.

АНУ-ын Төрийн департамент, *2019 оны Хүн наймаалах асуудлын төлөв байдлын тухай тайлан: Монгол Улс*, <https://mn.usembassy.gov/mn/our-relationship-mn/official-reports-mn/2019-trafficking-persons-report-mn/>

Амьдрах ухааны сургалт

Хүүхэд, залуучууд, гэр бүлийн эрх, үүрэг, оролцоо

Модуль 10. Ухаалаг шилжин суурьшигч, ухаалаг ажил хайгч

Энэхүү сургалтын багцыг Европын Холбооны санхүүгийн дэмжлэгтэй хэрэгжиж буй “Олон улсын хөдөлмөрийн хэм хэмжээний нийцэл, тайлагналтын үндэсний чадавхыг бэхжүүлэх замаар Европын Холбооны Хөнгөлөлтийн ерөнхий систем(GSP+)-д Монгол Улсын статусыг тогтвортой хадгалах нь төслийн II үе шат”-ны хүрээнд гаргав. Сургалтын багцад тусгагдсан үзэл бодол нь Европын Холбооны албан ёсны байр суурийг илэрхийлэхгүй болно.

Дэлгэрэнгүй мэдээллийг www.ilo.org/mongolia хаягаар авах боломжтой.